ڕێبەری پەرلەمانتار

بۆ بەڕێوەبردنی پرۆسەکانی یاسادانان و چاودێری

د. خامۆش عومەر عەبدوڵا
راوێژکاری پەرلەمانی کوردستان

دانا دارا حسێن
راوێژکاری پەرلەمانی کوردستان

هەولێر

٢٠٢٤

پەرلەمانی کوردستان

سەرۆکایەتی دیوان

سەنتەری توێژینەوە

KURISTAN PARLIAMENT - Presidency of Divan
RESEARCH CENTER

چاپی دووەم- ٢٠٢٤

ناوی کتێب: رێبەری پەرلەمانتار بۆ بەڕێوەبردنی پڕۆسەکانی یاسادانان و چاودێری

بابەت: توێژینەوە

نووسینی: د. خامۆش عومەر عەبدوڵا – دانا دارا حسێن
راوێژکارانی یاسایی پەرلەمانی کوردستان

زمانەوانی: سۆران عەلی

دیزاین ناوەڕۆک: سۆران عەبدولڕەحمان

دیزاین بەرگ:

ژمارەی سپاردن: ٤٤٦ /٢٠١٩ – هەولێر – هەرێمی کوردستان

ناونیشان

هەولێر: پەرلەمانی کوردستان شەقامی ٦٠ مەتری – بەرامبەر پارکی سامی عەبدولڕەحمان
Erbil, 60sAvenue, Kurdistan parliament, Iraq
https://www.parliament.krd
KPI-Research center
e.mail: researchcenter42@gmail.com

بەرایی

یــەکێک لــە بنــەما ســەرەکیەکانی پەرلەمانــە چالاکــەکان، پشــتیوانیکردن و دەوڵەمەنــدکردنی ســەنتەرەکانی توێژینــەوەی پەرلەمانیــە، بــەدابینکردنی پێداویســتیە ســەرەکیەکان لــە زانیــاری و کــادری راهێنــراو و تــوێژەری تایبەتمەنــد و دروســتکردنی رایــەڵــەی پەیوەندی لەگەڵ هاوشێوەکانی لەپەرلەمانەکانی جیهان، چونکە ئەو سەنتەرە سەرچاوەی شیکردنەوەی زانستی سەربەخۆیەو سەکۆیەکی ئەمینە، لەرێگایەوە سەرجەم پەرلەمانتاران لەسەرجەم حزب و کوتلە سیاسیەکان پرسیارو پێویستیەکانیانی ئاراستە بکەن و وەڵامی جێی بــاوەڕی لــێ وەربگرنــەوە. ئــەم جــۆرەش لەپێــدانی زانیــاری رێگــا خۆشــکەری کــاری پەرلــەمانی یــە لەهــەردوو بــواری یاســادانان و چاودێریکردن، کــەدوو ئــەرکی ســەرەکی هــەر پــەرلــەمانێکن. ئــەرکی ســەنتەری توێژینەوەشــە بــەدوای ســەرچاوەکانی زانیاریــدا بگــەڕێ و شــیکردنەوەی پێویســت لــەبواری ئەرکــە ســەرەکی و بنــەڕەتییــەکانی کاری پەرلەمانی پێشکەشی پەرلەمانتاران بکات.

پێدانی زانیــاری و شــیکردنەوەی پێویســت لــەبارەی دوو ئەرکــە سەرەکیەکەی پەرلەمان، یاسادانان و چاودێریکردن، کاری لەپێشینەی سەنتەری توێژینەوەبوو، بۆیە هەردوو راوێژکاری یاسایی پەرلەمان (د. خامۆش عومەر عەبدوڵا و دانا دارا حسێن) ئەرکی ئەنجامدانی توێژینەوەیەکیان لەمباریەوە گرتە ئەستۆو بەسوپاسی زۆرەوە بۆ هەوڵ و ماندووبونیان دەیخەینە بەردەستی پەرلەمانتاران بەئومێدی ئــەوەی هاوکــارو پشــتیوانیان بێــت لــەڕاپــەڕانــدنی ئــەرکە پەرلەمانییەکانیان.

فوئاد ئەحمەد
بەرپرسی سەنتەری توێژینەوە

پێشەكی

دیارترین دەسكەوتەكانی مێژوو و شارستانیەتی مرۆڤایەتی بریتی بوو لەبیرۆكەی جیاكردنەوەی دەسەڵاتەكان لەیەكتری، كەهەریەك لەدەسەڵاتەكانی (یاسادانانو جێبەجێكردنو دادوەری)ن، پێشتر یەك دەسەڵات بوونو بەیەكدا چووبوونو سروشتی هەریەكەیان دیار نەبوو.

كاتێك باس لەو دەسەڵاتانە دەكرێت كە لە دەستووردا ئاماژەیان پێكراوە، ئەوا راستەوخۆ دەبینرێت، كە ئەم دەسەڵاتانە دابەشكراون بۆ سێ دەسەڵات كە مەبەست لەدەسەڵاتی یاسادانان پەرلەمانە[١]، بەڵام لەبەرئەوەی چالاكی و ڕۆڵی پەرلەمان زیاتر لەبواری پەسەندكردنی یاساكاندا بەدیار دەكەوێت هەربۆیە دەبینرێت ناوی دەسەڵاتی یاسادانان لەپەرلەمان نراوە، سەرباری ئەوەی كە نازناوی پەرلەمان گشتگیرترە.

بەواتایەكی تر پەرلەمان یاسایەك دادەڕێژێتو پەسەند ناكات لەبەرژەوەندی و پێداویستی ڕۆژانەی هاووڵاتیاندا نەبێت، بەڵكو پێداویستییەكانی ژیانی هاووڵاتیانە وا لە پەرلەمان دەكات یاسایەك پەسەند بكات یان لە هەندێك كاتی دیكەدا خودی ئەم یاسایانە هەموار بكاتەوە بەپێی پێداویستیو گۆڕانكارییەكانی ژیان[٢].

دەسەڵاتی یاسادانان لە ڕیزبەندی یەكەمی دەسەڵاتەكانی ترەوە دێت، بەشێوەیەك لە وڵاتێكی وەك بەریتانیا توێژەران دەڵێن

---

(١) لە هەندێك شوێندا ناوی تر بۆ پەرلەمان بەكاردێت لەوانە: كۆنگرێس، ئەنجومەنی گەل، ئەنجومەنی نیشتمانی، هتد.

(٢) د.بەختیار غەفور بالكی، پەرلەمانو كاری پەرلەمانی، یەكێتیی پەرلەمانتارانی كوردستان، ٢٠١٣، ل٥١.

پەرلەمـان ئەوەنـدە دەسـەڵاتی هەیە هەر ئەوەیە ناتوانێـت رەگەزی مرۆڤەکان بگۆڕێت، ئەگینا دەتوانێت زۆر کاری گەورە بکات.

پەرلەمـان لەڕووی زاراوەیـیەوە بـریتیە لە دەسـتەیەکی تەشریعی کە دەسەڵاتی یاسادانان پێک دێنێتو لە کۆمەڵێک خەڵک پێک دێت کە بەسیستەمی نوێنەرایەتی هەڵدەبژێردرێن لەلایەن ئەو هاوولاتیانەی مافی دەنگدانیان هەیەو ناویان لەتۆماری هەڵبژاردندا هاتووە.

پەرلەمـانی کوردسـتان پێکـدێت لە یەک ئەنجـومەنو ئەندامەکانی پێکدێت لە (١١١) ئەندام[١] کە بۆ خولێکی (٤)ساڵی بە هەڵبژاردنـی لیسـتی نیمچەکـراوە هەڵـدەبژێردرێن بە سیسـتەمی رێژەیی یەک بازنەیی[٢] .

ئەرکو دەسـەڵاتەکانی ئەم دامەزراوەیە وەک لە یاسـاکەیدا هـاتووە[٣] پێویسـتە وەک ئەرکێک جێبەجێی بکـات، بـریتین لەچەنـد ئەرکێک کە دیارترینیان بریتییە لە یاسادانان و چاودێریکردن.

بەڵام نابێت ئەو راستیەش نادیدە بگرین،کە دارشتنی یاساکان ئەرکی هەموو کەسێکو لەتوانای هەمووانـدا نییە ئەم کـارە بکەن، تەنـانەت ئەگەر شـارەزای یاسـاو زمـانیش بـن، چـونکە هـونەری دارشـتنی یاسـایی لەرێـگەی ئەزمـوونی کەڵەکەبـوو و پسـپۆڕیو زمانی تەشریعیو هەبوونی توانای دارشتنی دەقەوە وەدی دێت.

ئەم رێبەرەی بەردەستتان بەڵگەنـامەیەکی گرنـگو نووسـراوە بـۆ ئەنـدامانی پەرلەمـانی کوردسـتان، تـا بەهـۆیەوە بەباشـترین شـێوە

---

(١) مـاددەی یەکەم لە یاسـای هەڵـبژاردنی پەرلەمـانی کوردسـتان- عـێراق ژمـارە١ی سـالی ١٩٩٢ی هەموارکراو.

(٢) ماددەی دووەمی هەمان یاسا.

(٣) مـاددەی(٥٦) لە یاسـای هەڵـبژاردنی پهرلەمـانی کوردسـتان ژمـارە (١)ی سـاڵی ١٩٩٢ی هەموارکراو.

پرۆسەی یاسادانان و چاودێریکردن لەپەرلەماندا بەڕێوەبەرن، لە هەمانکاتدا ئەم ڕێبەرە لەبەشی یاسادانان تەنها هەردوو شێوەکەی تەشریع لە پەرلەماندا باس دەکات ئەوانیش (یاساو بڕیارەکان)ن، هەروەها تەنها خەسڵەتەکانی پێشنیازی یاسا باس دەکات نەک پڕۆژەی هاتوو لە حکومەتی هەرێمەوە.

ئامانجەکانی نووسینی ئەم ڕێبەرەلە باری دانانی یاسادا بریتییە لە[١]:

١-دانانی میکانیزمو ڕێبەریکردنی تواناکانی داڕشتنی یاسایی لەلای ئەندامانی پەرلەمان لە پڕۆسەی نووسینی پێشنیازو پڕۆژەیاساکاندا.

٢-زمانی یاسایی‌و روونی‌و سەلامەتی نووسینەوەی یاساکان، وادەکات جێبەجێکردنی دروستیان بۆ بکرێت.

٣-بەشداری دەکات لە گەشەپێدانی کاری پەرلەمانی، لەگەڵیدا گەیشتن بە حوکمڕانی ڕەشید.

یەکێکی تر لەئەرکە سەرەکییەکانی دەسەڵاتی یاسادانان لەپاڵ یاسادانان چاودێریکردنی دەسەڵاتی جێبەجێکردنە، ئەوەش لەپێناو چاودێریکردنی پیادەکردن و جێبەجێکردنی ئەو تایبەتمەندییانەی کە دەستوور بەدەسەڵاتی جێبەجێکردنی سپاردووە.

بەرپرسیاریەتی وەزاری مەترسیدارترین ئامرازەکانە کە یاسادانەر بە پەرلەمانی داوە بۆ چاودێریکردنی دەسەڵاتی جێبەجێکردن، کە لەرێگەیەوە دەتوانێت متمانە لەوەزارەت وەربگرێتەوە، لەتەک ئەو ئامرازە، ئامرازی تریش هەن کە مەترسیان لەو کەمترە لەوانە: مافی ئاڕاستەکردنی پرسیار، مافی خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ

---

(١)مجلس النواب العراقي، دليل الصياغة التشريعية، من منشورات مجلس النواب العراقي، بغداد،٢٠١٤، ص١٥.

گفتوگـۆ و مـافی لێپرسـینەوە. هـەوەها دەسـەڵاتـی یاسـادانان هـەڵدەستێ بـە ووردبوونـەوە لەدروستی کارەکانی حکومـەت، بۆ دەرخسـتنی جێبەجێنـەکردنی بنـەما گشـتیەکـان و دیـاریکردنی بەرپرسان و لێپرسینەوە لەگەڵیان لەرێگەی لێکۆڵینەوەی پەرلـەمانی .

لەپاڵ ئەوانەشدا پەرلەمان هەڵدەستێ بەلێکۆلینەوە لەدروستی ئەندامەکانی و بڕیاری پێویست لەبارەیانەوە وەردەگرێت.
چـەمکی چـاودێرکردن لەسیسـتەمە دیموکراتییـەکان بـەرکارە، کاریگەری پلەی چاودێریکردنەکە لەسیستەمێکەوە بۆ سیستەمێکی تـر دەگۆڕێـت، چـەمکی چـاودێریکردن بنچینەکـەی لەسیسـتەمی پەرلەمانی چەسپاوە.
لەهـەرێمی کوردسـتان بۆشـاییەکی دەسـتوور بـوونی هـەیـە، بـەڵام لەهەمانکاتدا هەندێک یاسامان هـەیە مۆرکی دەستووریيان هـەیـە، لەوانـە یاسـای هـەڵبژاردنـی پەرلـەمانی کوردسـتان ژمـارە (١) ی ساڵی(١٩٩٢)، کە بەشێک لەدەسەڵاتی چاودێریکردنی ڕێکخستووە، بـەڵام پـەیـڕەوی نـاوخۆی پەرلـەمانی کوردسـتانی سـاڵی (٢٠١٨) ، وردەکارییەکانی ئەو بابەتەی بەتێرو تەسەلی شیکردۆتەوە.
لـەم نامیلەکـەیدا هـەوڵ دەدەین چەمکە گشتییەکانی چاودێریکردن بخـەینـەڕوو، لەهەمانکاتیشـدا شـیکردنەوەیـەک بـۆ ئامرازەکـانی چـاودێری بکـەیـن بـەگوێرەی پـەیـڕەوی نـاوخۆی پەرلـەمانی کوردستان.

د. خامۆش عومەر عەبدوڵا **دانا دارا حسێن**

بەشی یەکەم
یاسادانان

بەشی یەکەم
ئەرکی یاسادانان

باسی یەکەم
پرەنسیپە گشتییەکان

لە بنچینەدا وشەی پەرلەمان فەڕەنسیەو مانای گفتووگۆ دەگەیەنێت، لەڕووی زاراوەییەوە بریتییە لە دەستەیەکی تەشریعی کە لە کۆمەڵێک خەڵک پێکدێت بەهەڵبژاردن دەبنە ئەندامی ئەم ئەنجومەنە.

لەگەڵ ئەوەی جیاوازی هەیە لە ناونانی ئەنجومەنە هەڵبژێردراوەکاندا، بەڵام جەوهەری هەموویان یەکە.

ئەمەش واتای ئەوەیە پەرلەمان ئەو لایەنە تایبەتمەندەیە بە دانانی ڕێساو یاسا بەرکارەکان، هەروەها دەسەڵاتی یەکەمو کۆتاییە لە پەسەندکردنی پرۆژە یاسا پێشنیازکراوەکان یاخود هەمواركردنی دەقەکانی، تەنانەت ڕەتکردنەوەو هەڵوەشاندنەوەی هەندێک لە یاسا بەرکارەکانیش(١).

---

(١) بختيار غفور البالكي، الوظائف غير التشريعية للبرلمان،ط١،مطبعة شهاب، اربيل، ٢٠١١، ص٥-٦٥.

ئەمەش تایبەتمەندی سەرەکی پەرلەمانە لە هەموو قەوارەیەکی سیاسیدا کە بریتییە لەو ئەرکەی پێکدێت لە بەڕێوەبردنی دەسەڵاتی یاسادانان[١].

بەڵام زۆرێـــک لە پڕۆژەیاســـاکان لە هەنـــاوی دەســـەڵاتی جێبەجێکردنەوە بە دیاریکراوی لە وەزارەتەکانەوە دروست دەبن، لەشـێوەی پڕۆژەیاسـای حکـومەتی کە تیایـدا لایەنـی پەیوەندیـدار لەسەر ئەو گرفتە نوێیانە دەوەستن کە پێویستە یاسای نوێیان بۆ دەربکرێت[٢].

دیـارترین ئەرکـی پەرلەمـانیش بـریتییە لە یاسـادانان، ڕۆڵو چالاکی پەرلەمانیش زیاتر لە بواری دانانی یاساکاندا دەردەکەوێت، هەربـۆیە بە پەرلەمـان دەوترێـت دەسـەڵاتی یاسـادانانو نابێـت دەسـەڵاتی جێبەجێکـردن بەبـێ گەڕانەوە بـۆ پەرلەمـان یاسـایەک دەربکاتو بیخاتە بواری جێبەجێکردنەوە.

هەرچەنـدە لە زۆربەی کاتـدا خـودی پـڕۆژە و نـاردنی بـۆ پەرلەمـان لە ئەرکـی دەسـەڵاتی جێبەجێکـردنە، بەڵام ئەم ڕێوشـوێنە هەرگیـز لە دەسـەڵاتی پەرلەمـان کەم ناکـاتەوە، چـونکە هەر خـودی ئەنـدامی پەرلەمـان دەتوانێـت پێشـنیازی پڕۆژەیاسـای نـوێ بکـاتو گفتووگۆی لەبارەوە بکرێت.

کەواتە پەرلەمـان یاسـاکان دادەنێـتو هـیچ دەسـەڵاتێکی تـر ناتوانێت ئەو کارەی پەرلەمان بکات.

هەمـوو ئەمـانەش دەچـنە چوارچێـوەیەکەوە کە بە سیاسـەتی یاسـادانان ناسـراوەو بـریتییە لە کۆی بنەمـاو یاسـاکانو چـۆنیەتی دانانیانو چۆنیەتی جێبەجێکردنیان.

---

(١) د.دانا عبدالكريم سعيد، دور البرلمان فى الأنظمه البرلمانيه المعاصره، منشورات الحلبى الحقوقيه،بيروت،٢٠١٣، ص٤٠.

(٢) آن سيدمان و روبرت سيدمان و نالين ابيسيكرى، دليل ارشادي للمشرعين، NDI، ص ٤٣.

یاسا بریتیە لە کۆمەڵێک بنەمای گشتی بێ لایەن بۆ ڕێکخستنی کاروباری کۆمەڵگا هەرکەسیش پێوەی پابەند نەبێت ڕووبەڕووی سزا دەبێتەوە، وەک زانراوە یاساش وەک بوونەوەرێکی زیندوو سوڕی ژیانی هەیە، لەدایک دەبێتو لەناویش دەچێت.

لە قۆناغی یەکەمدا پێداویستی ناو کۆمەڵگا دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی بیرۆکەی دانانی یاسایەکو لەدواتردا وەک یاسایەکی گرنگ خۆی نمایش دەکات.

لەم نێوەندەشدا دەبێت پەرلەمان پەیڕەوی هەندێک بنەما بکات لە کاتی پەسەندکردنی هەر یاسایەکدا، لەو بنەمایانەش[1]:

١- یاساکان گشتگیر بنو پابەندبوونیان پێوە هەبێتو بارودۆخی هاووڵاتیانو بوارەکانی ژیان ڕێک بخەن، کاتێکیش دەڵێین گشتگیر بێت واتا دەبێت ئەم یاسایە تەواوی هاووڵاتیان بگرێتەوەو نابێت خۆی بخاتە نێو وردەکارییەکانی ژیانی هاووڵاتیان، چونکە ناگونجێ هەر هاووڵاتییەک یاسایەکی تایبەتی بۆ دەربچووێندرێت.

٢- دەبێت یاسا پابەندبوونی پێوە هەبێت، بەو واتایەی نابێت یاساکان هەڵبژاردەی بۆ بکرێت لەکاتی جێبەجێکردندا، بەڵکو دەبێت کار بە پرەنسیپی سزاو پاداشت بکرێت، بەوەی سزای ئەو کەسە بدرێت کە سەرپێچی دەکاتو پاداشتی ئەو کەسەش بدرێتەوە کە جێبەجێی دەکات.

---

(١) د. بەختیار غەفور بالکی، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٢.

باسی دووەم

قۆناغەکانی پرۆسەی یاسادانان لەپەرلەماندا

دارِشتنی یاسایی[1] بەڕواڵەتی دەرەکی ریسای قانونی دادەنریت، هەربۆیە پێویستە وردی لە دارِشتنی ریسا یاساییەکاندا بکریت ئەویش لەڕێی پەیرەوکردنی چەند هەنگاو و ڕیکاریک کە بەسەرجەمیان پرۆسەی دارِشتنی یاسایی پیک دیت.

دارِشتنی یاسایی وا دەکات ریسای یاسایی لە دایک ببیتو گرنگی ئەم قۆناغەش بە ئەندازەی وردی لە دارِشتنو گونجاوی کەرەستەکانی دەخەملێندریت.

هەربۆیە پێویستە رەچاوی وردی لە دارِشتنی ریسا یاساییەکاندا بکەین لە میانەی ژمارەیەک لە هەنگاوو ریکاری وادا کە بەسەرجەمیان پرۆسەی دارِشتنی یاسایی تەندروست پیک دیت.

ئەمەی باسکرا ئەو ئەرکە دەخاتە سەر شانی یاسادانەر کە دارِشتنی یاسایی کاریکی گرنگو هەستیارە، پێویستە بەشیوەیەک بیت ویستی یاسادانەر بگاتە سەرجەم هاوولاتیان بەڕوونترین ماناو ئاسانترین شیوازو بە کورتترین ریگا، لەگەڵیشیدا پێویستە دارِشتنەکە کەمترین هەڵەو ناتەواوی تیدا بیت.

مەبەست لە تەشریعیش ئەو ریسا یاساییە نووسراوانەیە کە لەلایەن دەسەلاتی تایبەتمەندی یاسادانەرەوە دەردەچن[2].

---

(١)د.هادی و د.مازن لیلوك، دلیل الصیاغه التشریعیه، مجلس الشوری، اقلیم کوردستان، اربیل، ٢٠١٦، ص١٠.

(٢)د.رافد البهادلي و د.عثمان العبودي، التشريع بين الصناعة و الصياغة، ط١،منشورات الحلبي الحقوقية،بيروت،٢٠١٢،ص١.

دەشــتوانیین بڵێــین داڕشــتنی یاســایی ئەو بەرگەیە کە یاســا لەبەری دەکـات لە پێنـاوی ئەوەی گونجـاو بێـت بـۆ جێبەجێکـردن بەسەر پرسە کردارییەکاندا.

داڕشــتنی یاســاکان وەک لایەنــی ڕواڵەتــی ڕێســا یاســاییەکان دادەنرێـــت، پێویســـتە بە ئەوپەڕی وردیـــیەوە ئەم پرۆســـەیە سەرکەوتووانە بەپایان بگات.

ئەگەر ئەو دەســەڵاتە گشــتییە تایبەتمەنــدەی ئەم کــارە ئەنجـام دەدات نــاوی (دەســەڵاتی دامەزرێــنەر) بێــت، ئەوا بە دەســتوور دەناسرێتو ئەگەر دەسەڵاتی یاسادانان بێت ئەوا بە یاسای ئاسایی دەناسـرێتو ئەگەر دەسـەڵاتی جێبەجێکـردن دەری بکـات ئەوا پێـی دەوترێت پەیڕەو یا ڕێنمایی.

ژمــارەیەک پرســی بنەڕەتــی هەن کە پێویســتە داڕێژەرانــی یاســا پەیڕەویان بکەن، ئەوانیش:

یەکەم: دیارترین خەسڵەتەکانی تەشریع:(١)

فیقهی یاسایی ئاماژە بە ژمارەیەک خەسڵەت دەدات کە تەشریعیان پێ دەناسرێتەوە، ئەوانیش:

١ - دەقە تەشـــریعیەکە لەلایەن دەســـەڵاتی تایبەتمەنـــدەوە دەرچووبێت.

٢ - پێویستە دەقە تەشریعیەکە نووسراو بێت.

٣ - پێویسـتە دەقەکە ڕێسـای قـانونی لەخـۆ بگرێت (کە ڕێسـای قانونی، دەقێکـی گشـتی موجەڕەدی پابەندکارەو کاروبـاری کۆمەڵگا ڕێک دەخات).

---

(١) نفس المصدر،ص١٤.

٤ - ڕوونیو گشتی بوونو گشتاندنی بەسەر تەواوی خەڵک لە وڵاتدا.

دووەم: جۆرەکانی تەشریع:

١ - یاسای دەستووری: یاسای دەستووری بە بەرزترین یاسای وڵات دادەنرێتو شکۆی بەسەر هەموو ڕێسا قانونییەکانی دیکەدا هەیە.

٢ - یاسای ئاسایی: بریتییە لەو یاسایەی لەلایەن پەرلەمانەوە دادەنرێت، بەوپێیەی کە پەرلەمان نوێنەرایەتی ویستی گشتی دەکاتو خاوەن دەسەڵاتە لەو بوارەدا یاسای ئاسایی لە رووی ڕیزبەندییەوە لە پلەی دووەمدا دێت.

٣ - یاسای لاوەکی یان فەرعی: ئەم جۆرەش دابەش دەبێت بۆ دوو جۆر:

أ - پەیڕەو یان سیستەم: ئەو دەقەیە کە ئەنجومەنی وەزیران دەری دەکات.

ب - ڕێنمایی: ئەو دەقەیە کە وەزارەتەکانو یەکە کارگێڕییەکان دەری دەکەن.

سێیەم: سیاسەتی تەشریعی:

مەبەست لە سیاسەتی تەشریعی بریتییە لە نەخشە ڕێگای دەسەڵاتی خاوەن تایبەتمەندی بە یاسادانان بە ئامانجی وەدیهێنانی ئامانجە ڕێکخراوەکانی پەیوەندییە جیاوازەکان لە نێوان دەسەڵاتو تاکەکاندا، ئەمەش بە ئامانجی دەستەبەری باشترین ڕێگا بۆ بەکارهێنانی کەرەستە تەشریعییەکان لە دەستوورو ڕێککەوتننامەکانو یاساو ڕێنماییو بڕیارە کارگێڕییەکان.

ناوەرۆکی پێویستی سیاسەتی تەشریعی:

١ - دیاریکردنی ئەو گرفتەی دەمانەوێت چارەسەری بکەین.
٢ - ئەو ئامانجانەی دەویسترێت بەهۆی یاساکەوە وەدی بێن.
٣ - ئەو پەیامانەی بەهۆی جێبەجێکردنی یاساکەوە وەدی دێن.
٤ - دەستەبەرییەکانی جێبەجێکردنی لە واقیعی کرداریدا.
٥ - کاتی قۆناغەکە.

چوارەم: ڕەگەزەکانی تەشریع:

١ - پێویستە پڕۆژەی دەقە یاساییەکە (گشتیو موجەڕەد) بێت، بەشێوەیەک تەنها لە سەر کەسێک یان ڕووداوێکی دیاریکراو نەوەستێت.
٢ - پێویستە دەقە یاساییەکە فەرمانێک بە کردنی کارێکی دیاریکراو یان ڕێگریکردن لە کردنی کارێکی دیاریکراو لە خۆبگرێت.
٣ - پێویستە دەقە یاساییەکە پابەندکار بێت، بەشێوەیەک میکانیزمی سەپاندنی سزا بەسەر سەرپێچیکاردا

لەخۆبگرێت لە نموونەی وەک (بەندکردن یان پێبژاردن یان قەرەبووکردنەوە).

٤ - تا یاساکان بە ڕەوتێکی سروشتیدا بڕۆن پێویستە ئەو لایەنە دیاری بکرێت کە ئەو دەقەی دەرچوواندووە.

پێنجەم: پرەنسیپە گشتییەکان بۆ ئامادەکردنی پرۆژە یاساکان لە هەرێمی کوردستان[١]

کۆمەڵێک پرەنسیپی گشتی هەن لە پرۆسەی یاساداناندا پێویستە یاسادانەر رەچاویان بکات، ئەگینا یاسا دەرچوێندراوەکە ناتەواو دەبێتو تەنانەت هەندێک جار رەتدەکرێتەوە، ئەوانیش:

١ - دەستەبەری رێزگرتن لە مافو ئازادییەکان : ئەم مافە بنەڕەتیانە لە دەستووری عێراقی ساڵی (٢٠٠٥) لە بنەما سەرەکییەکاندا هاتوون کە بناغەکەیان کەرامەتی مرۆڤایەتیو دادگەریو مافەکانی مرۆڤن.

٢ - پرەنسیپی سەروەری یاسا: لە دەستووری عێراقدا هاتووە[٢] کە (سەروەری بۆ یاسایە،گەل سەرچاوەی دەسەڵاتو شەرعیەتەکەیەتیو ئەم مافە پیادە دەکات بە هەڵبژاردنی گشتیو نهێنی راستەوخۆ لە رێگەی دامەزراوە دەستوورییەکانیەوە). ئەم چەمکە واتا ملکەچی تەواوی دەسەڵاتەکان بۆ حوکمی یاسا کە لەلایەن دەسەڵاتەوە دەردەچێت.

---

(١) نفس المصدر،ص ٣٥.

(٢) دەستوری کۆماری عێراق ساڵی ٢٠٠٥ ماددەی ٥.

٣ - ڕێزگرتنی پرەنسیپەکانی دادگەریو یەکسانیو هەماهەنگی کۆمەڵایەتی.

٤ - ریزگرتنی لایەنی ئاینداری لە کۆمەڵگادا: ڕێسا ئاینییەکان لە کۆمەڵگادا پێگەیەکی گرنگو کاریگەریان لە هەستو سۆزی کەسەکاندا گرتووە، پێویستە یاسادانەر هەمیشە ئەم لایەنە لەبەرچاو بگرێت هەروەک چۆن یاسادانەری دەستووری لە دەستووری عێراقدا بە بایەخەوە باسی کردووە[١].

٥ - ڕەچاوکردنی واقیعی کۆمەڵایەتی بەبێ نادیدەگرتنی واقیعی هەرێمیو جیهانی: ئەم پرەنسیپە واتای ئەوەیە لە پێناوی نەمراندنی یاساکان بەشێوەیەک کە تەنها مەرەکەبی سەر کاغەز بن، پێویستە رەچاوی دۆخی کۆمەڵایەتیو هەلومەرجەکانی ئەم پێکهاتەیە لە کۆمەڵگادا بکرێت، لەگەڵ خوێندنەوەی قووڵ بۆ ئایندەو سوودبینین لە هەرچی نوێو تازەیە.

٦ - ئاسایشی یاسایی:

ئەم چەمکە واتای پێویستی پابەندی دەسەڵاتە گشتییەکان بە وەدیهێنانی ئەندازەیەک لە جێگیری ڕێژەیی پەیوەند بە یاساکانو بڵاوکردنەوەی ئاسایشو ئارامی لە پەیوەندییە یاساییەکاندا کە ئەمانە لەخۆ دەگرێت:(پرەنسیپی نەگەڕانەوەی یاسا بۆ رابردوو –رەجعیەتی یاساکان، پێدانی ماوەیەک لە نێوان بڵاوبوونەوەی یاساو کاتی جێبەجێکردنیدا لە پێناوی بەخشینی ماوەیەک بە هاووڵاتیان بۆ ئاگاداربوون لە دەقەکانی).

---

(١) دەستوری کۆماری عێراق ساڵی ٢٠٠٥ ماددەی ٢.

٧ - ڕەچاوی یاسای سروشتیو ڕێسا جێگیرەکان لە ویژدانی یاساییدا: نموونەی یاسای سروشتی وەک ئەوەی کە لە ئابووریدا هەیەو ناسراوە بە خواستو خستنەڕوو، کە هەردووکیان پەیوەندی پێچەوانەیان لە نێواندایە کە هەریەکیان زیاد یان کەم بێت نرخیش گۆڕانکاری بەسەردا دێت.

هەروەها ڕێسا گشتییەکانی ویژدانی یاسایی بریتین لەمانەی خوارەوە کە دەبێت لە داڕشتنی یاسایدا ڕەچاو بکرێن:

أ - ڕێسای (گرێبەست شەریعەتی هەردوو لایەنی گرێبەستەکەیە).

ب - ڕێسای (تۆمەتبار بێ تاوانە تا لەلایەن دادگاوە تاوانبار دەکرێت).

ج -ڕێسای (ئاڕاستەنەکردنی سوێند بۆ تۆمەتبار).

د -ڕێسای (ناکرێت دووسزا بۆ یەک تاوان دابنرێت).

هـ- ڕێسای (بێ دەنگی واتای نارازی بوونە، مەگەر بەڵگەیەک پێچەوانەکەی بسەلمێنێت).

٨ - ملکەچی هەموو کاروبارێکی کارگێڕی بۆ تانەلێدان: ئەمەش وەک مافێکی دەستووری لە دەستووردا جێگیر کراوە[١] (قەدەغەیە دانانی دەقێکی یاسایی بۆ پاراستنی کارێکی کارگێڕی یان بڕیارێک لە تانەدان).

٩ - ڕەچاوی وەدیهێنانی کردەییبوونی یاساکە: ئەمەش واتای ئەوەیە هەر دەقێکی یاسایی بۆئەوەی کاریگەرو ئەکتیڤ

---

(١) دەستوری کۆماری عێراق ساڵی ٢٠٠٥ ماددەی ١٠٠.

بێت، پێویسته له کاتی دانانیدا ڕێسا ئامێرەکان ببەسترێنەوە بە سزایەکی کاریگەر لەکاتی سەرپێچیداو هەڵواردن کەم بکرێت لەوانەی سزاکە نایانگرێتەوە.

١٠ -پشتبەستن بە کەسانی خاوەن ئەزموونو وەرگرتنی سەرنجی لایەنی پەیوەندیدار.

یاسادانان بە ئەرکی سەرەکی لە وەدیهێنانی کاری پەرلەمانیدا دادەنرێتو چاکسازی سیاسی لە هەر دەسەڵاتێکدا بەو خەسڵەتانە جیادەکرێتەوە کە دەستپێشخەری دەکات بۆ ڕێکخستنی کۆمەڵگا لە هەموو بوارەکانیەوە.

بۆ لەدایکبوونی یاسایەک بەشێوەی سروشتی پێویستە بەم قۆناغانەدا بڕوات:

١ - پێشنیازکردنی پڕۆژەیاساکان:

پێشنیازکردنی پڕۆژەی ڕەشنووسی یاساکان کارێکە لە هەناوی ئەرکی پەرلەمانیە، ئەوە پێشەکییەکی پێویستە بۆ داڕشتنی یاسا بەشێوەیەک تێڕوانینی یەکەمە بۆ چۆنیەتی ئەوەی لە ئایندەدا دەبێتە یاسا.

٢ - گفتوگۆی پڕۆژە یاساکان:

گفتوگۆ و خوێندنەوەی پڕۆژە یاساکان بە قۆناغە گرنگەکەی پڕۆسەی یاسادانان دادەنرێت، وەک زانراویشە هیچ یاسایەک دەرناچووێندرێت تاوەکو گفتوگۆی تەواوی لە پەرلەمان لەبارەوە نەکرێت.

٣ - دەنگدان لەسەر پڕۆژە یاساکەو پەسەندکردنی.

٤ - دەرچوواندنی یاساکان.

٥ - بڵاوکردنەوەی لە ڕۆژنامەی فەرمی وڵاتدا.

باسی سێیەم
پەیکەری نموونەیی تەشریع

ئەرکی یاسادانان بە ئەرکی سەرەکی پەرلەمان دادەنرێت بەهەموو قۆناغەکانیەوە لە پێشنیازکردنو پاشان خوێندنەوەی یەکەمو دووەمو پاشان دەنگدان لەسەری‌و هەروەها پەسەندکردنو بڵاوکردنەوەی، ئەمەش بەپێی پەیڕەوی ناوخۆی دامەزراوەکە تەواوی ڕێکارەکانی دەقنووس کراون[1].

یەکەم: گرنگی داڕشتنی یاسایی[2]

١ - داڕشتنی یاسایی دروست بایەخی گەورەی هەیە لە بواری گەشەپێدانی سیستەمی قانونی لە وڵاتداو دیاریکردنی ڕەوتی گۆڕانکاری بەو شێوەیەی کە دەیەوێت.

٢ - داڕشتنی یاساکان بەشداری دەکات لە کاراکردنی پڕۆسەی (تقنين القوانين)، کە وادەکات سەرجەم ڕێسا قانونییەکانی بابەتێکی دیاریکراو بە ئاسانی لە تۆمارێکی سەربەخۆدا کۆبکرێنەوە.

٣ - وا دەکات پڕۆسەی جێبەجێکردنو پیادەکردنی یاساکان وەدی بێت بەو شێوەیەی کە نیازی یاسادانەربووە.

(١) مكتب النائب الاول لرئيس مجلس النواب العراقي، دليل سير العمل في جلسات مجلس النواب العراقي، الدائرة الاعلامية في مجلس النواب، بغداد،٢٠٠٨،ص٨. والمعهد الديمقراطي الوطني (NDI). كيف يعمل النائب، المعهد الديمقراطي الوطني (NDI).بيروت، ٢٠٠٦،ص٣٠.

(٢)د.رافد البهادلي و د.عثمان العبودي، مصدر سابق، ص ٤١.

دووەم: پڕەنسیپە گشتییەکانی داڕشتنی یاسایی

١ - ناوی یاسا:

هەموو تەشریعێک هەڵگری ناو و ژمارە و مێژووی دەرچوونە، ئەرکی یاسادانەرە لەسەرەتای هەموو تەشریعێکدا بیاننووسێت، ناوی تەشریعەکە لە ناوەڕۆکەکەیەوە وەردەگیرێت، بەڵام ژمارە و مێژوو لە ڕیزبەندی ژمارەی تەشریعەکانی ئەو ساڵەوە وەردەگیرێت کە دەرچوویێندراون.

٢ - رەچاوی پۆلێنکاری:(١)

پێویستە یاسادانەر رەچاوی پۆلێنی لۆجیکیانەی تەشریعەکان بکات بۆ بەش‌و دەروازەو باسەکان دابەشیان بکات، هەروەها حوکمەکانی دابەشی ماددەو ماددەکانیش بۆ بەندو بەندەکانیش بۆ بڕگە بکرێت، هەروەها ڕەچاوی هونەری داڕشتنی ماددەو یەکێتی بابەتەکانی بکرێت.

٣ - رەچاوی پڕەنسیپی پلەبەندی ڕێسا یاساییەکان:

وا سەرکەوتووە یاسادانەر پەیڕەوی جۆرە رەوتێک لە داڕشتن‌و ڕیزبەندی دەقەکان بکات‌و دابەشکارییەکی دروست بکات لە نێوان بەشەکانی پێشنیازی یاساکە وەک ئەم نموونەیەی پەیکەری پرۆژەیەی خوارەوە:

---

(١)نفس المصدر،ص ٧٥.

پێشنیازی یاسای (   )
ژماره (   ) ی ساڵی (   )
حوکمە گشتییەکان
بەشی یەکەم   پێناسەکان
بەشی دووەم   ئامانجەکان‌و میکانیزمی وەدیهێنانیان
حوکمە بابەتییەکان
بەشی سێیەم   ئەرک‌و دەسەڵاتەکان
بەشی چوارەم   پەیکەرو پێکهاتە
بەشی پێنجەم   ئەرک‌و دەسەڵاتی بەش‌و لقەکان
بەشی شەشەم   حوکمە داراییەکان
بەشی حەوتەم   حوکمە سزاییەکان
حوکمە گواستراوەکان (ئینتیقالییەکان)
بەشی هەشتەم   ....
بەشی نۆیەم   هەڵوەشاندنەوەو جێبەجێکردن

سێیەم: پێکهاتەکانی تەشریعێکی دروست[1]:

أ - پێکهاتەی هەر تەشریعێکی دانراو لەهەنگاوی یەکەمدا دەست پێدەکات بەنووسینی ناوی پڕۆژە پێشنیازەکەو ژمارەو ساڵی دەرچوون[2].

ب - ئاماژەدان بە پێشەکی یاسایی بۆ ئەم یاسایە لە دەقی دەستووری یان یاسایەک کە رەهەندی دەستووری هەبێت وەک پشتیوانی یاسایی بۆ دەرچوواندنی ئەم یاسایە.

ج -ڕیزبەندی باس و بەش و ماددەی هەریەک لە بابەتی یاساکە بەشێوەیەک لە ماددەکانی سەرەتادا وشەو چەمکی پێویستی ناو یاساکە پێناسە بکرێت و ئاماژە بەو ماناو زاراوانە بدرێت کە دەستەواژەکە لەخۆی دەگرێت.

د -پاشان لە ماددەیەکدا بنەما گشتییەکان وەک کارێکی دەستپێشخەری لە یاساکەدا باس دەکرێت.

هـ- پاشان دەست دەکرێت بە ماددە جەوهەرییەکانی یاساکەو دەقنووس دەکرێن و بەش و ماددەو بڕگەی تایبەتیان بۆ تەرخان دەکرێت.

و -بواری جێبەجێکردنی یاساکە لەڕووی کات و کەس و توێژەکانی کۆمەڵگاوە[1].

---

(١)غازي ابراهيم الجنابي ، ليل الصياغة التشريعية ، الموجود على الرابط:
[ebook] Available at: https://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=65939 [Accessed 16 Apr. 2019].

(٢)د.رافد البهادلي و د.عثمان العبودي، مصدر سابق، ص ٧٥.

ح -هەروەهـــا بە مـــاددەیەک تەواوی یاســـای پێشـــتر کە دژیەکی لەگەڵ ئەم یاسا نوێیەدا هەیە، ڕەت دەکرێتەوە.

خ -لە ماددەیەکـدا دەســەڵات دەدرێـت بەو لایەنەی کە ئەم یاســایە جێبەجــێ دەکــات کە ڕێنمــایی پێویســت بــۆ جێبەجێکردنی دەربکات.

ز -پـێش کۆتـایی پـڕۆژەکە بـاس یـان بەشـێک تەرخـان دەکرێـت بـۆ حـوکمە کۆتاییەکـان کە تیایـدا ئامـاژە بە چۆنیەتی کارکردن بەیاساکە دەکرێت.

س - هەروەهـــا بە مـــاددەیەک ئامـــاژە بە دەســـەڵاتی پەسـەندکردن‌و دەرچوواندنی یاسـاکەو بڵاوکـردنەوەی یاســاکە لە ڕۆژنــامەی فەرمــی‌و کــاتی جێبەجێکردنــی دەکرێت.

ش - پاشـان بەهۆیەکـانی دەرچـوون کۆتـایی بە یاسـاکە دێـت کە لە سیسـتەمی یاسـایی عێراقـی‌و کوردسـتانیدا هەمیشــە هۆیەکــانی دەرچــوون شــوێنەکەی کۆتــایی یاساکانە.

ص - ئەگەر هەمـواری یاسـایەکی بەرکـار کـرایەوە، ئەوا نابێت نیوەی زیاتری یاساکە بگرێتەوە[٢].

چوارەم: پەرلەمان‌و ئەندام پەرلەمان[١]

---

(١)مجلس النواب العراقي دليل الصياغه التشريعية،مصدر سابق، ص٤٤.

(٢) ئەنجـومەنی شـورای دەوڵەتی عـێراق ئەو ڕایەی جێگیر کـردوە کە ئەگەر هەمـواری یاسـا نیــوەی زیـاتری یاسـا بنەڕەتــیەکەی گــرتەوە، ئەوا پێویســتە بە یاسـایەکی ســەربەخۆ دەربکرێـت نەك هەمـوار، واتـا بەشـێوەی پـڕۆژەیەکی سـەربەخۆ بنووسرێـت، ئەمەش لە پێناوی ئەوەی کە گرفت بۆ لایەنی جێبەجێکار دروست نەبێت.

پێکهاتنی پەرلەمان لە پێناوی پیادەکردنی ئەرکێکی گرنگدایە کە ئەویش پێک هاتووە لە دانانی یاساکانو بەهۆیەوە ژیانی تاکەکان لە بوارە جیاجیاکاندا رێک دەخات، هەروەها ئەو یاسایانەی کە پەیوەندی نێوان تاکو دەسەڵات رێک دەخەن.
بنەمای پیادەکردنی ئەرکی ئەندامی پەرلەمان لە بواری یاسادانانندا دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کە یاساکان دەربڕی ویستی نەتەوەنو ئەو گەلەی کە لە نێوخۆیدا نوێنەرانێک هەڵدەبژێرێت لەپێناوی ئەوەدایە ئەو ئەرکە پیادە بکات کە خۆی لە دانانی یاساکاندا دەبینێتەوە.
ئەو ئەرکەش بەچەند قۆناغێکدا ئەمیش بە قۆناغەکانی پرۆسەی یاسادانان ناوزەد دەکرێت، بەکورتی ئەم چوار قۆناغەن:

١ - پێشنیازی پرۆژەیاسا.
٢ - گفتوگۆو دەنگدان و پەسەندکردن.
٣ - دەرچوواندن.
٤ - بڵاوکردنەوە.
٥ - جێبەجێکردن.

لەڕاستیدا ئەندامی پەرلەمان لەدوو قۆناغی یەکەمی باسکران لەقۆناغەکانی پرۆسەی یاسادانان رۆڵی سەرەکی هەیەو لەدایکبوونی یاساکان لەسەر دەستی ئەمان دەبێت، بەڵام دوو قۆناغی کۆتایی ئەرکی دەسەڵاتی جێبەجێکردنە کە یاساکان بڵاوبکاتەوەو دواتر جێبەجێیان بکات.
دوو قۆناغە گرنگەکەی یاسادانان کە رۆڵی ئەندامی پەرلەمان تیایاندا سەرەکی دەبێت، بەم شێوەیەن:

---

(١) د.افين خالد عبدالرحمن، المركز القانوني لعضو البرلمان، دراسه مقارنه،المركز العربي للنشر و التوزيع،القاهرة،٢٠١٧،ص ٣٦٧.

قۆناغی یەکەم:دەستپێشخەری یاسایی[١]

ئەم قۆناغە ماف دەدات بە ئەندامی پەرلەمان کە پڕۆژە پێشنیازی یاسایی پێویست بۆ ڕێکخستنی ژیانی تاکەکان لە بوارە جیاجیاکاندا پێشکەش بکات.

دەستپێشخەری یاسایی واتا ڕەوایەتی بۆ ئەندامی پەرلەمان کە پێشنیازی یاسای پێویست بکات لەبەردەم پەرلەماندا، کە تیایدا پێشنیازی بیرۆکەیەک لە چوارچێوەیەکی یاساییدا دەکات لە پێناوی ڕێکخستنی دۆخێک کە بایەخی هەیە لە کۆمەڵگادا.

هەربۆیە لەبەر گرنگی ئەم قۆناغە زۆربەی زۆری دەستووری وڵاتان ئەم مافەیان داوە بە ئەندامی پەرلەمان کە پێشنیازی یاسا پێشکەش بکات یاخود دەستپێشخەری یاسایی وەها بکات، لەگەڵیدا ڕێگە دراوە بە دەسەڵاتی جێبەجێکردن کە ئەویش پڕۆژەیاسا پێشکەش بکات لە هەر بوارێکدا کە بەپێویستی بزانێت.

قۆناغی دووەم: گفتوگۆی پڕۆژەو دەنگدان لەسەری و پەسەندکردنی:[٢]

دوای ئەوەی بیرۆکەی پێشنیازی یاسا پێشکەش دەکرێت لەلایەن ئەندامی پەرلەمانەوە، پاشان پێویستە ئەو پێشنیازە گفتوگۆی لەبارەوە بکرێتو خوێندنەوەی بۆ بکرێت.

پاشان گفتوگۆی کۆتاییو دەنگدان لەسەری بکرێت ئەوجا ئەو دەسەڵاتە تەشریعیە پێکهاتبێت لە یەک ئەنجومەنی یان دوو ئەنجومەن.

(١)نفس المصدر،ص ٣٧٠.

(٢) نفس المصدر، ص ٣٧١.

ئەمەش واتــــای ئەوە دەگەیەنێــــت کە قۆنــــاغی گفتوگـــۆی پڕۆژەیاســا گرنــگو پڕبــایەخەو ڕۆڵــی پەرلەمــانو ســەربەخۆیی دەســـەڵاتەکەی دەســـەلمێنێت کە پەیــڕەوی نــاوخۆی دامەزراوەکە پرسی قۆناغەکانی یاسادانانی ڕێک خستووە.

کەواتە لە هەردوو حــاڵەتەکەدا ئەرکــی پەرلەمــانە کە یاســاکان پەســەند بکــات، جــا ئەگەر بیــرۆکەی پێشــنیازەکە لەلایەن ئەنــدامی پەرلەمــانەوە بێــت یــاخود پڕۆژەیاســایەک بێــتو خاوەنــداری بــۆ حکــومەت بگەڕێــتەوە، واتـــا پــڕۆژە نـــابێتە یاســـا ئەگەر لەلایەن دەسەڵاتی تایبەتمەندەوە دەرنەچێت.

پـاش خوێنــدنەوەکانیش پێویســتە ببێــتە ڕاپــۆڕتو بچێــت بــۆ قۆناغەکـانی گفتوگـۆی تەواو، هەروەهـا دەسـت بکرێـت بە دەنگـدان لەسـەر دەقەکـانی پـڕۆژەکە، کە تەواوی ڕێوشـوێنەکانی دەنگدان لە پەیڕەوی ناوخۆدا ڕێک دەخرێتو ژمـارەی یاسـایی بۆ ئامـادەبوون لە دانیشـتنەکەو ڕێکـاری یەک مـاددە لەدوای یەکو پاشـان دەنگدان لەسەر هەموو دەقە نووسراوەکە دەکرێت.

وەک زانراویشـــە بـــووەتە نەریتێکـــی یاســـایی کە یاســـاکان بە زۆرینەی سادە دەردەچن، مەگەر لەحـاڵەتی وەهـادا کە پێویسـتی بە ڕێـژەی دیکە هەبێت کە یاسـاکە بە دەق ئامـاژەی پـێ بکـات، وەک سێیەکی ئەندامان یان زیاتر.

هەروەهــا زانراویشــە کە دەســتووری کۆمــاری عێــراق ســاڵی (٢٠٠٥) جیـاوازی کـردووە لە نێـوان هەردوو چەمکـی پڕۆژەیاسـاو پێشـــنیازی یاســـا،کە یەکەمیـــان لەلایەن حکـــومەتەوە پێشکەشـــی پەرلەمـــان دەکرێـــتو دووەمیـــان لەلایەن ئەنـــدامی پەرلەمـــان بە واژۆی(١٠) ئەندام پێشکەشی سەرۆکایەتی پەرلەمان دەکرێت.

ئەوەی کە شایەنی باسە دادگای باڵای فیدراڵی لە بڕیارێکیدا سەبارەت بە ماددەی (٦٠)ی دەستووری عێراق رایگەیاندوە کە پێشکەشکردنی پڕۆژەیاسا تەنها لە دەسەڵاتی حکومەتەو دەبێت تەنها ئەو، ئەو مافە پیادە بکات[١].

پێنجەم: پرەنسیپی پلەبەندی رێسا قانونییەکان

١ - رەچاوی هەرەمی یاسایی:

ئەو رێسا یاساییانەی کە لە وڵاتدا جێبەجێ دەکرێن، سەرجەمیان لە هەرەمێکی یاساییدا رێک خراون، کە دەستوور لە لوتکەدایەو دواتریش یاسا دێتو پاشان پەیرەو و دواتر رێنمایی دێتو بەپێی پرەنسیپی بنەرەتی یاساییش نابێت هیچ تەشریعێک پێچەوانەی دەقی سەروو خۆی بێت. کەواتە یاساکان پێویستە بەپێی حوکمەکانی دەستووربن لە رواڵەتو ناوەڕۆکدا، هەروەها پەیرەوو رێنماییەکانیش بە هەمان شێوە. هەر بۆیە پێویستە یاسادانەر زانیاری تەواوی لە سەرجەم یاسا بەرکارەکان لە وڵاتدا هەبێت بۆ ئەوەی کە یاسایەکی نوێی دانا لەو پرەنسیپەی سەرەوە لانەداتو ببێتە هۆی ئەوەی کە هەڵبوەشێندرێتەوە.

٢ - رەچاوی سیاسەتی تەشریعی لە وڵاتدا:

٣ - هەموو وڵاتێک سیاسەتی تەشریعی تایبەت بەخۆی هەیە کە وەرگیراوە لە حوکمەکانی دەستوورو یاساکانیو لە

(١) بڕیاری دادگای فیدراڵی عێراق ژمارە ٤٣و٤٤/اتحادیە/٢٠١٠ لە ٢٠١٠/٧/١٢.

بارودۆخی سیاسیو کۆمەڵایەتیو ئابووریو ئەو فەلسەفە حوکمڕانییەی کە باوەڕی پێیەتی، وەک زانراویشە سەرجەم پێدراوە ئاینیو کۆمەڵایەتیو ئابوورییەکان پەیوەندییەکی بەهێزیان بە سیاسەتی تەشریعیەوە هەیە.

٤ - ئاگاداربوون لە تەشریعەکانی پێشوو:

پێویستە کە یاسادانەر بە وردی ئاگاداری سەرجەم تەشریعە بەرکارەکان بێت، ئەگەر زانی تەواونو پێویست بە یاسایەکی نوێ ناکات، ئەوا ڕێگە بە دەرچوواندنی یاسای دیکە بۆ ئەو بوارە نەداتو ئەگەریش زانی یاسایەک پێویستە دەربچێتو گونجاویشە لەگەڵ سیاسەتی تەشریعی وڵاتدا، لەم کاتەدا پێویستە هەنگاو بنێت بۆ دانانی دەقێکی یاسایی نوێ.

٥ - ڕەچاوی یەک تەشریعی:

٦ - ڕەچاوی قەبارەی هەموارەکە:

٧ - رادەی وەدیهاتنی پێداویستییەکانی جێبەجێکردن:

پێویستە یاسادانەر بەدواداچوون بکات بۆ هۆکارەکانی جێبەجێکردنی تەشریعەکانو دەرفەتی وەدیهاتنی سەرچاوە ماددیو مرۆییەکان بۆ ئەوەی بزانرێت کە بە هۆیانەوە یاسا نوێیەکە گونجاوە بۆ جێبەجێکردن، کە گرنگترینیان بریتین لە: گونجاوی جێبەجێکردنی لە ڕووی دارایییەوەو دانانی ریسایەکی گشتی کە بەسەر هەموو هاوڵاتیاندا جێبەجێ بکرێتو تا لە توانادابێت دوورکەوتنەوە لە هەڵاواردن لە دەقەکاندا.

٨ - دیاریکردنی لایەنی جێبەجێکاری تەشریعەکە:

پێویستە یاسا نوێیەکە لایەنی بەرپرسیار لە جێبەجێکردنی حوکمەکانی دیاری بکات، جاری وا هەیە ئەو لایەنانە تەواوی دامەزراوە فەرمیەکان لە وڵاتدا دەگرنەوە، یاخود تەنها لایەنێکی پەیوەندیدار بەرپرسیار دەکرێت.

٩ - **دیاریکردنی مێژووی جێبەجێکردنی تەشریعەکە** :

بە دەقی دەستووری هاتووە کە[١](یاساکان لە رۆژنامەی فەرمیدا بڵاودەکرێنەوەو کاریان پێدەکرێت لە رۆژی بڵاوبوونەوەیانەوە مەگەر دەقێک پێچەوانەی ئەمە هاتبێت).

١٠ -**چوارچێوە گشتییەکەی پڕۆژەیاسا:**[٢]

کەواتە پێویستە هەر پڕۆژەیەکی تەشریعی بەم شێوەیە دابڕێژرێتو لەم حەوت بەشە پێک بێت: ناونیشانی یاساکە، دیباجە، پێناسەو حوکمە گشتییەکان، پەیوەندیدارە سەرەکییەکان بەیاساکە، لایەنی جێبەجێکاری یاساکە، سزاکان یان ئەو رێکارانەی وادەکەن خەڵک بەحوکمەکانی یاساکەوە پابەند بن، یەکلاکردنەوەی ئەو ناکۆکیانەی بەهۆی جێبەجێکردنی یاساکەوە دروست دەبن، سەرچاوەکانی پارەدارکردن بۆ جێبەجێکردنی، حوکمە هونەرییەکان.

١١ -**رەچاوی گەشەکردنی کۆمەڵگا:**

بەشێوەیەک کە تەشریعەکە بتوانێت هاو تەریب لەگەڵ گۆڕانکارییەکاندا بڕوات.

١٢ -**هاوسەنگی:**

---

(١) ماددەی ١٣٠ لە دەستوری کۆماری عێراق ساڵی ٢٠٠٥.

(٢) دليل التشريع للمحافظات العراقيه،بدون سنة نشر وجهة الاصدار،ص ١١.

پێویستە هەموو دەقێکی تەشریعی لەیەک کاتدا هەڵگری رەهەندی یەکلاکەرەوەو نەرمیش بێت، دەرفەتیش بدات بە دادوەر کە ئەو دەقەی بە رێسا قانونییەکە رێکخراوە گونجاوی‌و هەڵسەنگاندنی بۆ بکات بەرامبەر بەو رووداوەی هاتۆتە بەردەستی[١].

شەشەم: خەسڵەتەکانی هونەری داڕشتنی یاسایی[٢]

١ – پێویستی کورتبڕی: دەقی یاسایی دۆخێک یان دیاردەیەک رێک دەخات بە چەند وشەیەکی دیاریکراو بەبێ زیادوکەمکردن، بەشێوەیەک ماناکەی دەدات بەکەمترین وشەو دەستەواژە، تا بەهۆی درێژکردنەوەوە نەبێتە هۆی دروستبوونی راڤەی دژبەیەک.

٢ – پێویستی نمایشێکی تۆکمە: ئەمەش بەوە دێتە دی کە بابەتەکان چاک پۆلێن بکرێن‌و حوکمە زۆرو چڕەکانی بە دەقی یاسایی رێک بخرێن، ئەمەش لەپێناوی ئەوەی بەشەکانی یاساکە بەیەکەوە ببەسترێن‌و ئامانجەکانی بەئاسانی ئاشکرا بکرێن.

٣ – پێویستی خاڵبەندی‌و ئاماژەکان: ئەمەش واتا نووسینی دەقە یاساییەکان بەشێوەیەکی دوابەدوای یەکترو بەستنەوەیان بەیەکترەوە بەشێوەی خاڵ‌و بڕگەکان.

---

(١)د. مصطفى ياغي وأخرون،دليل العمل البرلماني في الاردن، مؤسسة فريدريش ايربت، عمان،٢٠١٧،ص٤٨.

(٢)د.عبدالقادر الشيخلي، فن الصياغة القانونية،دار الثقافة والنشر والتوزيع، عمان،١٩٩٥، ص ٥٨.

٤ – بەکارهێنانی ڕێکاری تەشریعی: یاساکان لەلایەن دەسەڵاتی یاسادانانەوە دەردەچنو بەدەستەواژەی وەها ڕێک دەخرێن کە فەرمانو ڕێگری لە کارێکی تێدایە، واتا پێویستی ئەنجامدانی کارێکو خۆگرتنەوە لە کردنی چەند کارێکی دیاریکراو لەگەڵ دانانی سزا بۆی.

هەربۆیە زمانی یاسایی لەبواری تەشریعدا زمانێکی ڕوونو دیاریکراوەو دوورە لە ئالۆزییەوە، لە دیارترین خەسڵەتەکانیشی بریتیە لەوەی زمانی نووسینی دەقی یاسایی پێویستە کورت بێتو دووربێت لە دووبارەکردنەوەو زیادەڕەوی.

٥ – وردبینی تەواو لە داڕشتنی یاساییدا: وەک زانراوە وردبینی لە نووسینی دەقدا دەمانگەیەنێتە ئەوەی ڕاڤەیەکی وردی بۆ بکەین بەبێ بوونی گرێو ناڕۆشنی، لەبەرامبەردا ئەو دەقەی کە دوورودرێژەو پێکهاتووە لە کۆمەڵێک دەستەواژە، هەڵگری کۆمەڵێک گرفتە کە ئێمە پێویستمان پێیان نییە.

٦ – کارکردن بە نوێترین دەستەواژە: کاتێک یاسادانەر پەنا دەبات بۆ دانانی یاسایەکی نوێ، ئەوا داڕشتنی یاسایی دروست دەخوازێت کە تازەترین دەستەواژە بەکاربهێنین، چونکە یاساکان ڕەنگدانەوەی واقیعە بابەتییەکەن لە ڕووی ڕواڵەتو ناوەڕۆکەوە.

٧ – نەبوونی هەڵەی زمانەوانیو بەکارهێنانی شێوازێکی دروست لە زمانی نووسیندا[1].

---

(١) نفس المصدر،ص١٠٥.

حەوتەم: بەشەکانی یاسادانان[1]

بەشـێوەیەکی ڕوونتـر پێویسـتە پرۆسـەی یاسـادانان بـۆ هەر یاســـایەک کە لەلایەن دەســـەڵاتی یاســـادانانەوە دادەنرێـــت ئەم مەرجانەی تێدابێت:

١ - ناونیشانی یاسا بەشێوەیەکی کورتو ڕۆشـن بنووسـێت، وا گونجـاوە دەسـتەواژەی کـاریگەر بەکاربێـت کە لە هـزری یاساییدا جێگیر بووە.

٢ - ژمارەی یاسا، پێویستە هەموو یاسایەک ژمارەی ڕیزبەندی وەربگرێتو لەگەڵ ساڵی دەرچوونەکەیدا بنووسرێت.

٣ - پێناسـەکان، ئەگەرچـی باسـکردنی چەمـکو پێناسـەکردنیان لەســـەرەتای هەر یاســـایەکدا شـتێکی ئارەزوومەنـدانەیە لە نێـــوان باســـکردن یـــان نەکردنیـــدا، بەڵام واچـــاکترە هەر یاســـایەک کە دەردەچێـت لە مـاددەی یەکەمیـدا پێناســـەی دیارترینی ئەو چەمکو دەستەواژانە بکات کە لە ماددەکانی یاساکەدا بەکارهاتوون.

٤ - بواری جێبەجێکردنـی یاسـاکە، مەبەسـت لە دیـاریکردنی ئەو بـــوارەیە کە ئەم یاســـایە لە کەسو شـــوێنو توێژەکـــان دەیانگرێتەوە، هەروەها دەکرێت ئاماژە بەوانەش بکرێت کە لەم یاســـایەدا هەڵاواردنیـــان بـــۆ دەکرێـــتو یاســـاکە نایانگرێتەوە.

٥ - دەقـی یاسـاکە: واتـا (مەتـن)ی ئەو پـڕۆژەیە، پێویسـتە وەک ئەوەی نەخشـــەی بـۆ دانـراوە ڕێـک بخرێـت کە ئامـانجی یاسایەکی سەرکەوتوو وەدی دەهێنێت.

---

(١)غازي ابراهيم الجنابي،مصدر سابق،ص١٢و١٣.

٦ - ڕیزبەنـدی ماددەکـان، پێویسـتە ڕێکخسـتنی ماددەکـان بەم شێوەیە بکرێت:گرنگتر لەپێش گرنگەوە،گشتی پێش تـایبەتی، حوکمێکی گرنگی بنەڕەتی پێش حوکمێکی لاوەکی، هەروەها حـوکمێکی بـابەتی پـێش حـوکمێکی کـارگێڕی یـان ڕێکـاری بخرێت.

٧ - ڕیزبەندی ماددەکان لەبەشێکدا،کە مەبەست لەم ڕیزبەندیە ڕێکخسـتنی ماددەکـانی پەیوەندیـدارە بەیەکەوە لە بەشـێکدا، ئەمەش بە قـازانجی جێبەجێکـاری ئەو یاسـایە دەگەڕێـتەوە کە حوکمەکـانی لەنێو بەشـێکی سـەربەخۆدا کۆدەکرێنەوەو ئاسـان جێبەجـێ دەکـرێن، هەروەهـا بـۆ ئامادەکـاری پـڕۆژەکەش ئاسـانکاری تێـدایە کە دەتوانێـت ئامـاژە بە ماددەکانی ئەو بەشە بدات.

٨ - بەژمارەکردنی ماددەکان بەم شێوەیەی خوارەوە:

ماددەکان بەم شێوەیە بنووسرێت :

١-

٢-

٣-

ماددەی (١)دابەش دەبێت بۆ بڕگەکانی:

یەکەم:

دووەم:

سێیەم:

بەشی یەکەم بۆ خاڵەکانی:

أ-

ب-

ج-
خاڵەكانیش بۆ:
(١).
(٢).
(٣).
وەک ئەوەی لە نووسینەوەی دەستووری کۆماری عێراقی فیدراڵدا هاتووە.
٩ - بەکارهێنانی هەواڵەکردن، کە مەبەست لێی بریتیە لە ئاماژەدان بە مادده یاساییەکی دیکە کە پەیوەندیدارە بەم یاسایەوە لەنێو هەمان یاسا کە خەریکی دارشتنین بۆی،ئامانجیش لە بەکارهێنانی ئەم جۆرە لە هەواڵەکردن بۆ کورتکردنەوەی کاتو دووبارەنەکردنەوەی بابەتەکانە، بەمەرجێک تەنها ئاماژە بە ژمارەی یاساکە بکرێت بەبێ ناوهێنانی دەروازەو بەشەکەی.

هەشتەم: بەشی حوکمە کۆتاییەکان(١)

ئەم بەشە وەک بەشی کۆتایی ئەژمار دەکرێتو واگونجاوە حوکمە کۆتاییەکان ڕاستەوخۆ دوای ناوەڕۆکی یاساکە بێتو ئەم پرسانە لەخۆ بگرێت:
١ - هەڵوەشاندنەوە، مەبەست لێی هەڵوەشاندنەوە یان ڕەتکردنەوەی یاسایەک یان ژمارەیەک یاساو ڕێنمایی بەرکارە یان هەندێک لە ماددەکانی یاسایەکی هەڵوەشاندووەتەوە کە لەم یاسا نوێیەدا چارەسەر کراون،

(١) غازی الجنابي،مصدر سابق، ص ١٦.

واتـــا لە یاســـاکەدا بەدەقێکـــی روون ئامـــاژە بە هەڵوەشاندنەوەکە بکرێت نەک بەشێوەی پەنهانی.

٢ – حـوکمە گواسـتراوەکان، مەبەسـت لێـی ئەو حوکمـانەیە کە بەهـۆی جێبەجێکردنـی یاسـاکەوە مـاددەیەک بـۆ توێژێـک دیـاری دەکرێـت نمـوونەی وەک(٣٠ یـان ٦٠ یـان ٩٠)رۆژ بۆئەوەی دەقەکانی ئەم یاسایە جێبەجێ بکرێت بەسەریاندا.

٣ – سـپاردنی دەسـەڵات، مەبەسـت لەمەش بـریتییە لە سـپاردنی دەسەڵات بەلایەنی جێبەجێکـردن بـۆ دەرچـوواندنی ڕێنمـایی پێویست بۆ باشتر جێبەجێکردنی یاساکە.

٤ – دیاریکردنی لایەنی جێبەجێکار، مەبەست لێی ئەو مـاددەیەیە کە تیایـدا لایەنـی جێبەجێکـار دیـاری دەکرێـتو دەکرێـت بە ئەرکـی ئەو دەقەکـانی ئەم یاسـایە جێبەجـێ بکـات، وەک ئەنجومەنی وەزیران یان وەزارەتێکی دیاریکراو.

٥ – کـاتی بەرکـاربوونی یاسـاکە، ئەمەش دەسـتەواژەیەکە لە مادده کۆتاییەکانی یاساکەدا دێت کە تیایدا مۆڵەتی دەست بە جێبەجێکردنی دەکرێت بەتایبەتی کاتێک کە لە رۆژنـامەی فەرمیدا بڵاودەکرێتەوە.

٦ – ئیمـزای دەرچوواندنی یاسـا، یاسـادانان کۆتـایی دێـت بە ئەڵـقەی کۆتـایی کە پێـک دێـت لە ئیمـزای کۆتـایی لەسـەر یاســاکە لەلایەن ئەو کەســەی دەســەڵاتی دەرچووانــدنی یاسـای پێـدراوە، کە لە عێـراق لەلایەن سـەرۆک کۆمـارەوە ئیمــزای دەرچووانــدن دەکرێــت، هەروەهــا لە هەرێمــی کوردســـتان لەلایەن ســـەرۆکی هەرێـــم یـــان دەســـتەی سەرۆکایەتی پەرلەمانەوە دەکرێت.

نۆیەم: هۆیەکانی دەرچوواندنو هاوپێچەکان[1]

١ - هۆیەکـانی دەرچـوون رەگەزێکـی پێویسـتە لە رەگەزەکـانی تەشـــریع، لەگەڵ ئەوەی کە نـــاچێتە نێـــو هەنـــاوی تەشـــریعەکەوە بەمانـــای ئەوەی کە بەشـــێک بێـــت لە حوکمەکانی[2].

٢ - هۆیەکـانی دەرچوواندن لە سیسـتەمی یاسـادانانی عێراقیـدا دەکەوێتە بەشـی کۆتـایی یاسـاوە کە پێویسـتە ئەمـانە لەخۆ بگرێـت: چەنـد پرسـێک کە شـرۆڤەی مەبەسـتی چەنـد مـــاددەیەکی یاســـاکە دەکەن بـــۆ لایەنـــی جێبەجێکـــارو شـرۆڤەکارو تەنـانەت هاوولاتیـانیش گـرنگەو ئەو ئامـانجو هۆکـــارە پێویســـتانەی کە لە پـــێش دەرچووانـــدنی ئەم یاسایەوە بوون شیدەکاتەوە.

٣ - هاوپێچەکـان، هەنـدێک جـار یاسـادانەر پەنـا دەبـات بـۆ هاوپێچکردنی خشتەیەکی پێویست کە نەیویستووە لە کاتی باسـکردنی ماددەکانـدا بیانهێنێـت لەبەر درێژنەکـردنەوە، ئەمەش بە ئامـانجی زیـاتر روونکـردنەوەو رێگریکـردن لە فراوانکردنی بۆ زۆر بواری دیکە.

---

(١)نفس المصدر، ص ١٩.

(٢) مجلس النواب العراقي،مصدر سابق، ص ٦١.

بەشی دووەم
پرۆسەی یاسادانان بەپێی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان

بەشی دووەم:

پڕۆسەی یاسادانان بەپێی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان:

ئەرکو دەسەڵاتەکانی پەرلەمانی کوردستان لەڕووی یاسادانانەوە وەک لەدەقە تەشریعیەکاندا هاتووە بریتیە لە:

١ – یاسادانان، وەک لە بڕگەی (١)ی ماددەی (٥٦) لە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١)ی ساڵی (١٩٩٢)ی هەموارکراودا هاتووە.

٢ – هەموار یان جێبەجێکردنی یاسا فیدڕاڵییەکان، وەک لەبڕگەی دووەمی ماددەی (١٢١) لە دەستووری عێراق ساڵی (٢٠٠٥) هاتووە.

پەرلەمانی کوردستان لە مانگی (٧ی ٢٠١٨)ەوە پەیڕەوێکی ناوخۆی نوێی دانا[١] کە پەیڕەوی ناوخۆی ژمارە (١)ی ساڵی (١٩٩٢)ی هەموارکراوی هەڵوەشاندەوە.

لە پەیڕەوی ساڵی (٢٠١٨) لە بەشێکی تایبەتدا ئەم ئەرکە گەورەیەی کاری پەرلەمانی باس کراوە ئەویش لە بەشی هەشتەمو لە ماددەکانی (٧٧ تا ٩٧) ئەم پرسە دەقنووس کراوە.

تیایدا مەبەستی یاسادانان وەک ئەرکێکی کاری پەرلەمانی لەم چەند خاڵەدا ڕێک خراون کە ئەوانیش بریتین لە:[٢]

یەکەم: دەرکردنی یاساو بڕیار.

دووەم:هەموارکردنی یاساو بڕیارە کارپێکراوەکان.

---

(١) پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان، چاپی یەکەم، ٢٠١٨.

(٢) ماددەی ٧٧ لە پەیڕەوی ناوخۆ.

سـێییەم: بەرکـارکردنی یـان هەمـوارکردنی کـارپێکردنی یاسـا فیدڕاڵییەکان.

هەروەک پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان ئەو جیاوازییەی وەرگرتووە لە دەسـتووری هەمیشـەیی عێـراق سـاڵی (٢٠٠٥)و لە پەیـڕەوی نـاوخۆی ئەنجـومەنی نـوێنەرانی عێراقـدا هەریەک لە (پـڕۆژەو پێشنیاز) لێک جودا کراونەوتەوە بەشێوەیەک کە:

١ - پڕۆژەیاسـا یـان پڕۆژەبڕیـار ئەو دەقەیە کە لەلایەن دەسەڵاتی جێبەجێکردنەوە پێشکەش دەکرێت[١].

٢ - پێشـنیازی یاسـا یـان بڕیـار ئەو ڕەشنووسـەیە کە لەلایەن لانی کەم (١٠) ئەندامی پەرلەمانەوە پێشکەش دەکرێت[٢].

٣ - هەروەهـا ئەو پـڕۆژە یاسـاو بڕیـارانەی لەلایەن دەسـەڵاتی دادوەریـیەوە پێشـکەش دەکـرێن، ئەمەش واتـا ڕێـگە بە دەسـەڵاتی دادوەری دراوە پڕۆژەیاسـا پێشـکەش بکـات لەو بابەتانەی کە پەیوەندیدارن بەخۆیانەوە[٣].

٤ - هەروەهـا پەیـڕەوی نـاوخۆ ڕێـگە دەدات بە دامەزراوە فەرمییەکانی دیکە پێشنیازی یاساو بڕیار پێشکەش بکەن[٤].

پاشان پەیڕەوی ناوخۆ زیاتر قوڵبووەتەوە لە مەرجو شێوازی ئەو پێشـنیازی یاسـایانەی کە لەلایەن ژمـارەی یاسـایی ئەنـدامانی پەرلەمانەوە پێشکەش دەکرێن کە ئەوانیش بەم شێوەیەن:

---

(١) ماددەی ٧٨ برگەی یەکەم لە پەیرەوی ناوخۆ.

(٢) ماددەی ٧٨ برکەی دووەم.

(٣) هەمان مادده برگەی سێیەم.

(٤) هەمان مادده برکەی چوارەم.

١ - مەرجە پێشـــنیازی یاســا یــان بڕیــار لەلایەن ژمــارەی پێویستو یاسایی ئەندامانەوە پێشکەش بکرێت کە لانی کەم (١٠) ئەندام واژوی بکات[١].

٢ - پێویســـتە شــێوازی یاســادانان لەخۆبگرێــت بە شــێوەی داڕشتنی تەشریعی لە ناونیشانو ڕێکخرا بێت بە ماددەو بڕگەو پاشان هۆیەکانی دەرچوون[٢].

٣ - لە مــاوەی (١٤) ڕۆژی پێشکەشــکردنیدا پێویســتە لیــژنەی یاســاییو دەســتەی ســەرۆکایەتی بەهەمــاهەنگی بڕیــاری لەبارەوە بدەن[٣].

بەگونجانی لەرووی پێوەرەکانەوە کە ئەوانیش بریتین لە[٤]:

أ - هەبــوونی بــابەتێکی گشـــتی کە پێویســـت بە دەرچوواندنی وەها یاسایەک بکات.

ب - هەبوونی بۆشاییەکی یاسایی.

ج - ئەگەر بەهــۆی جێبەجێکردنــی یاســاوە بۆشــاییەک دروست بوو، پێویست بکات هەموو یان بەشێکی یاساکە هەموار بکرێتەوە.

د -مەرجە لەو پێشـــنیازی یاســاو بڕیــارانەی رەهەنــدی داراییــان هەیە رەچــاوی بــارگرانی دارایــی لەســەر حکومەت بکرێت.

هەروەهــا مــاددەی (٨٠)ی پەیــڕەوی نــاوخۆ دەســەڵاتی رەتکــردنەوەی داوە بەهەردوو(دەســتەی ســەرۆکایەتیو لیــژنەی

(١) ماددەی ٧٩ لە پەیرەودا.
(٢) هەمان ماددە.
(٣) هەمان ماددە.
(٤) ماددەی ٧٩ لە بەیرەودا و هەر چوار برکەکەی.

یاسایی) ئەگەر دەرکەوت یەکێک لەو پێوەرانەی تێدا نییە کە پێشتر ئاماژەمان پێداو ناچێتە قۆناغی یەکەمەوە کە بریتییە لە ئەنجامدانی خوێندنەوەی یەکەم بۆیو ئەگەر بۆ ئەندامە پێشکەشکارەکانی پێشنیازەکە ئەم رەتکردنەوەیە بڕواپێهێنەر نەبوو، ئەوا بابەتەکە دەخرێتە بەرنامەی کاری دانیشتنی پەرلەمانەوە بۆ بڕیاردان لەسەری.

لە حالەتی رەت نەکردنەوەی هەموو پێشنیازەکە یان دەربڕینی تێبینی لەسەر پێشنیازەکە، ئەوا بۆ ئەو ئەندامانەی پێشنیازەکەیان پێشکەش کردووە دەگەڕێندرێتەوە بۆ ڕەچاوکردنی ئەو تێبینیانەو دووبارە پێشکەشکردنەوەی[(١)].

هەروەها بەپێی هەمان ماددەو لە برگەی چوارەمدا ئەگەر پرۆژە پێشنیازەکە لەلایەن دەستەی سەرۆکایەتیو لیژنەی یاساییەوە رەزامەندی لەسەر درا ئەوا لە یەکەمین دانیشتنی دوای رەزامەندییەکە دەخرێتە بەرنامەی کارەوە.

سەبارەت بە پرۆژە پێشنیازی نوێ کە هەمان ناوەرۆکی هەبێت لەگەڵ پرۆژەیەکی تردا کە لە ژێر دەستی لیژنەی تایبەتمەنددایە بۆ ڕاپۆرتنووسین ئەوا وەرناگیرێتو رەت دەکرێتەوە[(٢)].

هەروەها سەبارەت بە پێدانی ئەولەویەت (لەپێشتردانان) بۆ هەریەک لەو دەقانەی کە پێشکەش دەکرێن ئەوا بەپێی ماددەی (٨١) برگەی سێیەم پرۆژە یاسا بە بنەما دادەنرێت ئەگەر پێشنیازی یاسای تر پێشکەشکراو لەڕووی بنەماوە وەک یەک بوون،

---

(١) ماددەی ٨٠ برگەی سییەم لە پەیرەوی ناوخۆ.

(٢) ماددەی ٨١ برگەی یەکەم.

بەمەرجێـــــک پێشـــــنیازی یاســـــاکە نەچـــــووبێتە قۆنـــــاغی ڕاپۆرتنووسینەوەو لە حاڵەتی ڕەتکردنەوەی پێشنیازی یاسا ئەوا لە هەمـــان وەرزی یاســـادانان لە خـــولە پەرلەمـــانییەکەدا پێشـــکەش ناکرێتەوە.

هەندێک مەرجی پەیڕەوی بۆ گفتوگۆی پرۆژە یان پێشنیازی یاسا:

١ - تەنهـــا لە مـــانگی یەکەمـــی وەرزی یاســـادانان‌دا ئەنـــدامی پەرلەمان دەتوانێت پێشنیازی یاسا پێشکەش بکات، تەنیا لە حـــاڵەتی تایبەتـــدا نەبێـــت کە دەســـتەی ســـەرۆکایەتی هەڵسەنگاندن بۆ پێویستبوونی دەکات[١].

٢ - پرۆژەیاســـاو بڕیارەکـــان کە لەلایەن حکـــومەتەوە دێـــن راســـتەوخۆ لە یەکەمـــین دانیشـــتنی دوای گەیشـــتن خوێندنەوەیان بۆ دەکرێت[٢].

٣ - دەستەی سەرۆکایەتی بە هەماهەنگی لیژنەی یاسایی بڕیار دەدات بە بەشکردنی پرۆژە یان پێشنیازی یاساو ناردنی هەربەشـــە بـــۆ لیـــژنە تایبەتمەنـــدەکانی پەرلەمـــان، ئەمەش ئەگەر پـرۆژەکە یـان پێشـنیازەکە لە تایبەتمەنـدی زیـاتر لە لیـژنەیەک بـوو لیـژنەش تەنهـا راپـۆرت لەسـەر ئەو بەشـە ئامادە دەکات کە ئاڕاستەی کراوە[٣].

٤ - دەبێـت لیـژنەی تایبەتمەنـد لە مـاوەی (٢١) ڕۆژدا راپـۆرتی خۆی لەسەر پرۆژەکە یان پێشنیازەکە ئامادە بکات[٤].

---

(١) ماددەی ٨٢ی پەیرەوی ناوخۆ.
(٢) ماددەی ٨٣ بڕگەی یەکەم.
(٣) ماددەی ٨٣ بڕگەی دووەم.
(٤) ماددەی ٨٤ بڕگەی یەکەم.

٥ - له حاڵەتی ئەوەی کە سیفەتی بەپەلە بۆ پڕۆژە یان پێشنیاز دیاری کرا ئەوا دەبێت لە ماوەی (٧) ڕۆژدا ڕاپۆرت پێشکەش بکرێت[١].
٦ - لە حاڵەتی پابەندنەبوون بەو وادانەی سەرەوە بۆ ئامادەکردنی راپۆرت ئەوا جێگری یەکەمی سەرۆکی پەرلەمان لیژنەکە ئاگاداردەکاتەوەو پێویستە لیژنە لە ماوەی (٤) ڕۆژدا ڕاپۆرتی هۆداری خۆی پێشکەش بکات[٢].
٧ - راپۆرتی لیژنەی تایبەتمەند دەدرێتە لیژنەی یاسایی بۆ پێداچوونەوە تەنها لە رووی دارشتنەوەی یاسایی‌و دڵنیابوون لە دژنەبوونی دەقەکان لەگەڵ دەستوورو یاسا کارپێکراوەکان‌و راپۆرتی لیژنەکە خوێندنەوەی دووەمی بۆناکرێت تا لەڕووی دەستووری‌و یاسا کارپێکراوەکان ڕاستاندنی بۆ نەکرێت لە لایەن لیژنەی یاساییەوە[٣].
٨ - پێویستە ڕاپۆرتی ڕاستێندراوی لیژنەی تایبەت لەماوەی (٤٨)کاتژمێر پێش خوێندنەوەی دووەم لەلایەن جێگری دووەمی سەرۆکی پەرلەمان بۆ تەواوی ئەندامانی پەرلەمان دەستەبەر بکرێت[٤].

بەوپێیەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان دانیشتنەکانی پەرلەمانی کردووەتە سێ دانیشتن واتا دوای خوێندنەوەی یەکەم‌و نووسینی راپۆرت پاشان دەچێتە قۆناغی دووەم کە خوێندنەوەی دووەمەو لەدواتردا لەدانیشتنێکی جیاوازدا کە بەدانیشتنی دەنگدان ناسراوە، دەنگدانی لەسەر دەکرێت‌و بە دانیشتنی سێیەم ناوزەد دەکرێت کە رێکارەکانی بەم شێوەیە دەبن:

(١) ماددەی ٨٤ برگەی دووەم.
(٢) ماددەی ٨٤ بڕگەی چوارەم.
(٣) ماددەی ٨٥ بڕگەی یەکەم.
(٤) ماددەی ٨٦ لە پەیڕەوی ناوخۆ.

١ - خوێندنەوەی دووەم بۆ هەر پڕۆژە یان پێشنیازی یاسا یان بڕیـار بە خوێنـدنەوەی دەقـی پـڕۆژەکە یـان پێشـنیازەکە دەسـت پێـدەکات، پاشـان ڕاپـۆرتی لیـژنەی تایبەتمەنـد دەخرێتەڕوو[١].

٢ - ئەگەر داڕشتنی نویێ بۆ پڕۆژەکە پێشنیاز کرا جیاواز بوو لە پـڕۆژە بنەڕەتیـیەکە، ئەوا هەردووکیـان دەخـرێنە دەنگـدانەوەو بە بنەمـا وەرگرتنـی هەریەکێکیـان یەکـلا دەکرێتەوە[٢].

٣ - لەدانیشتنی خوێندنەوەی دووەمدا دەنگ لەسەر پڕۆژە یان پێشنیازەکە نادرێت[٣].

٤ - دانیشتنی دەنگدان لە سەر پڕۆژە یان پێشنیازەکە نابێت لە هەفـتەیەک زیـاتر لە دوای دانیشـتنی خوێنـدنەوەی دووەم تێپەڕ بکات[٤].

٥ - ئەنـدامی پەرلەمـان لە مـاوەی نێـوان دوو دانیشـتنەکەدا دەتوانێـت داوای بینینـی داڕشـتنەوەی کۆتـایی دەقەکە لە جێگـری دووەمو لیـژنەی یاسـاییو لیـژنەی تایبەتمەنـد بکات[٥].

٦ - دەنگدان لەسەر ناوی یاسا یان بڕیارەکە دەست پێدەکات دواتر یەکە بەیەکەی ماددەکانو کۆتایی بە دەنگدان لەسەر هۆیەکانی دەرچوواندنو دواجار گشت یاسا یان بڕیارەکە دەنگی لەسەر دەدرێت[٦].

---

(١) ماددەی ٨٧ بڕگەی یەکەم.
(٢) ماددەی ٨٧ بڕگەی دووەم.
(٣) ماددەی ٨٩ بڕگەی یەکەم.
(٤) ماددەی ٩٠ بڕگەی یەکەم.
(٥) ماددەی ٩٠ بڕگەی دووەم.
(٦) ماددەی ٩١ بڕگەی یەکەم.

٧ - پەرلەمـان بە دەنگـدانی ئەنـدامانی دەتوانێـت پـڕۆژە یـان بڕیـاری تـایبەت سـیفەتی (خەسـڵەتی بەپەلە)ی پێبـدات لەم حاڵەتانەدا:[١]

أ - بودجەو ئیعتماداتی زێدەکیو ژمێرەی کۆتایی.

ب - هەر بابەتێکی تری بەپەلە.

٨ - یاساو بڕیارەکان بەزۆرینەی دەنگی ژمارەی ئامادەبووان پەسـەند دەکـرێن، جـگە لەو حاڵەتـانەی پێویسـتیان بە زۆرینەی تایبەت هەیە[٢].

٩ - سـەرۆکی پەرلەمـان بەپێـی ئەنجـامی دەنگـدان بڕیـاری پەرلەمـان بەڕەزامەنـدی یـان رەتکـردنەوە لەسـەر یاسـاو بڕیارەکان رادەگەیەنێت[٣].

١٠ -پێویسـتە یاسـاو بڕیارەکـان لە مـاوەی (١٥) ڕۆژدا لە ڕێککەوتـی پەسـەندکردنیانەوە بنێـردرێن بـۆ سـەرۆکایەتی هەرێم بە مەبەستی دەرچوواندنیان[٤].

١١ -ئەگەر سەرۆکایەتی هەرێم لە ماوەی (١٥) رۆژدا یاسا یان بڕیـارەکەی بەشـێوەیەکی گشـتی یـان بەشـێکی رەتکـردەوە، لەو کاتەدا دەبێت لیژنەی تایبەتمەند لە ماوەی (١٥) ڕۆژدا ڕاپۆرتی خۆی بنووسێت پاشان لە یەکەمین دانیشتنی دوای تەواوکردنیدا ڕاپۆرتەکە بێتە ناو هۆڵی پەرلەمانو بڕیاری پەرلەمـان لەو بـارەیەوە یەکـلا کەرەوە دەبێـتو بەدەنگـی زۆریـنەی دەنگـی ئەنـدامانی پەرلەمـان پێـداگیری لەسـەر دەکرێتو ئەم جارە رای پەرلەمان رەت ناکرێتەوە[٥].

---

(١) ماددەی ٩٢ لە پەیڕەودا.
(٢) ماددەی ٩٣ بڕگەی یەکەم.
(٣) ماددەی ٩٣ بڕگەی دووەم.
(٤) ماددەی ٩٤ لە پەیڕەودا.
(٥) ماددەی ٩٥ بڕگەی یەکەم.

١٢ -له حاڵەتی هەبوونی گومان لەسەر دەنگدان لانی کەم (٥) ئەندام داوای دووبارەکردنەوەی دەنگدانیان کرد، دەبێت دەنگدانەکە دووبارە بکرێتەوە[١].

شێوازی گفتوگۆ لەسەر پڕۆژە یان پێشنیازی یاسا لەخوێندنەوەی دووەمدا:

١ - هەر ئەندامێک ناوی تۆمار کرا دەتوانێت لەسەر هەر ماددەیەک تەنها یەک جار بدوێت و تەنها(٢)خولەکیش بخایەنێت.

٢ - وەزیری پەیوەندیداریش دەتوانێت ئامادەی دانیشتنەکە بێت و دەتوانێت لە بارەی هەر ماددەیەکەوە (٢)خولەک بدوێت.

٣ - لیژنەی تایبەتمەند سەرجەم پێشنیازو ڕایەکان بەهەند وەردەگرێت و سەر لەنوێ داڕشتنەوە بۆ ئەو ماددانە دەکەن و ئەگەر پێویستیشی کرد ڕوونکردنەوە دەدەن.

٤ - لەدانیشتنی دەنگداندا ڕێ بە گفتوگۆ یان پێشکەشکردنی پێشنیازی نوێ نادرێت.

٥ - لەکاتی بوونی زیاتر لەیەک پێشنیاز هەموو پێشنیازەکان دەخرێنە دەنگدانەوە، کامیان زۆرینەی دەنگی هێنا بەپەسەندکراو دادەنرێت.

٦ - لەخستنە دەنگدانی ڕایەکاندا پێویستە ئەو ڕایەی دەخرێتە دەنگدانەوە لانی کەم (٣) ئەندام پشتگیری بکات.

٧ - لەکاتی گفتوگۆ لەسەر پڕۆژەو پێشنیازی یاساو بڕیارێک ئەگەر ڕای جیاواز سەبارەت بەپەسەندکردن دروست بوو،

---

(١) ماددەی ٩٦ لە پەیڕەودا.

ئەوا ئەولەویەت لە دەنگدانـــدا بە پێـــی ئەم ڕێزبەنـــدییە دەبێت[1]:

أ – پێشنیازی ڕەتکردنەوەی پڕۆژە یان پێشنیاز.

ب – پێشنیازی گەڕانەوەی پڕۆژە یان پێشنیاز.

ج –گەڕاندنەوەی پڕۆژە بۆ لیژنەی تایبەتمەند.

د– پێشنیازی دواخستنی گفتوگۆ بۆ دانیشتنێکی تر.

---

(١) ماددەی ٩٧ لە پەیڕەوی ناوخۆ.

بەشی سێیەم

چاودێری

بەشی سێیەم:
ئەرکی چاودێری:

باسی یەکەم: جۆرەکانی چاودێری:
یەکەم: پرسیارکردن:

مەبەســـت لە پرســـیارکردن روونکـــردنەوەی کـــارێکە لەکارەکانی حکومەت، یاخود ئاگادارکردنەوەی حکومەتە بۆ کارێک لە کارەکان، ئەندام پەرلەمانیش کاتێک پرسیار ئاڕاستەی وەزیرێک دەکـــات ئامـــانجی ئەوەیە راســـتی رەفتارێـــک لە رەفتارەکـــانی ئەو وەزیـــرە بزانێـــت، بـێ ئەوەی مانـــای تاوانبـــارکردن‌و ڕەخنەگـــرتن‌و لێپرســـینەوە لەخۆبگرێـــت، لەوانەشـــە ئامـــانجی هۆشـــیارکردنەوەی وەزیـــرەکە بێت بـۆ کـارێکی دیـاریکراو، یـاخود لەوانەیە بۆ زانینـی نیازی حکومەت بێت بۆ کارێکی دیاریکراو، بابەتی پرسـیارەکەش لەبازنەی ئەو پەرلەمانتارەی پرسیارەکەی کردووە لەگەڵ وەزیـری پەیوەنـدار تێناپەڕێـت، بـۆ کەسـی سـێیەم نییە دەخـاڵەتی بـابەتەکە بکات[1].

کەواتە پرسیارکردن بـریتیە لە داواکردنـی روونکـردنەوە لەلایەن پەرلەمانتـــارێکەوە دەربـــارەی مەســـەلەیەکی دیـــاریکراو لە وەزیری پەیوەندار.

بەمەش پرســـیارکردن ئـــامرازێکی چـــاودێریکردن نیـــیە، بەڵکو ئامرازێکە بۆ روونکردنەوەو گەیشتن بە ڕاستی بابەتەکان‌و

(١) د.محمد كامل ليله، النظم السياسية- الدولة والحكومة، دار النهضة العربية للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٦٩، ص٨٢.

بەدەســـــتهێنانی زانیـــــاری دیـــــاریکراو. بە بەڵـــــگەی ئەوەی ئەو پەرلەمانتــارەی پرســیارەکەی کــردووە یــاخود خــودی پەرلەمــان ناتوانێت بڕیارێک وەربگرێت لە حاڵەتی ئەوەی ئەگەر پەرلەمانتاری پرســیارکەر بــڕوای بە وەڵامــی وەزیــر یــاخود وەزارەت نەهێنــا، پەرلەمانتــارێکی تــریش نــاتوانێ ئەو پرســیارە بکــاتەوە ئەگەر ئەو پەرلەمانتارەی پرسیارەکەی کردووە نەهات یاخود مرد(١).

تێبینی دەکرێت پەرلەمان مافی پرسیارکردن لە شێوازەکانی تری چاودێری زیاتر بەکاردەهێنێت، زۆربەی جاریش لەو وڵاتانەی تــازە پێــدەنێنە نــاو دونیــای دیموکراســی، پرســیارکردن وەک ڕازیکردنــی پەرلەمانتــار دەبێــت بــۆ دەنگــدەرانی(٢). لە ڕاپــۆرتێکی بەرنــامەی گەشــەپێدانی نەتەوە یەکگرتوەکانــدا هــاتووە لە ڕووی پەیڕەوکردنەوە ئامانجی سیاسی لە پشت پرسیارکردنەوە هەیە، جا لەلایەن نــوێنەرانی ئۆپۆزســیۆنەوە بێــت بــۆ تیشکخســتنە ســەر کەموکوڕییەکــانو لایەنە نەرێنییەکــانی دەســتەی دەســەڵاتداران، یاخود لەلایەن نوێنەرانی دەسەڵاتەوە بێت بە ڕەخساندنی بوار بۆ دەســـــتەی دەســـــەڵاتداران بە خســـــتنەڕووی دەســـــتکەوتو ســەرکەوتنەکانی لە بەڕێــوەبردنی کاروبــاری دەوڵەتــدا(٣). بــۆیەش ئەســـــتەمە پرســـــیارکردن وەک شـــــێوازێک لە شـــــێوازەکانی چــاودێریکردن بناســرێت، بەڵکــو مــافێکە بە پەرلەمانتــاران دراوە بــۆ

(١) د.رأفت الدسـوقی، هیمـنە السـلطە التنفیـذیه علـی اعمـال البرلمـان، منشـأه المعـارف بالاسکندریه، ٢٠٠٦، ص١٢٧.
(٢) نفس المصدر، ص١٢٧.
(٣) الدور الرقـابی للمجـالس العـربیه، تقریری برنـامج الامـم المتحـده الانمائی، المتاح علی الموقع الالکترونی: http:www.undp-pogar.org.

بەدواداچـــــوونی کاروبارەکـــــانی حکـــــومەتو دەســـــتکەوتنی بیروبۆچوونی حکومەت لەمەڕ کاروبارێکی دیاریکراو.

لە دەستووری عێراق ساڵی (٢٠٠٥) لە بڕگەی (٧)ی مادده (٦١) هــاتووه (أ-بــۆ ئەنــدامی ئەنجــومەنی نــوێنەران هەیە لەهەر بابەتێکدا کە دەچێتە نێو تایبەتکارییەکانیانەوە پرسیار ئاڕاستەی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانو وەزیرەکان بکات، ئەوانیش بۆیان هەیە وەڵامی پرسیارەکان بدەنەوە، تەنها بۆ پرسیارکەریش هەیە سەرنج لەبارەی وەڵامەکەوە بدات).

پرسیارکردنیش مافێکی بڕیاردراوە بۆ هەر ئەندامێک لە ئەنــدامانی پەرلەمــان، مەرج نیــیە لەلایەن کۆمەڵێــک ئەنــدامەوە پێشــکەش بکرێــت، هەروەهــا دەتوانرێــت پرســیار ئاڕاســتەی هەر یەکێک لە وەزیرەکانی حکومەت بکرێت تەنانەت دەتوانرێت پرسیار ئاڕاستەی خودی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانیش بکرێت.

بەڵام پێویســتە پرســیارەکە لە بابەتێکــدا بێــت بچێــتە نێــو تایبەتکارییەکــانی ئەو کەســەی پرســیارەکەی ئاڕاســتە دەکرێــت، مەبەســتیش لە پرســیارەکە یــا بــۆ وەرگرتنــی زانیــاری دەبێــت دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو، یا ئەوەتا بۆ گوشار دروستکردن دەبێت تا حکومەت ڕێوشوێنێکی دیاریکراو بگرێتەبەر(١).

بــۆ وەزیرەکــانیش هەیە وەڵامــی هەنــدێک پرســیار نەدەنەوە کە پەیوەندار دەبێت بە پەیوەندی نهێنی لەگەڵ حکومەتە بیانییەکــان یــا لەوانەیە زانیــاری تەواوی لەبەر دەســت نەبێــت، یــا لەوانەیە پرســیارەکە پەیوەنــدی بەو بابەتــانەوە نەبێــت کە لە نێــو

(١) د.أبوالحجاج عبدالغنى السيد، المسئولية الوزارية فى النظم الوضعية المعاصرة وفي النظم الاسلامية، دار النهضة العربية، ٢٠١٠، ص١٦١.

تایبەتکاری وەزارەتدا دەبن، وەڵامدانەوەی پرسیاریش بە نووسراو دەبێت، بەڵام دەتوانرێت بە زارەکیش بێت.

پرسیارکردنیش مافێکی کەسییە، ئەو مافەش پەیوەندییەکی دووانەیی[1] لە نێوان ئەو پەرلەمانتارەی پرسیارەکەی کردووە لەگەڵ ئەو لایەنەی پرسیارەکەی ئاڕاستەکراوە دروست دەکات، ئەوەش کۆمەڵێک دەرئەنجامی لێدەکەوێتەوە، لەوانە تەنها بۆ پرسیارکەرەکە هەیە سەرنجو تێبینی لەسەر وەڵامی وەزیرەکە بدات، هەروەها مافی خۆشیەتی هەر کاتێک بیەوێت لە پرسیارەکە پاشگەزبێتەوە یا دەستبەرداری ببێت[2].

لەبەرئەوەی پرسیارکردن ڕێکارێکی مەترسیدار نییە بەهۆی ئەوەی وەرگرتنەوەی متمانەی لێناکەوێتەوە، بەڵکو مەبەست لێی تەنها وەرگرتنی زانیارییە، بۆیە دەستوورەکان ڕێوشوێنی ئاڵۆزیان دانەناوە بۆ پەیڕەوکردنی، بەڵکو تەنها کۆمەڵێک ڕێوشوێنی سادەیان داناوە بۆ ڕێکخستنی مەسەلەی پرسیارکردن.

کۆمەڵە مەرجێکی بابەتی و ڕواڵەتی هەن بۆ پرسیارکردن، مەرجە بابەتییەکان ئەمانەی خوارەوەن:

١ - پێویستە پرسیارکردنەکە بۆ وەرگرتنی زانیاری و دروستکردنی گوشار بێت لەسەر حکومەت لەو بابەتانەی دەچنە نێو تایبەتکاری و بەرپرسیارێتییەکەیان.

٢ - نابێت پرسیارەکە پەیوەندار بێت بە یاساوە، چونکە ئەو بابەتە لە تایبەتکارییەکانی دادگایە.

---

(١) پەیڕەوی ناوخۆی هەندێك لە پەرلەمانەکان لەو ڕێچکەیە دەرچوون بۆ نموونە بە گوێرەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی لوبنان (م/١٢٤) پەیوەندیی دووانەیی نابێت.

(٢) د.رمزی طه الشاعر، النظریه العامه للقانون الدستوری، مطابع دار السیاسه- الکویت، ١٩٧٢، ص٢٢١.

هەرچی پەیوەندیدارە بە مەرجە ڕواڵەتییەکان:

١ - پێویستە پرسیارەکە نووسراو بێت.

٢ - پێویستە پرسیارەکە کورت بێت.

٣ - پێویستە پرسیارەکە کۆک بێت لەگەڵ سیستەمو ئادابی گشتی.

٤ - نابێت پرسیارەکە پێشتر کرابێتو وەڵام درابێتەوە.

٥ - نابێت پرسیار دەربارەی دەزگاکانی ئاسایشو هەواڵگریو کاروباری نهێنی بازرگانی بکرێت[(١)].

دووەم: خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ گفتوگۆکردن (روونکردنەوە):

ئەو مافەش دەستەبەرە بۆ هەموو ئەندامانی پەرلەمان، جا دەقی دەستووری لەبارەیەوە هاتبێت یاخود نا، بۆ ژمارەیەک لە ئەندامانی پەرلەمان هەیە بابەتێکی گشتی ببوروژێنن کە پەیوەندی بە سیاسەتی دەرەوە یاخود ناوەوە هەیە، ئەوەش بەمەبەستی هێنانەکایەی گفتوگۆیەکی کراوە کە هەر ئەندامێک بیەوێت دەتوانێت بەشداری تێدا بکات[(٢)].

دەستووری عێراقیش ڕێگەی بە ئەنجومەنی نوێنەران داوە بەلایەنی کەم لە ڕێگەی بیستو پێنج ئەندامەوە بابەتێکی گشتی

(١) د.زين بدر فراج، السؤال كوسيله من وسائل الرقابه البرلمانيه، دار النهضه العربيه، القاهره، ١٩٩١، ص١٠٤.

(٢) د.ابوالحجاج عبدالغنى السيد، مصدر سابق، ص١٦٥.

بخاته گفتوگۆ له پێناو ڕوونکردنەوەی سیاسەت یان بیروبۆچوونی ئەنجومەنی وەزیران یان یەکێک لە وەزیرەکان، ئەوەش لەڕێگەی داوەتکردنی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران یان یەکێک لە وەزیرەکانی بۆ ئامادەبوون لە بەرامبەر ئەنجومەنی نوێنەراندا تا گفتوگۆ لەبارەی ئەو کارانەوە بکرێت کە دەچنە نێو تایبەتکارییەکانیانەوە (م/٦١ب(٧) (ب)).

واتە مەبەست لەو شێوازە گوێگرتنی حکومەتە لە بیروبۆچوونی نوێنەرانی گەل لە بابەتێکی دیاریکراودا، لە ئەنجامی ئاڵوگۆڕکردنی زانیارییەکانو بیروبۆچوونەکاندا بتوانرێت ئارەزووەکانی گەل دیاریبکرێن، باشترین ڕێگەش دیاری بکرێت بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئارەزووانە[1].

لەمەشەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە ڕوونکردنەوە لەگەڵ پرسیارکردن پێکدەچێت لەوەی ئامانج لە ڕوونکردنەوە ڕوونکردنەوەی مەسەلەیەکە پەیوەندیدارە بە سیاسەتو ئەدای ئەنجومەنی وەزیران. بەڵام جیاوازە لە پرسیارکردن لەوەی دەبێت بەلایەنی کەم لە ڕێگەی بیستو پێنج ئەندام لە ئەندامانی ئەنجومەنی نوێنەران داوا بکرێت، جگە لەوەش لە حاڵەتی پرسیارکردندا پەیوەندییەکی دووانە لە نێوان پەرلەمانتاری پرسیارکەرو وەزیری پەیوەندار دروست دەبێت، بۆ هیچ ئەندامێکی تر نییە دەستتێوەردان لە بابەتەکە بکاتو سەرنجو تێبینی خۆی بڵێت، بە پێچەوانەی ڕوونکردنەوە کە پەیوەندییەکی دووانە دروست نابێت، چونکە بە داوای بیستو پێنج ئەندام دەبێت، جگە لەوەش

(١) د.یحیى الجمل، النظام الدستوري في الكويت- مع مقدمة في دراسة المبادئ والدستورية العامة، مطبوعات جامعة الكويت، ١٩٧٠-١٩٧١، ص٣٧٦.

ئامـــانجی ڕوونکـــردنەوە خســـتنەڕووی بـــابەتێکی گشـــتییە بـــۆ گفتوگۆکردن، کەواتە بۆ هەموو ئەندامان هەیە دەستتێوەردان بکەن. سەرەڕای ئەوەش ڕوونکردنەوە دەبێتە هۆی وروژاندنی گفتوگۆی گشـــــتی، ڕێـــــگە بەو ئەنـــــدامانەش دەدرێـــــت کە داوای ڕوونکردنەوەکەشیان نەکردووە گفتوگۆ بکەن، لە هەمان کاتیش ئەو جۆرە گفتوگۆیانە تۆمەتبارکردنی بەرامبەر لەخۆناگرن[١].

لە کۆتاییشـــدا دەســـتوور وادەیەکـــی دیـــاریکراوی بـــۆ پرسیارکردن دانەناوە، بەڵام سەبارەت بە ڕوونکردنەوە دەستوور پابەندی کردووە کە دەبێت (سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران یاخود وەزیرەکـــان وادەیەک دیـــاری بـــکەن بـــۆ ئامـــادەبوون لەبەرامـــبەر ئەنجومەنی نوێنەران بۆ گفتوگۆکردن) (م٦١ب(٧) (ب))، هەروەها ماددەی (٥٥) لە پەیڕەوی ناوخۆی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران پابەند دەکات کە سەقفێکی زەمەنی دیاری بکات بۆ ئامادەبوون لەبەرامبەر ئەنجومەنی نوێنەراندا بۆ گفتوگۆکردن.

هەروەک پێشتر وتمان ناتوانین ئاڕاستەکردنی پرسیار بە شێوازێک لە شێوازەکانی چاودێری پەرلەمانی لەسەر دەسەڵاتی جێبەجێکردن دابنێین، شێوازێکی چاودێری سووکترە لە شێوازی ڕوونکردنەوە.

ڕوونکـــــردنەوەش لەگەڵ لێپرســـــینەوە لە دوو ڕووەوە پێکدەچێت، لە لایەک هەردووکیان لەسەر داوای ژمارەیەک ئەندام پەرلەمـــان دەبـــن، لە لایەکـــی تـــرەوە نـــابێتە هـــۆی دروســـتبوونی پەیوەندییەکی دووانە، بەڵکو بۆ هەموو پەرلەمانتارێک هەیە گفتوگۆ

---

(١) د.رمزی طه الشاعر، مصدر سابق، ص٤٢٠.

لەگەڵ بەرپرسـەکە بکـاتو سـەرنجیش لەسـەر وەڵامەکـان بـدات. لەگەڵ ئەوانەشدا ڕوونکردنەوە جیاوازە لە لێپرسینەوە لەم خاڵانەی خوارەوەدا:

١ - ڕوونکـــردنەوە بـــۆ ڕوونکـــردنەوەی سیاســـەتو ئەدای ئەنجـومەنی وەزیـرانو ئـاڵوگۆڕکردنی بیـروڕاو زانیـارییە، لەکاتێکـدا لێپرسـینەوە بـۆ هەڵسـەنگاندنی ئەدای سـەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانو وەزیرەکانە لەو کاروبارانەی دەچنە نێـــو تایبەتکارییەکانیـــانەوە، جـــگە لەوەش لێپرســـینەوە تۆمەتبـــارکردنو ڕەخنەگـــرتنو برینـــدارکردنی ئەنـــدامانی حکومەتی تێدایە.

٢ - لە ڕوونکردنەوەدا متمانە لە حکومەت وەرناگیرێتەوە، بەڵکو ئەو شـێوازە پاش ئەوەی حکومەت قسـەی خـۆی دەکـاتو پەرلەمانتارەکـــانیش تێبینـــیو بیروبۆچـــوونی خۆیـــان لەبـارەیەوە دەدەن بە بڕیـاری داخسـتنی دەرگـای گفتوگـۆ کۆتایی دێت[١]. لەوانەشە لە پاڵ بڕیاری داخستنی دەرگای گفتوگۆ بڕیاری سوپاسگوزاری ئاڕاستەی حکومەت بکرێت، یا لە پاڵیدا بڕیاری ئارەزووی ئەنجومەن هەبێت بۆ کارێکی دیاریکراو، یان لەوانەشە بڕیاری داخستنی دەرگای گفتوگۆ بەبێ هیچ بڕیارێک بێت.

هەرچـی لێپرسـینەوەیە ئەوا بەگـوێرەی دەسـتوور لە پێنـاو لێپرســینەوەی ســەرۆکی ئەنجــومەنی وەزیــرانو وەزیرەکــانە لەو کاروبـــارانەی دەچـــنە نێـــو تایبەتکارییەکانیـــانەوە ئەنجـــامی دیاریکراویشی لێدەکەوێتەوە لە نێویشیاندا وەرگرتنەوەی متمـانە لە

(١) د.يحيى الجمل، مصدر سابق، ص٣٧٦.

حکــومەت یــاخود لە یەکێــک لە وەزیرەکــان ئەگەر ئەنجــومەنی نــوێنەران بــڕوای بە وەڵامــی ئەو کەســە نەهێنــا کە لێپرســینەوەی لەگەڵ ئەنجام دەدات.

لە هەمـــوو ئەوانەدا بۆمـــان ڕوون دەبێـــتەوە کە ڕوونکــردنەوە بەو پێــیەی شــێوەیەکە لە شــێوەکانی چــاودێری کە ئەنجــومەنی نــوێنەران لەســەر دەســەڵاتی جێبەجێکــردن پەیــڕەوی دەکــات، لە ڕووی دەرئەنجامەکــانیەوە ســووکترە بە بەراورد لەگەل لێپرســینەوە کە لەوانەیە ببێــتە هــۆی وەرگــرتنەوەی متمــانە ئەگەر پشتی بە بەڵگەو پاسـاوی یاسـایی نەبەسـتبوو. بەڵام ڕوونکـردنەوە شـــێوازێکی قورســـترە لە پرســـیار ئاڕاســـتەکردن، بەمەش ڕوونکــردنەوە شــێوازێکی مامناوەنــدە لە نێــوان ئاڕاســتەکردنی پرسـیارو لێپرسـینەوەدا، بەڵام جیـاوازی لەنێوانیـان لە ڕووی پلەوە نییە، بەڵکو لە ڕووی جەوهەرو ناوەڕۆکەوەیە هەروەک بینیمان.

سێیەم: لێکۆڵینەوەی پەرلەمانی:

"لیژنەیەکــی کــاتییە لە ئەنــدامانی پەرلەمــان پێکــدێت، لە پێنــاو گەیشــتن بە ڕاســتی ڕووداوەکــان، دەربــارەی کارێــک لە کارەکــانی دەزگاکانی دەسەڵاتی جێبەجێکردن دەبێت، بۆ ئەو مەبەستەش ئەو لیژنەیە بۆی هەیە چاو بە هەموو ئەو بەڵگەو فایلو دۆکیۆمێنتانەدا بخشــێنێت کە هەڵگیــراون، بانگهێشــتی بەرپرســیارانیش بکــات بــۆ ئەوەی ڕوونکردنەوەی پێویستیان پێ بدەن".

لێکـــۆڵینەوەی پەرلەمـــانی لەوانەیە لەلایەن پەرلەمـــانەوە بە تەواوی ئەندامەکانیەوە ئەنجـام بـدرێت، یـاخود لەوانەیە لیژنەیەکـی تایبەت ئەو کارە ئەنجام بدات (ئەوە شێوازە باوەکەیەتی)، زۆربەی

جـار پەرلەمـان لێکـۆڵینەوە بە یەکێـک لە لیـژنە هەمیشـەییەکانی دەسپێرێت یاخود لیژنەیەکی تایبەت بۆ ئەو مەبەستە پێک دێنێت[1].

شێوازی لێکۆڵینەوەی پەرلەمانی بە ڕێگەیەکی کرداری دادەنرێت، ڕێگە بۆ پەرلەمـان خۆش دەکات تا کەموکوڕییەکانی دەزگا ئیدارییەکان بدۆزێتەوە، جا لەهەر ڕوویەکەوە بێت دارایی بێت یان سەربازی یان سیاسی، چونکە لەوانەیە بڕیاری ئەوە بدات پشت بەو زانیاریانە نەبەستێت کە وەزیرەکە پێشکەشیان دەکات ئەوەش لە ڕێـگەی گـوێگرتن لە شـایەتحاڵەکانو پسـپۆڕو وردبوونەوە لە بەڵگەکان.

لێکـۆڵینەوەی پەرلەمـانیش چەنـد جـۆرێکی هەیە کە ئەمـانەی خوارەوەن[2]:

١ - **لێکـۆڵینەوەی پەرلەمـانی:** ئەو ڕێوشـوێنەیە دەسـەڵاتی یاسادانان دەیگرێتەبەر بۆ داڕشتنی بنەمای دیاریکراو، ئەو مـافەش بە دەسـەڵاتی یاسـادانان دراوە لە پـێگەی تایبەتکارییە یاساییەکانەوە.

٢ - **لێکـۆڵینەوەی دادوەری (هەڵبـژاردن):** ئەو لێکـۆڵینەوەیە پەرلەمـان ئەنجـامی دەدات لە پێنـاو یەکلاییکـردنەوەی دروسـتی ئەو ئەنـدامانەی تـانە لە دروسـتی ئەنـدامێتیان گیـراوە، ئەو لیـژنەیە ڕەوایـی ڕێوشـوێنەکانی هەڵبـژاردن دەخاتەڕوو.

---

(١) د.رمزی طه الشاعر، مصدر سابق، ص٣٤١.

(٢) د.فارس محمد عمران، التحقيق البرلماني في الدول العربية والامريكية والاوروبية (دراسة مقارنة)، المركز القومي للاصدارات القانونية، مصر، ٢٠٠٨، ص٣١.

٣ - **لێکۆڵینەوەی سیاسی:** ئەو لیژنەیە لێکۆڵینەوە دەربارەی بارودۆخێک لە بارودۆخەکانی نێو یەکێک لە دەزگاکانی دەسەڵاتی جێبەجێکردن دەکات بۆ دیاریکردنی سەرپێچییە سیاسییەکان تیایدا.

دەبێت ئاماژە بەوە بدەین ئەو لیژنەیەی لێکۆڵینەوەی پەرلەمانی ئەنجام دەدات لیژنەیەکە بۆ گەیشتن بە ڕاستی ڕووداوەکان، لیژنەی لێکۆڵینەوە ئەو دەسەڵاتانەی نابێت کە دەسەڵاتی دادوەری هەیەتی لە بڕیاردانو سەپاندنی سزا، بەڵکو ڕاپۆرت بەرز دەکاتەوە تاوەکو ڕێوشوێنی پێویست بگیرێتە بەر، جا لەوانەیە پێشنیاز بکات کەموکوڕی یاسایی پڕبکرێتەوە ئەگەر هەبوو، یاخود لەوانەیە پێشنیاز بکات کێشەکە بەلایەنی پەیوەندار (دەسەڵاتی دادوەری) بدرێت بۆ لێکۆڵینەوە. لیژنەی لێکۆڵینەوەی پەرلەمانیش بۆ ئەوەی لەهەندێک کاروباردا دەسەڵاتی دادگاکانی هەبێت، ئەوا پێویستە ئەو دەسەڵاتەی بە دەقی یاسایی پێ ببەخشرێت، ئەگینا ئەو لیژنانە ناتوانن ئیرادەی خۆیان بەسەر تاکەکاندا بسەپێنن، بۆیەشە دەسەڵاتەکانی ئەو لیژنەیە لەنێو حەرەمی پەرلەمان تێپەڕ ناکەن، ناشتوانی سنووری ئەو حەرەمە ببەزێنێت تەنها بە دەقی یاسایی راشکاو نەبێت[١].

لیژنە تایبەتمەندەکانی نێو پەرلەمانیش دەبنە هۆی زیادکردنی توانای پەرلەمان لە چاودێریکردنی کارەکانی حکومەت، چونکە ئەو لیژنانە لە بنەڕەتدا بۆ سەرپەرشتیکردنی کارگێڕی دروستکراون نەک ئاڕاستەکردنی وەزارەتەکان، ئەو لیژنانەش وەک نوێنەری

(١) د.محمد كامل ليله، مصدر سابق، ص٩٢٨.

پەرلەمـــان ئەو كـــارە دەكەن، دەبـــنە هـــۆی ئاشـــكراكردنی كەموكوڕییەكانی حكومەت، دواتر ڕاسپاردەی خۆیان بەرزدەكەنەوە بۆ پەرلەمان تا گفتوگۆو بڕیاری لەبارەوە بدرێت[1].

لە هەنـدێک وڵاتـدا ڕێگەپێـدراوی پەرلـەمـانی (ئەلئەمبۆدسـمان) هەیە كە بە لیـــژنەی لێكـــۆڵینەوەی پەرلەمـــانیەوە گرێـــدراوە، ڕێگەپێـدراوی پەرلەمـانی لە سـاڵی (١٩٠٨) لە سـوید هـاتە كـایەوە، كاتێـک داوا لە (ئەلفرێـد بیكسـیلیس) كـرا وەک لێكـۆڵەرەوەیەكی پەرلەمـانی سـیفەتێک بـداتە پاڵ كـارەكەی، ئەویـش وتـی مـن وەک پاسەوانێكی مافی خەڵک وام، ئەوەش لە پێنـاو ڕێگەگرتن لە خـراپ بەكارهێنـانی دەسـەڵات لەلایەن دەسـەڵاتی جێبەجێكـردنەوە، ئەو بیـرۆكەیەش لە سـاڵی (١٩٦٧) بەدەركردنـی یاسـای ڕێگەپێـدراوی پەرلەمـانی، بـۆ بەریتانیـا گـوازرایەوە، كە لەسـەر ئامۆژگـاری حكومەت لەلایەن پادشاوە دادەمەزرێت[2].

لە دواجاریشـدا لیـژنەی لێكـۆڵینەوە بـۆی نیـیە بڕیـار دەربكـات، بەڵكـو تەنهـا وەک دەزگـایەک وایە بـۆ كـۆكردنەوەی زانیـاری، بۆیەشـە پێویسـتە راپۆرتێـک ئامـادە بكـات دەربـارەی دەرئەنجامی كارەكانی، بۆ پەرلەمان بەرزی بكاتەوە، تا پەرلەمان بە گوێرەی ئەو دەسەڵاتانەی پێ بەخشراوە بڕیار وەربگرێت.

چوارەم: لێپرسینەوە

مـــافی پەرلەمانتـــارە لە تۆمەتبـــاركردنی ناڕاســـتەوخۆی حكـومەتو لێپرسـینەوە لێـی یـاخود لە یەكێـک لە وەزیرەكـانی

---

(١) د.ابوالحجاج عبدالغنی السید، مصدر سابق، ص١٧٠.

(٢) نفس المصدر، ص١٧٢.

دەربــارەی ئەو پێشــێلکاری یــان ئەو هەڵانەی کە ئەنجامــدراون، پەرلەمانتار بەبەڵگەو دۆکیۆمێنت ئیدانەی سیاسـەتی حکومەت یان وەزیر دەکات، تـا دەرگـای گفتوگۆ لەبەردەم پەرلەمـان بکاتەوە بە ئامانجی جوڵاندنی بەرپرسیاریێتی سیاسـی حکومەت یـاخود یەکێک لە وەزیرەکـانی ئەوەش پـاش گـوێگرتن لە وەڵامەکـانی حکـومەت دەربـارەی ئەو تۆمەتـانەی خـراونەتە پاڵیـان. کەواتە لێپرسـینەوە ڕوونکـردنەوەیەکە تۆمەتبـارکردنی لە پـاڵە یـاخود ڕەخنەگـرتنە لە هەڵســـوکەوتێک لەو هەڵســـوکەوتە گشـــتییانەی دەســـەڵاتی جێبەجێکردن دەیانکات.

زۆربەی دەستوورەکانیش کۆمەڵێک گەرەنتـی دیـاری دەکەن لە کــاتی بەکارهێنــانی لێپرســینەوە، گرنگتــرین ئەو گەرەنتیــانەش ئەنجــامنەدانی لێپرســینەوەیە تەنهــا پــاش تێپەڕبــوونی مــاوەیەکی دیاریکراو لەپێناو دەرفەتدان بە حکومەت بۆ دیراسـەکردنی بابەتی لێپرسینەوەکەو ئامادەکردنی وەڵام دەربارەی. لێپرسـینەوەش نـابێتە هــۆی دروســتبوونی پەیوەنــدییەکی دووانە لەنێــوان پەرلەمانتــارو وەزیـری پەیوەندیـدار، بەڵکو بۆ هەمـوو ئەنـدام پەرلەمانەکـان هەیە بەشـداری بکەن لە لێپرسـینەوە لە وەزیـرو داوای لێبکەن چـاو بەو بەڵـگەو دۆکیۆمێنـتو فـایلانەدا بخشـێنن کە لە لایەن وەزارەتەکەوە هەڵگیراون.

لێپرسینەوەش مـافی کەسـی ئەو پەرلەمانتـارە نییە کە داوای لێپرســینەوەکەی کــردووە، بەڵکــو ئەمە دەبێــتە هــۆی وروژانــدنی گفتوگـۆیەکی گشـتیو هەمـوو ئەنـدام پەرلەمانەکـان بەشـداری تێـدا دەکەن، بۆیەشــــە ئەگەر ئەو پەرلەمانتــــارەی لێپرســــینەوەکەی پێشکەشـکردووە تەنـازولی کـرد، ئەوا لێپرسـینەوەکە بەو تەنـازە لە کۆتایی نایەت، بەڵکو بۆ پەرلەمانتـاری تـر هەیە هەمـان لێپرسـینەوە لەگەڵ وەزیر بکات.

بــۆ پەنــابردنە بەر لێپرســـینەوەش کۆمەڵێـک مەرج هەن، کە مەرجــی "ڕواڵەتــی" و مەرجــی "بــابەتی" یــن، ســەبارەت بەمەرجە ڕواڵەتییەکــان پێویســـتە لێپرســـینەوەکە بە شـــێوەیەکی نووســـراو پێشکەش بە سـەرۆکایەتی پەرلەمـان بکرێت، تیایدا بە شـێوەیەکی ڕوون‌و ئاشــکرا هەمــوو خاڵەکــان دیــاریکرابن تــا ئەو کەســـەی لێپرسینەوەی لەگەڵ دەکرێت بتوانێت بە ئاسانی بەرگری لە خۆی بکات. پێویستیشە لێپرسینەوەکە ئاڕاستەی سەرۆک وەزیران یاخود وەزیـر بکرێـت‌و تیایـدا تۆمەتبـارکردن یـاخود کەمتەرخەمـی لەخـۆ بگرێــت. هەروەهــا لەبەرئەوەی لەوانەیە لێپرســینەوە ببێــتە هــۆی وەرگــرتنەوەی متمـــانە لەحکــومەت، بــۆیە پێویســـتە گفتوگــۆی لێپرسینەوە ئەنجام نەدرێت تەنها دوای تێپەڕبوونی ماوەیەکی باش لە پێشکەشــکردنی لێپرســـینەوەکە نەبێــت، تــا دەســـتەی وەزارەت تووشـی شـۆک نەبێت، ئەوەش بـۆ ئەوەیە تـا خـۆی بـۆ گفتوگـۆکە ئامادە بکات.

جـــگە لەوانەش دەبێـــت لێپرســـــینەوەکە زاراوەو وشـــــەی ناشایســـتەی تیــادا نەبێــت، بەڵکــو دەبێــت تەنهــا بە نــاوەڕۆکی بابەتەکەوە پەیوەندیدار بێت.

هەرچی پەیوەندی بەمەرجە بابەتییەکانیشەوە هەیە ئەوا دەبێت لێپرسینەوەکە بەپێچەوانەی دەقەکانی دەستوورو یاسا نەبێت، ئەو بابەتــانەی لێپرســینەوەیان دەربــارە دەکرێـت بــێ ســنوورن مــادام سەرپێچی بنەمای دەستوور و یاساکان ناکەن.

هەروەهـــا دەبێــت لێپرســـینەوەکە لە کاروبارێکــدا بێــت کە پەیوەندی بە تایبەتکارییەکانی حکومەتەوە هەبێت، بۆیەشـە ناکرێت لێپرســـــینەوە لەگەڵ وەزیـــــری داد بکرێـــــت لە کارێکـــــدا کە لە تایبەتکارییەکــانی ئەو نیــیە، بــۆ نمــوونە ناتوانرێـت لێپرســینەوەی لەگەڵ بکرێت لەمەڕ بڕیـاری دادگـا، بەڵام دەتوانرێت لێپرسـینەوەی لەگەڵ بکرێـــت دەربـــارەی دواکەوتنـــی لێکــۆڵینەوەی دادوەری،

هەروەها دەتوانرێت لێپرسینەوە دەربارەی مەسەلە تایبەتەکانیش لەگەڵ وەزیر بکرێت، بۆ نموونە ئەگەر بینرا وەزیر یاری (قوماری) دەکرد، چونکە لێرەدا عورفی ئەخلاقی پێشێل دەکات، لەکاتێکدا ئەو نوێنەرایەتی هەیبەتی دەوڵەت دەکات، بەو کارەشی لە هەیبەتی دەوڵەت کەم دەکاتەوە[١].

جگە لەوەش نابێت لەداوای لێپرسینەوەدا بەرژەوەندی تایبەت هەبێت، هەر کاتێکیش ئامانج لە لێپرسینەوە هەڕەشەکردن بوو لە سەرۆک وەزیران وەک ئامرازێک بۆ گوشارخستنەسەر حکومەت بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندی تایبەت، ئەوا بۆ سەرۆکی پەرلەمان هەیە ئەو لێپرسینەوەیە بەدوور بخاتەوە لەبەر نەبوونی بەرژەوەندی گشتی تیایدا[٢].

هەروەها نابێت لێپرسینەوە لە بابەتێک بکرێت کە پێشتر لەلایەن پەرلەمانەوە یەکلایی کراوەتەوە، ئەوەش بۆ ئەوەیە چالاکی پەرلەمان تێکنەدرێت بەهۆی دووبارە وروژاندنی ئەو بابەتانەی کە پێشتر لەلایەن پەرلەمانەوە یەکلایی کراونەتەوە.

هەرکاتێکیش لێپرسینەوەکە کۆتایی هات ئەوا لەبەردەم پێنج ئەگەردا دەبین[٣]:

١ - ئاڕاستەکردنی ڕێزو سوپاس بۆ حکومەت، ئەگەر لە دەرئەنجامی گفتوگۆکان دەرکەوت حکومەت لە ڕاپەڕاندنی کارەکانیدا کەمتەرخەم نەبووە.

---

(١) د.وسيم حسام الدين الاحمد، الرقابة البرلمانية على اعمال الادارة في النظام البرلماني والرئاسي (دراسة مقارنة)، منشورات الحلبي الحقوقية، بيروت، الطبعة الاولى، ٢٠٠٨، ص٣٣٢ والسيد صبري، مصدر سابق، ص٥٦٨.

(٢) د.رأفت الدسوقي، مصدر سابق، ص١٣٥.

(٣) صادق أحمد على يحيى، الاستجواب كوسيله للرقابه البرلمانية على أعمال الحكومة - دراسه مقارنه، المكتب الجامعي الحديث، ٢٠٠٨، ص١٢٦-١٣١.

٢ – بڕیــاردان به گواســتنه‌وه بــۆ خشــته‌ی کاره‌کــان، ئه‌گه‌ر گفتوگۆکــان نه‌گه‌یشــتن به پێشــنیازی دیــاریکراو بــۆ سه‌رزه‌نشتکردنی حکومه‌ت‌و لێسه‌ندنه‌وه‌ی متمانه.

٣ – پێدانی پێشنیازه‌کانی ئه‌نجومه‌ن به یه‌کێک له لیژنه‌کان بۆ ئامـاده‌کردنی ڕاپۆرتێـک له‌بـاره‌یه‌وه پـێش ئه‌وه‌ی بڕیـاری له‌سه‌ر وه‌ربگرن.

٤ – پێکهێنــانی لیــژنه‌یه‌ک بــۆ وردبــوونه‌وه له راســتی ئه‌و پێشـێلکارییانه‌ی دراونه‌ته پـاڵ سـه‌رۆک وه‌زیـران یـاخود وه‌زیر.

٥ – لێسـه‌ندنه‌وه‌ی متمـانه له سـه‌رۆک وه‌زیـران یـاخود وه‌زیـر، ئه‌وه‌ش وه‌ک تۆمه‌تبـارکردنی ســه‌رۆک وه‌زیــران یــاخود وه‌زیر وایه.

بڕگه (٧/ج)ی مـادده (٦١)ی ده‌سـتووری عێراق سـاڵی (٢٠٠٥) ئامـاژه‌ی به لێپرسـینه‌وه کـردووه‌و تیایـدا هـاتووه "بـۆ ئه‌نـدامانی ئه‌نجـومه‌نی نـوێنه‌ران هه‌یه، به‌ڕه‌زامه‌نـدی بیســت‌و پێـنج ئه‌نـدام، لێپرسینه‌وه ئاڕاسته‌ی سـه‌رۆک وه‌زیران یاخود وه‌زیره‌کان بکه‌ن، بۆ لێپرسـینه‌وه‌یان له‌و کـارانه‌ی ده‌چـنه نێـو تایبه‌تکارییه‌کانیـانه‌وه، گفتوگۆش له‌باره‌ی لێپرسینه‌وه‌که ناکرێت ته‌نها به‌لایه‌نـی که‌م دوای حه‌وت رۆژ نه‌بێــت له پێشکه‌شــکردنی". ئه‌نجــومه‌نی نــوێنه‌رانیش ده‌توانێت متمانه‌یـان لێوه‌ربگرێته‌وه به‌ڕه‌زامه‌ندی زۆرینه‌ی ره‌هـای ئه‌نجــومه‌ن، له‌و ڕۆژه‌وه‌ش به‌ده‌ســـت له‌کارکێشـــاوه داده‌نــرێن (م/٦١ب٨أ).

باسی دووەم:
بەرپرسیاری وەزاری:

مەبەست لە بەرپرسیاری وەزاری ئەوەیە پەرلەمان مافی وەرگرتنەوەی متمانەی هەیە لە یەکێک لە وەزیرەکان یاخود لە حکومەت، ئەگەر دەرکەوت ئەو وەزیرە یاخود خودی حکومەت بەرپرسە لە کەموکوڕییەکی دیاریکراو.

کەواتە بەرپرسیارێتی وەزاری دوو شێوازە:

یەکەم: بەرپرسیارێتی بە کۆمەڵ.

دووەم: بەپرسیارێتی تاکڕەوانە.

یەکەم: بەرپرسیارێتی بەکۆمەڵ:

ئەو بەرپرسیارێتییەیە کە دەبێتە هۆی ئەوەی تەواوی وەزارەتەکان دەست لەکار بکێشنەوە، ئەگەر هاتوو ئەو رەفتارەی بەرپرسیارێتییەکەی دروست کردبوو پەیوەندیدار بوو بە سیاسەتی گشتی وەزارەت، یاخود پەیوەندیدار بوو بە خودی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران، چونکە سەرۆک وەزیران سیمبولی سیاسەتی گشتیو ئاڕاستەکەری کارەکانی وەزارەتە.

ئەو بەرپرسیارێتییەش لەگەڵ ڕۆڵی ئەنجومەنی وەزیران لە سیستەمی پەرلەمانیدا دەگونجێت، چونکە ئەنجومەنی وەزیران سیاسەتی جێبەجێکردن دادەڕێژێتو سەرپەرشتی جێبەجێکردنی دەکات، بۆیەشە هەر کاتێک بڕیاری بەرپرسیارێتی بە کۆمەڵی ئەنجومەنی وەزیران درا ئەوا پێویستە هەموو وەزیرەکان دەست

لەکار بکێشنەوە، تەنانەت ئەگەر وەزیرێکیشیان تێدابوو دژی ئەو سیاسەتە بوو کە ببووە هۆی بەرپرسیارێتییەکە، چونکە سیستەمی پەرلەمانی لەسەر بنەمای پرەنسیپی هاوکاری وەزاری دروست بووە[1].

مەسەلەی بەرپرسیارێتی بە کۆمەڵ مەسەلەیەکە هەریەک لە سەرۆک وەزیران‌و پەرلەمان دیاری دەکەن، مافی سەرۆک وەزیرانە ڕایبگەیەنێت حکومەت بەرپرسە لەگەڵ ئەو وەزیرەی کە بەرپرسیارێتی خراوەتە ئەستۆ، هەروەها دەشتوانێت رایبگەیەنێت حکومەت بەرپرس نییە، بەڵکو تەنها وەزیرەکە بەرپرسە.

بەرپرسیارێتی بە کۆمەڵیش وا باوە کاتێک لێپرسینەوە لە سەرۆک وەزیران لە بابەتێک لەبابەتەکانی سیاسەتی گشتی سەرهەڵدەدات، یان لەوانەیە هەندێک جار لەگەڵ یەکێک لە وەزیرەکانی حکومەت سەرهەڵبدات، لەگەڵ ئەوەشدا حکومەت بەتەواوی دەست لەکار دەکێشێتەوە، ئەوەش لەحاڵەتێکدا دەبێت ئەگەر سەرۆک وەزیران رایگەیاند هاوکارە لەگەڵ ئەو وەزیرەی هەڵسوکەوتەکەی خراوەتە پاڵ، بە مەرجێک راشکاوانە ئەوە ڕابگەیەنێت.

دووەم:بەرپرسیارێتی تاکڕەوانە :

ئەو جۆرە بەرپرسیارێتییەیە پەیوەندیدارە بە وەزیرێک یاخود بە چەند وەزیرێکی دیاریکراو، واتە وەزیرەکە بەرپرس دەبێت لەو سیاسەتە تایبەتەی گرتوویەتیەبەر.

---

(١) د.رمزی طه الشاعر، مصدر سابق، ص٢٤٦-٢٤٧.

هەر ئەندامێک لە ئەندامانی حکومەت بە تەنها بەرپرس دەبێت لە هەموو هەڵسوکەوتێک لەو هەڵسوکەوتانەی کە پێویستی بە ڕەزامەندی ئەنجومەنی وەزیران نییە، بەشێوەیەکی سەربەخۆ تەنها خۆی هەڵسوکەوتی تێدا دەکات لە نێو وەزارەتەکەی.

ئەو بەرپرسیارێتییەش سەرهەڵدەدات کاتێک لێپرسینەوە لەگەڵ وەزیرێک دەکرێت سەبارەت بە کردەوەیەک کە ئەنجامی داوە، جا ئەو کردەوەیە کردەوەیەکی ئەرێنی بێت یاخود نەرێنی بەوەی کارێکی ئەنجام نەدابێت کە لەسەریەتی ئەنجامی بدات، لەو حاڵەتەشدا ئەگەر پەرلەمان بڕیاری دا متمانەی لێوەربگرێتەوە پێویستە ئەو وەزیرە بەتەنها دەست لەکار بکێشێتەوە.

بەڵام هەندێک جار بەربەست دێتە پێشەوە کاتێک ئەو هەڵسوکەوتەی دەبێتە هۆی بەرپرسیارێتی هاوبەش لە نێوان چەند وەزارەتێکدا، لێرەشدا وا لێکدەدرێتەوە بەرپرسیارێتییەکە هاوبەشە لەگەڵ دیاریکردنی بەرپرسیارێتی تاکڕەوانەی هەر وەزیرێک لە ڕێگەی لیژنەیەکی لێکۆڵینەوەی تایبەت بەو مەبەستە[1].

کەواتە هەندێک جار ئەستەمە پێوەرێک دیاری بکرێت بۆ جیاکردنەوەی ئەو کارانەی دەبنە هۆی سەرهەڵدانی بەرپرسیارێتی بەکۆمەڵ، لەگەڵ ئەو کارانەی دەبنە سەرهەڵدانی بەرپرسیارێتی تاکڕەوانە، بۆیەشە دەستوورەکان لەو حاڵەتەدا بەرپرسیارێتی بەکۆمەڵ تەنها بە سەرۆک وەزیران دەبەخشن، بۆ وەزیرێکو ژمارەیەک وەزیر نییە ئەو بابەتە لە خۆیانەوە بوروژێنن، ئەگەرچی بۆیان هەیە دەست لەکار بکێشنەوە یاخود متمانەیان پێبدرێتەوە[2].

---

(١) د.ابوالحجاج عبدالغى السيد، مصدر سابق، ص١٨٢.
(٢) د.رأفت الدسوقى، مصدر سابق،ص١٤١.

لەبەرئەوەی بەرپرسیاریێتی بەهەردوو شێوەکەی مەسەلەیەکی مەترسیدارەو دەبێتە هۆی ناسەقامگیری وەزاری بە تایبەتیش ئەگەر پەیوەندی نێوان وەزارەتو پەرلەمان ئاڵۆز بوو یا ئامانج لە بەکارهێنانی بەرپرسیاریێتی بۆ بەرژەوەندی گشتی نەبوو، ئەوا یاسادانەری دەستووری کۆمەڵێک رێکاری دیاریکردووە بۆ بەکارهێنانی بە تایبەتیش بوار رەخساندن لەڕووی ماوەو رێککەوت تا بەکارهێنانی دوابخرێت بە مەبەستی ئەوەی ئەو جۆرە بڕیارە لە ئەنجامی هەڵچوونی حزبیو تێکالانی سیاسیەوە نەبێت.

باسی سێیەم:
دروستی ئەندامیەتی پەرلەمان:

هەندێک جار کێشە لەسەر دروستی ئەندامێتی پەرلەمان دروست دەبێت، جا ئەو کێشانە لەوانەیە پەیوەندییان بەمەرجەکانی خۆپاڵاوتنەوە هەبێت، لەوانەشە هەندێک جار پەیوەندییان بەخودی پرۆسەی هەڵبژاردنەکەوە هەبێت، یا پەیوەندییان بە ئەنجامەکانی هەڵبژاردنەوە هەبێت ...هتد، ئەوەش پێویست بەیەکلاییکردنەوەی ئەو ململانێیە دەکات لە نێوان ئەو پەرلەمانتارەی تانەی لێگیراوەو ئەو لایەنەشی کە تانەی لێگرتووە.

بەشێوەیەکی گشتی سێ جۆر لەچارەسەر هەیە بۆ یەکلاییکردنەوەی دروستی ئەندامانی پەرلەمان:

یەکەم: چاودێری پەرلەمان لەسەر دروستی ئەندامانی.

دووەم: چاودێری دادگا لەسەر دروستی ئەندامانی پەرلەمان.

سێیەم: چاودێری تێکەڵاو.

یەکەم: چاودێری پەرلەمان لەسەر دروستی ئەندامانی:

سەرەتای دروستبوونی سیستەمی پەرلەمانی بۆ بەریتانیا دەگەڕێتەوە، ئەو سیستەمەش لەناکاو دروست نەبووە، بەڵکو لە ئەنجامی گەشەسەندنێکی دوورودرێژ دروست بووە، لەسەرەتاشدا هەر لە ساڵی (١٢٩٥)، تا نەمانی حوکمی بنەماڵەی تیۆدۆر لە ساڵی(١٦٠٣) پادشای بەریتانیا چاودێری دروستی ئەندامانی پەرلەمانی دەکرد[(١)].

---

(١) د.حسين عثمان محمد عثمان، الرقابة على صحة عضوية البرلمان- دراسه مقارنه، الدار الجامعيه للطباعة والنشر- الاسكندرية، ١٩٩٠،ص٢٣.

بەڵام دواتر کۆمەڵێک هۆکار بوونە هۆی ئەوەی خودی پەرلەمان پەیڕەوی چاودێری لەسەر دروستی ئەندامەکانی بکات، لەوانەش پاشەکشەکردنی دەسەڵاتەکانی پادشا، بەهێزبوونی دەسەڵاتەکانی پەرلەمان، هەروەها گۆڕانیش بەسەر جۆری پەیوەندی نێوان پەرلەمان و پادشادا هات، بەجۆرێک بەهاتنی بنەماڵەی ستیوارس پەیوەندی نێوان پادشا و پەرلەمان تێکچوو، ململانێ سەری هەڵدا، جگە لەوانەش سووربوونی پەرلەمان بوو لەسەربەخۆبوونی لە رووبەڕووبوونەوەی پادشادا، ئەو سووربوونەش وای کرد پەرلەمان تاکڕەوانە پەیڕەوی چاودێری لەسەر دروستی ئەندامەکانی بکات[1].

بەڵام کۆمەڵێک رەخنە ئاڕاستەی چاودێریی پەرلەمانی ئینگەلتەڕا کراوە کە ئەمانەن:

١ - **سروشتی دادوەری چاودێری لەسەر دروستی ئەندامێتی پەرلەمان:** گومانی تێدا نییە ئەو لایەنەی تایبەتمەندە بە چاودێری لەسەر دروستی ئەندامێتی پەرلەمان لە رووی بابەتییەوە دادگایە، چونکە کۆمەڵێک مەسەلەی یاسایی ورد دەوروژێنێت کە پەیوەندارن بە دەستەبەرکردنی مەرجەکانی ئەندامێتی لە پاڵێوراودا، دروستی دەنگەکان، یا بەتاڵکردنەوەیان، تا چەندیش ئەنجامە ڕاگەیەندراوەکان لەگەڵ پرەنسیپەکانی یاسادا گونجاوە....، هەموو ئەوانەش بۆ هەڵسەنگاندنیان پێویست بە مەعریفیەکی یاسایی دەکات[2].

بەخشینی دەسەڵاتی یەکلاییکردنەوەی دروستی ئەندامێتی پەرلەمان بە ئەنجومەنی نوێنەران، وای لێدەکات لەیەک

(١) نفس المصدر، ص٣٣-٤٠.

(٢)نفس المصدر،ص٥٧.

کاتــدا هەم لایەنێـک بێـت لە لایەنەکـانی نـاکۆکییەکە، هەم دادوەریـــش بێـــت، ئەوەش پـــێچەوانەی پرەنســـیپەکانی دادپەروەریـیە، بەشـدارنەبوونی ئەو ئەنـدامەش کە تـانەی لێگیراوە بە بۆچوونی ئەو کاریگەری نابێت لەسـەر ئەوەی هەم لایەنێکە لە ناکۆکییەکە هەم دادوەریشە[1].

٢ - **سروشــتی سیاســی ئەنجـومەنی گشــتی (لە بەریتانیـا):** ئەنجومەنی گشتی وەک زۆربەی ئەنجومەنەکانی نوێنەران دەستەیەکی سیاسییە، لە دادوەر پێکنەهاتووە تا ململانێکان یەکلایـی بکـاتەوە، بەڵکـو لە کەسـانی سیاسـی پێکهـاتووە، ئەرکیـان دانـانی یاسـاکانە نەک جێبەجێکردنیـان، راسـتە ئەو ئەنجــومەنە هەنــدێک کەســی یاســایی تێــدایە، بەڵام ئەو ئەنــدامانە هــاتوونەتە پەرلەمــان، تــا لە چوارچێــوەی ئەو پرەنسیپانەی کە لەسەر بنەمای هەڵبژێردراون گوزارشت لە ئیــرادەی گەل بــکەن، واتە ئەنجامــدانی کــارێکی سیاســی ئەوەش نـابێتە هـۆی گەرەنتـی بێلایەنـی و دادپەروەری لە کاتی یەکلاییکردنەوەی ململانێکە[2].

دووەم: چاودێری دادگا لەسەر دروستی ئەندامێتی پەرلەمان

لەبەرئەوەی لە رووی پـــــــــــراکتیکییەوە دەرکەوت هەڵســـوکەوتی ئەنجــومەنی نــوێنەران لە زۆربەی وڵاتــان، لەگەڵ سروشــتی پێکهــاتەی ئەنجــومەنی نــوێنەران ناگونجێـت، چــونکە یەکلاییکردنەوەی ئەو جۆرە ململانێیانە پێویستی بە بێلایەنی هەیە، ئەو بێلایەنـیەش لەبەر ڕۆشـنایی زۆریـنەی حزبـی نێـو پەرلەمانـدا نایەتەدی، بەتایبەتیش لە کاتی شەڕی هەڵبژاردندا، بۆیەشە زۆربەی

(١) د.سامی جمال الدين، الطعون الانتخابية البرلمانية لعضوية مجلسى الشعب والشورى وفقاً لتعديلات الدستور عام ٢٠٠٧ واحكام القانون والقضاء حتى عام ٢٠١٠، دار الجامعة الجديدة- مصر، ٢٠١١، ص٣٢١.

(٢) د.حسين عثمان محمد عثمان، مصدر سابق، ص٦٠.

یاساناسەکان بانگەشە بۆ ئەوە دەکەن کە یەکلاییکردنەوەی ململانێی دروستی ئەندامێتی پەرلەمان، تەنها بە دادگا بسپێردرێت، بەو پێیەی توخم و رەگەزەکانی لێهاتوویی و شارەزایی و بێلایەنی لە ئەنجامدانی ئەرکەکانیدا هەیە.

سێیەم: سیستەمە تێکەڵاوەکان:

هەندێک لە وڵاتان، هەردوو سیستەمەکە (واتە چاودێری پەرلەمان و چاودێری دادگا)یان تێکەڵاوکردووە، بەمەش توانیویانە لایەنە چاکەکانی هەردوو سیستەمەکە لەیەکدا کۆبکەنەوە لێرەشدا دەتوانین جیاوازی لە نێوان دوو تێڕوانین بکەین[1]:

أ-تێڕوانینێک ئەرکی یەکلاییکردنەوەی دروستی ئەندامێتی پەرلەمان بەهەریەکە لە ئەنجومەنی نوێنەران و دادگا دەسپێرێت.

ب-تێڕوانینێکی تر هەیە پێی باشە دەستەیەکی باڵای دەستووری بێلایەن بۆ ئەو مەبەستە دابمەزرێت، وەکو ئەنجومەنی دەستووری لە فەرەنسا، کە لە نێو تایبەتکارییەکانی ئەو ئەنجومەنەدا ئەرکی یەکلاییکردنەوەی تانەکانی هەڵبژاردنی پێ سپێردراوە.

---

(١) د.سامي جمال الدين، الطعون الانتخابية البرلمانية لعضوية مجلسي. الشعب والشورى وفقاً لتعديلات الدستور عام ٢٠٠٧ وأحكام القانون القضاء و حتى عام ٢٠١٠، ص٣٢٥-٣٢٧.

بەشی چوارەم

چاودێری بەگوێرەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان

بەشی چوارەم:

چاودێری پەرلەمانی کوردستان بۆ حکومەت بەگوێرەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان(٢٠١٨).

باسی یەکەم:

ئامرازەکانی چاودێری پەرلەمانی:

یەکەم: پرسیار

دەکرێت بە شێوەی زارەکی یا نووسراوو بێت، لەڕێی دەستەی سەرۆکایەتیەوە، بۆ سەرۆک وەزیران، یا ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران بنێردرێت[١].

مەرجە ڕواڵەتییەکان

١ – پێویستە ئەندام بێت لە پەرلەمان: بەگوێرەی ماددەی (٥٨)ی پەیڕەو مافی پرسیارکردن بۆ هەموو ئەندامانی پەرلەمان بڕیاری لەسەردراوە، بەگوێرەی دەقەکە "ئەندام، دەتوانێت، ...."، کەواتە ئەو مافە بە ئەندامانی پەرلەمان دراوە، هاووڵاتیان مافی ئاڕاستەکردنی پرسیاریان نییە بۆ سەرۆک وەزیران و وەزیرەکان، تەنها لە رێگەی ئەندامانی پەرلەمانەوە نەبێت، شیکردنەوەی ئەو دەقەش ئاماژەیەکە

---

(١) مادده (٥٨)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان. " ئەندام، دەتوانێت، پرسیاری نووسراو، یان زارەکیی لە ڕێی دەستەی سەرۆکایەتییەوە، بۆ سەرۆك وەزیران، یان ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران، بنێرێت، بۆ روونکردنەوەی بابەتێك کە دەکەوێتە چوارچێوەی پسپۆڕییەکەیان یان بابەتێك کە ئەندام زانیاری لەبارەیەوە نییە، یان دەیەوێت بەدواداچوونی لەبارەوە بکات، یان دەیەوێت رای حکومەت، لەبارەی بابەتێکەوە بزانێت".

بۆ ئەوەی کە پرسیارکردن سیفەتی تاکی هەیە، پەیڕەو بە دەستەواژەی (ئەندام دەتوانێت) گوزارشتی لێکردووە.

٢ - دیـــــاریکردنی ئەو کەســـــانەی کە پرســـــیارەکەیان ئاڕاستەدەکرێت: بەگوێرەی دەقی ماددەی (٥٨)ی پەیڕەو پرسـیار ئاڕاسـتەی "سـەرۆک وەزیـران، یـان ئەنـدامانی ئەنجومەنی وەزیران" دەکرێت، کەواتە بەگوێرەی ئەو دەقە پرسـیار ئاڕاسـتەی ئەو کەسـانە ناکرێـت کە پۆسـتی حکومییان هەیەو پلەی وەزیفیان وەزیر نییە و ئەندام نین لە ئەنجومەنی وەزیران.

٣ - ئەگەر پرســیارەکە نووســراو بــوو ئەوا پێویســتە ئەو مەرجانەی خوارەوەی تیادابێت[١]:

أ - دەبێـت پرسـیارەکە لەلایەن یەک ئەنـدام، یـان زیاترەوە پێشکەش کرابێت.

ب - نووسـراوی پرسـیارەکە رێککەوتو واژۆی لەسـەر بێتو لەڕێی سەرۆکەوە ئاڕاستەکرابێت.

ت - دەبێـت پرسـیارەکە روونو پوخـت بێـت، لەهەمـان کاتدا مەبەستەکەی دیاریکراو بێت.

ث - نابێـــت تـــوانجو رای تێـــدابێتو لەکەداری کەسـایەتیەکانو دەسـتەو دامەزراوەکـانی هەرێـم نەکات.

ج - نابێت بابەتی پرسیارەکە، لەبەردەم دادگادا بێت و تێی بڕوانێت.

---

(١) مادده (٥٩) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

ح - دەبێت پرسیارەکە، لە تایبەتمەندی ئەو وەزارەتە بێت، کە پرسیارەکەی ئاڕاستەکراوە، ناکرێت پرسیارێک ئاڕاستەی وەزیرێک بکرێت کە لە چوارچێوەو تایبەتمەندییەکانی ئەو نییە.

خ - نابێت پرسیارەکە پێچەوانەی دەستوورو یاساو بەرژەوەندی گشتی بێت.

د - دەبێت پرسیارکەر دڵنیا بێت لەوەی ئەو پرسیارە پێشتر وەڵام نەدراوەتەوە.

ذ - ئەو بابەتانەی ئاڕاستەی لیژنە پەیوەندیدارەکانی پەرلەمان کراون، پرسیاریان لەبارەیەوە ناکرێت، تا لیژنە راپۆرتی خۆی پێشکەش دەکات، بەمەرجێک لە ماوەی (١٥) پازدە ڕۆژ، تێپەڕنەکات لیژنە ڕاپۆرتەکە ئامادە بکات.

ر - ئەو پرسیارانەی، بۆ سەرۆک وەزیرانو جێگرەکەی دەنێردرێت دەبێت بەکارنامەو سیاسەتی گشتی حکومەتو جێبەجێکردنی یاسای بەرکار پەیوەست بن.

ز - ئەگەر زیاتر لە یەک ئەندام هەمان پرسیاری ئاڕاستەکرد، ئەوا پرسیارەکە بەناوی هەموو ئەو ئەندامانەوە ئاڕاستەدەکرێت کە پێشتر پێشکەشیان کردووە، وێنەیەکی وەڵامەکەش ئاڕاستەی هەموو ئەو ئەندامانە دەکرێتەوە.

ڕێوشوێنی دەستەی سەرۆکایەتی بۆ وەرگرتنەوەی وەڵام:[1]

١ - سەرۆکی پەرلەمان لەماوەیەکدا کە لە (٧) حەوت رۆژ تێپەڕنەکات لەبەرواری گەیشتنی پرسیارەکە، پرسیارەکە دەنێردرێت بۆ سەرۆک وەزیران یان ئەو وەزیرەی کە پرسیارەکەی ئاڕاستەکراوە، لەڕێی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانەوە.

٢ - دەستەی سەرۆکایەتی، دەتوانێت ئەو پرسیارانە ڕەتبکاتەوە، کە پێویستە لە پرسیاری نووسراودا هەبێت وەک لە مادده (٥٩) هاتووە.

٣ - دەبێت ئەو لایەنەی پرسیارەکەی ئاڕاستەکراوە لە ماوەی (٧) حەوت رۆژدا، وەڵامی پرسیارەکە بداتەوە، لەهەموو بارێکدا نابێت وەڵامی پرسیارەکە، لە (٢١)بیست و یەک ڕۆژ زیاتر دوابخرێت.

کۆتاییهاتنی پرسیار:

ئەندام دەتوانێت پرسیارەکەی بکێشێتەوە، بە نووسراوێک ئاڕاستەی سەرۆکی بکات[2].

بەڵام بە کۆتاییهاتنی وەرزی گرێدان پرسیار کۆتایی نایەت، تەنیا ئەو ماوەیە بۆ وەڵامی پرسیار دیاریکراوە نامێنێت و لەسەرەتای وەرزی گرێداندا سەر لەنوێ ماوەکە دەست پێدەکاتەوە.

---

(١) مادده (٦٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

(٢) برگەی دووەمی مادده (٦١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

دووەم: خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ گفتوگۆ:

ئامانج لە خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ گفتوگۆ روونکردنەوەی سیاسەتی حکومەتە لەبەرامبەر ئەو بابەتە، داواکاران بۆ گفتوگۆکردنی بابەتەکە هۆکاری بابەتی خۆیان هەیە، کە پەیوەندارە بە سیاسەتی حکومەت، و ئاستی ڕوونی یا شەفافیەت یا لێهاتوویی یا ڕونکردنەوەی جێبەجێبەجێکردنی سیاسەتەکانی، کەواتە ئامانج لێی ڕوونکردنەوەی سیاسەتی حکومەتە و ئاڵوگۆڕکردنی بیروڕایە لە نێوان پەرلەمان و وەزارەتدا[1].

ئامرازێکە لە ئامرازەکانی چاودێریی پەرلەمانی کە ژمارەیەک ئەندام مافی داواکردنی وروژاندنی بابەتێکی گشتیان هەیە پەیوەندار بە سیاسەتی ناوخۆیی یا دەرەکی بۆ گفتوگۆکردن لە پەرلەمان، هەر ئەندامێکیش بیەوێت دەتوانێت بەشداری تیادا بکات[2].

لە بڕگەی یەکەمی ماددەی (٦٦)دا هاتووە "(١٠) ئەندام دەتوانن، داوایەک پێشکەشی دەستەی سەرۆکایەتی بکەن بۆ ئەوەی بابەتێکی گشتی بخرێتەڕوو....".

---

(١) د.فتحي فكري، القانون الدستوري - الكتاب الاول، دار النهضة العربية، ١٩٩٧، ص٥٢٢.

(٢) د.رمضان محمد بطيخ، تزايد دور السلطة التنفيذية وأثره على الديمقراطية، القاهرة، دار الفكر العربي، ١٩٨٨، ص٦٦.

مەرجە ڕواڵەتییەکان:

١ - پێشکەشکردنی داوایەکی نووسراو بە دەستەی سەرۆکایەتی، داواکاری زارەکی وەرناگیرێت.

٢ - پێویستە بەلایەنی کەم داواکاریەکە لەلایەن دە ئەندامەوە پێشکەش بکرێت.

مەرجە بابەتیەکان:

١ - پێویستە داواکارییەکە بابەتەکە بە ڕوونی دیاری بکرێت، دیاریکردنی بابەتی دیاریکراو بۆ گفتوگۆکردن بەڵگەیە لەسەر جددیەتی داواکارییەکە.

٢ - ئەندامەکەش لە هەموو لایەنەکانی بابەتەکەی کۆڵیبێتەوە کە داوای گفتوگۆی دەکات لەگەڵ هۆکارو پاساوەکانی.

٣ - پێویستە ئەو ئەندامانەی واژۆیان کردووە ئامادەبن‌و دەسپێکی ئاخاوتنیان پێبدرێت[1].

٤ - ڕەزامەندی دەستەی سەرۆکایەتی لە خستنە ڕووی بابەتە گشتییەکە بۆ گفتوگۆ، ئەگەر ڕازی نەبوو، ئەو ئەندامانەشی کە واژۆیان کردووە پێداگرییان کرد، بابەتەکە دەخرێتە بەردەم پەرلەمان بۆ یەکلاییکردنەوە[2].

٥ - دەستەی سەرۆکایەتی دەبێت لە ماوەیەکدا کە لە (١٤) چواردە ڕۆژ تێپەڕنەکات وادەی ئەو دانیشتنە دیاری بکات.

---

(١) بڕگەی حەوتەمی مادده (٦٦) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی دووەمی مادده (٦٧)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

گفتوگۆکردن

١ - پێویســـتە ئەو ئەنــدامانەی واژۆیــان کــردووە ئامــادەبنو دەسپێکی ئاخاوتنیان پێبدرێت[١].

٢ - هەموو ئەندامێک دەتوانێت بەشداری لە گفتوگۆ بکات[٢].

رۆڵی حکومەت لە خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ گفتوگۆ:

٣ - ســەرۆک وەزیــران، دەتوانێــت داوا لە پەرلەمــان بکــات، بــۆ ئەوەی بابەتێک، بۆ گفتوگۆ بەئامادەبوونی خۆی یان یەکێک لە ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران بخرێتەڕوو.

٤ - حکومەت دەتوانێت داوای دواخستنی ئەو دانیشتنە بکات، بۆ ماوەیەک، کە لە (٧) حەوت ڕۆژ زیاتر نەبێت بەهەماهەنگی لەگەڵ دەستەی سەرۆکایەتی ڕۆژێکی تر دیاری دەکرێت.

کشاندنەوەی داوای خستنەڕووی بابەتی گشتی بۆ گفتوگۆ:

حیکمەت لە دیاریکردنی ژمارەی (دە) ئەندام بۆ گەرەنتی جددیەتی داواکارییەکەیە لەلایەک، هەروەها لەپێناو بەهەدەرنەدانی کاتی ئەنجومەنە بۆ گفتوگۆکردنی بابەتێک کە لەلایەن ژمارەیەک لە ئەنـدامانەوە پشـتگیری گفتوگـۆکردنی ناکرێـت، بـۆیە ئەو ژمـارەیە پێویســـتە بــۆ ئەنجامــدانی گفتوگــۆکە. ئەگەر ئەو ڕێــژەیە نەبێــت داواکارییەکە قبوڵ ناکرێت.

---

(١) برگەی حەوتەمی مادده (٦٦)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) برگەی پێنجەم مادده (٦٦) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

"ئەگەر پێش دیاریکردنی کاتی دانیشتنەکە هەموو یان زۆرینەی ئەندامان داواکەیان کشاندەوە سەرۆک داواکەیان بەلاوە دەنێت"[1].

بەمەش لەدوو حاڵەتدا گفتوگۆکە ئەنجام نادرێت:

١ - ئەگەر هەموو (واتە هەر دە داواکارەکە) داواکەیان کشاندەوە.

٢ - ئەگەر زۆرینەی ئەندامان (واتە بەلایەنی کەم شەش ئەندام) داواکەیان کشاندەوە.

بەڵام لەهەردوو حاڵەتدا دەبێت کشاندنەوەی داواکارییەکە پێش دیاریکردنی کاتی دانیشتنەکە بێت، ئەگەر داواکاری کشاندنەوەکە کەوتە دوای دیاریکردنی کاتی دانیشتنەکە ئەوا داواکارییەکە بەلاوە دەنرێتو گفتوگۆکە ئەنجام دەدرێت.

ئەنجامی خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ گفتوگۆ:

دوای ئەنجامدانی گفتوگۆکردن لەبارەی بابەتێکی گشتی، پەرلەمان لەبەردەم دوو ئەگەردا دەبێت[2]:

١ - دەستەی سەرۆکایەتی، بابەتەکە ئاڕاستەی لیژنەی پەیوەندیدار بکات، بۆ ئەوەی ڕاپۆرتی تایبەت لەبارەیەوە ئامادە بکات، دواتر پەرلەمان، بڕیارو ڕێوشوێنی پێویست بگرێتەبەر لەسەر بنەمای ئەو ڕاپۆرتەی کە ئامادەدەکرێت.

٢ - دوای گفتوگۆکە پەرلەمان ڕاسپاردەی پێویست لەبارەی بابەتەکەوە دەربکات.

(١) بڕگەی یەکەم مادده (٦٧) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی سێیەم مادده (٦٧) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

سێیەم: لیژنەی لێکۆڵینەوە:

"ئەو لیـــژنەیە پێکــدێت بە مەبەســتی کــۆکردنەوەی هەمـــوو توخمەکـــانی زانیـــاری دەربـــارەی ڕووداوە دیاریکراوەکـــانو پێشکەشکردنی کارەکانی بەو ئەنجومەنەی کە دروستی کردووە، ئەوەش لەپێناو پاراستنی لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتی یاسادانان و دادوەری"[1].

پەیـڕەوی نـاوخۆی پەرلەمـانی کوردسـتان هـیچ ڕێوشـوێنێکی دیـارنەکردووە لە بـارەی چۆنیەتی پێکهێنـانی ئەو لیژنەیە، واباشـتر بـوو هاوشـێوەی فەرەنسـا سـەرۆکی پەرلەمـان داوا لە سـەرۆکی فراکسیۆنەکان بکات بەو ناوانەی کە پێشنیازی پاڵاوتنیان دەکەن بۆ ئەندامێتی ئەو لیژنەیە.

ئەو لیژنەیە پێکدێت لەسەر پێشنیازی[2]:

١ - دەستەی سەرۆکایەتی.

٢ - ٤/٢ چـــواریەکی ژمـــارەی ئەنـــدامان، واتە بیســـت و هەشـت ئەنـدام. بە دەنگی زۆرینەی ئەنـدامان لە کـاتی پێویستدا پێکدەهێنرێت.

٣ - دەســـــتەی ســـــەرۆکایەتی، لە دەرەوەی وەرزەکـــانی یاساداناندا، دەسەڵاتی پێکهێنانی لیژنەی تایبەتی هەیە.

مەرجی بە ئەندامبوون لە لیژنەی لێکۆڵینەوە:

١ - دەبێت ئەندامی لیـژنە، ئەنـدامی پەرلەمـانی کوردسـتان بێت، دەبێت ئەندامێتیشی بەردەوام بێت تا کۆتاییهاتنی کارەکانی

---

(١) عبدالحميد محجوب السقعان محد، اللجان البرلمانية - دراسه مقارنة، دار النهضة العربية - ٢٠١٠، ص٤٠٥.

(٢) برگە (١) مادده (٤٣)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

لیــژنەکە، بــۆ لیــژنەکەش هەیە پشــت بە شــارەزایانو راوێژکاران ببەستن[1]، بەمەرجێک رۆڵی راوێژکاران تەنها پێشکەشکردنی راوێژ دەبێت لە بارەی بابەتی لێکۆڵینەوە، بێ ئەوەی دەخالەتی ڕاستەوخۆ بکەن لە وتوێژی نێوان ئەندامانی لیژنەکە.

٢ – نابێت ئەندامی لیژنە نهێنی کاری لیژنەکە بدرکێنێت، هەر ئەنــدامێک لە کاتی کارکردنی لیــژنە، نهێنــی کــاری لیــژنە بـــــدرکێنێت، ئەنــــدامێتی لیـــژنە لەدەســـــت دەدات[2]، بەرلەتەواوبوونی کاری لیژنەکە.

ژمارەی ئەندامانی لیژنەی لێکۆڵینەوە:

پەیــڕەوی نــاوخۆی پەرلەمــانی کوردســتان ژمــارەی ئەندامانی لیژنەی لێکۆڵینەوەی دیاری نەکردووە، بەڵکو دیاریکردنی ژمارەی ئەندامانی لیژنەکەی بۆ پەرلەمان جێهێشتووە.

کەواتە بڕیاری پەرلەمان ژمارەی ئەندامەکان دیاری دەکاتو لە هەمان کاتدا سەرۆکی لیژنەکەش دیاری دەکات.

ڕێوشوێنی کارکردنی لیژنەی لێکۆڵینەوە:

١ – نابێت تێڕوانین لە بابەتە تاوانکارییەکان یا هەر بابەتێکی تر بکات، کە لەژێر تێڕوانینی دادگاکاندایە[3].

---

(١) بڕگە (٢) مادده (٤٤)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگە (٤) مادده (٤٣)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) بڕگەی سێیەم لە مادده (٤٣)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

٢ – له بنچینەدا دەبێت لیژنەکە لەناو پەرلەمان کۆبوونەوەی خۆی بکات، ئەگەریش ویستی کۆبوونەوە له دەرەوەی پەرلەمان بکات، پێویسته رەزامەندی پەرلەمان وەربگیرێت، ئەگەر پێشتر ئەو رەزامەندییەی وەرنەگرتبوو، وا باشتره ئازادی به لیژنەی لێکۆڵینەوە بدرێت بۆ دیاریکردنی شوێنی کۆبوونەوەکانی بەگوێرەی پێویستی کارەکانی تا بتوانێت بگاته راستی رووداوەکان.

٣ – ماوەی کارکردنی لیژنەی لێکۆڵینەوە:

أ – ماوەی کارکردنەکەی کۆتایی دێت به کۆتاییهاتنی کاتی دیاریکراو[١]، لێرەدا پەیڕەو ماوەکەی دیاری نەکردووە، کەواته دەبێت له بڕیاری دروستکردنی لیژنەکەدا ئاماژە به ماوەی کارکردنەکەی بدرێت.

ب – ماوەکەی دیاری ناکرێت، بەڵکو پەیوەسته به تەواوبونی کارەکەی[٢].

٤ – دانیشتنەکانی لیژنە: بەگوێرەی برگەی چوارەم له ماددەی (٤٣)ی پەیڕەو پێویسته ئەندامانی لیژنه نهێنی کاری لیژنه بپارێزن، کەواته دەبێت ئەندامان پابەند بن به پاراستنی نهێنی کاری لیژنەکە تا ئامادەکردنی راپۆرتەکە بۆ گفتوگۆی پەرلەمان.

٥ – واباشتره گفتوگۆی ئەندامانی لیژنەکە بنووسرێتەوە (پڕۆتۆکۆل بکرێت)، ئەوە کاری لیژنەکە ئاسان دەکات، دەشتوانێت گفتوگۆ و تێبینی ئەندامانی لیژنەکە بگەڕێنەوە

---

(١) مادده (٤٦)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

(٢) مادده (٤٦) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

بـۆ ئامـادەکردنی راپـۆرتی کۆتـایی، هەروەهـا یارمەتیـدەر دەبێت بۆ تۆمارکردنی نـاوی ئامـادەبووان‌و ئامـادەنەبووان‌و پوختەی گفتوگۆکان.

٦ - ئامرازەکـانی لێکـۆڵینەوە: بـۆ لیـژنەی لێکـۆڵینەوە هەیە بە نووسراو داوای ئامادەبوونی هەر کەس‌و لایەنێک بکات، بە مەبەسـتی ڕاوەرگـرتن‌و گوێبیسـتبوونی وتەکانیـان[١]، ئەگەر کەس‌و لایەنـی بـانگکراو بـێ پاسـاو لە کـاتی دیـاریکراودا ئامـادەنەبوو، ئەوا لیـژنەکە دەتوانێـت لە رێـگەی دەسـتەی سـەرۆکایەتییەوە، دەسـەڵاتی جێبەجێکـردن ئاگـادار بکـاتەوە بە مەبەستی ئامادەکردنی داواکراو بە گوێرەی یاسای بنەما دادگەرییە سزاییە بەرکارەکان لە هەرێم[٢].

هەروەهـا دەتـوانن داوای هەمـوو بەڵگەنـامەو زانیـارییەکی پێویسـت بـکەن، پێویستیشـە لەو بـارەیەوە دەسـەڵاتی جێبەجێکردن ئەرکی لیژنەکە ئاسان بکات[٣].

٧ - ئامادەکردنی ڕاپۆرت: بەگوێرەی برگەی (یەکەم) لە ماددەی (٤٥) "لیـژنەی تـایبەت، ڕاپـۆرت‌و راسـپاردەکانی ئاڕاسـتەی سـەرۆک دەکـات، دوای دابەشـکردنی بەسـەر ئەندامانـدا، ڕاپـۆرتەکە دەخـرێتە بەردەم پەرلەمـان، بەمەبەسـتی تاوتوێکردن‌و وەرگرتنی بڕیاری گونجاو لەبارەیەوە". ئامانج لە ئامـادەکردنی ڕاپۆرت ئەوەیە کە هەمـوو زانیارییەکان لە

(١) برگەی سێیەم خاڵی (١) مادده (٤٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) برگەی سێیەم خاڵی (٢) مادده (٤٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) برگەی یەکەم لە مادده (٤٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

بارەی بابەتی لێکۆڵینەوەکە بدرێت بە پەرلەمان بۆ ئەوەی بە راستی ڕووداوەکان بگات.

٨ - گفتوگـۆکردن لە پەرلەمـان: دوای ئامـادەکردنی ڕاپـۆرت، دەدرێـت بە سـەرۆکی پەرلەمـان، بەسـەر ئەنـدامان دابەش دەکرێـت بە مەبەسـتی تـاوتوێکردنو وەرگرتنـی بڕیـاری گونجاو لە بارەیەوە.

ئەگەر ڕاپـۆرتەکە، لە نێـوان دوو وەرزی یاسـادانان‌دا، ئاڕاسـتەی سـەرۆک کـرا، ئەوا بەپێـی گرنگـی بـابەتەکە، دەسـتەی سـەرۆکایەتی، بڕیـار لەسـەر دواخسـتنی خسـتنەڕووی بـۆ وەرزی نوێی یاسادانان دەدات، یان ئەنجامدانی کۆبوونەوەی نائاسـایی بـۆ خستنەڕووی بابەتەکەو بڕیاردان لەسەری.

واباشـترە ئەو ڕاپۆرتەی کە دەنگـی لەسـەر دەدرێـت لە رۆژنـامەی رەسـمیدا بڵاوبکـرێتەوە، تەنهـا ئەو راپۆرتـانە نەبێـت کە پەرلەمـان بڕیـاری داوە لە دانیشـتنی نهێنیـدا گفتوگۆیـان لەبـارەوە بکات، بڵاوکردنەوەی ئەو ڕاپۆرتانە گرنگی خۆیان هەیە، چونکە وا دەکـات رایگشـتی لێـی ئاگـادار بێـتو گرنگـی پێبـداتو بەشـداری پەرلەمان بکات لە چاودێریکردنی دەسەڵاتی جێبەجێکردن.

چوارەم: پرساندن:

مەرجە ڕواڵەتییەکان:

١ - واژۆکردنی داواکاری پرساندن بە واژۆی (٥/١) پێنج یەکی ژمارەی ئەندامان بۆ پرساندنی سـەرۆکی وەزیـران، واژۆی

(٦/١) شەش یەکی ئەندامان بۆ پرساندنی ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران[١].

٢ - دەبێت پرساندن ئاڕاستەی حکومەت بکرێت، زاراوەی حکومەت بەشێوەیەکی گشتی واتە هەموو تیمی حکومەت دەگرێتەوە لە سەرۆک وەزیرانەوە، تاوەکو هەموو وەزیرەکانی پێکهێنەری حکومەت[٢].

٣ - پێویستە داواکاری پرساندنەکە بە نووسین بێت[٣]، بۆیە نابێت داواکاری پرساندن بە زارەکی بێت، چونکە سروشتی پرساندن پێویست دەکات هەندێک مەرجو ڕێوشوێنی تیادا بێت تاوەکو لەڕووی ڕواڵەتەوە قبوڵ بکرێت.

٤ - پێویستە داواکاری پرساندنەکە هاوپێچ بکرێت بە بەڵگەو زانیاریو بەڵگەنامەکان ئاڕاستەی سەرۆک دەکرێت[٤].

٥ - پێویستە داواکاری پرساندن دەستەواژەی نەشیاوی تیادا نەبێت، ئەو ڕێچکەیەش لە پێشینە پەرلەمانەکانی دونیا کاری پێدەکرێت.

مەرجە بابەتییەکان:

١ - پێویستە بابەتی پرساندن هاوتابێت لەگەڵ حوکمەکانی دەستوورو یاسادا، ئەوەش بنەمایەکی لۆجیکیە، چونکە پرساندن لە بنەڕەتدا تۆمەتبارکردنی حکومەتو

---

(١) بڕگە یەکەم و دووەم مادده (٦٩)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) مادده (٦٨) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) بڕگە یەکەمی مادده (٧٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٤) بڕگەی یەکەمی مادده (٧٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

ئەنــــدامەکانیەتی بەســــەرپێچیکردنی دەســــتوورو یاســــا کارپێکراوەکان، بۆیە دەبێت پرساندن سەرپێچی نەبێت بۆ حوکمەکــانی دەســتوورو یاســاکان، چــونکە لە کۆتاییــدا ئامرازێکی چاودێرییە بۆ پاراستنی دەستوورو یاساکان.

٢ - پێویســتە پرســاندن بەرژەوەنــدی تــایبەتی تیــادا نەبێــت، بەگــوێرەی بنەمــا گشــتییەکان، پرســاندن مــافێکی یاســایی دانپێــدانراوە بــۆ پەرلەمانتــاران، بــۆیە دەبێــت بــابەتەکە پەیوەنــدی بە بەرژەوەنــدی گشــتییەوە هەبێــت، بەڵام هــیچ ڕێگــرییەک نییە لەوەی پەرلەمانتــار پارێزگــاری لە خــۆیو بەرژەوەنـــدی خـــۆی نەکـــات ئەگەر بەرژەوەنـــدییەکەی پەیوەندار (یا بەشێک) بێت لە بەرژەوەندی گشتی.

٣ - پێویســتە پرســاندن پەیوەنــدی بە بەرژەوەنــدی گشــتییەوە هەبێت.

٤ - پێویســــتە پرســــاندنەکە پەیوەنــــدار بێــــت بە "کارنــــامەی حکــومەتو هۆکارەکــانی ئەو بڕیــارو ڕەفتــارو کــارانەی کە دەکەونە بــواری پســپۆرییەکەیان"[١]، کەواتە پرســـاندن لە کاروباری حکومەتدا دەبێت، جا مەسەلەکە ناوخۆیی بێت یا دەرەکی، گشتی بێت یا خۆجێیی.

ڕێوشوێنەکانی پرساندن:

دانــانی پرســاندن لە بەرنــامەی کــاری پەرلەمانــدا[٢]، بەگوێرەی بڕگەی چوارەم لە ماددەی (٧٠) "دەستەی سەرۆکایەتی

(١) مادده (٦٨) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگە چوارەمی مادده (٧٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

پرســـاندن‌و وەڵامەکەی، لەبەرنـــامەی کـــاری نزیکتـــرین دانیشـــتندا دادەنێـت......"، حـیکمەت لەوەی کە پرســاندن یەکســەر لەبەرنـامەی کاری پەرلەماندا دانانرێت تا دوای تێپەڕبوونی ماوەیەک بۆ ئەوەیە دەرفەت بە پەرلەمــان بــدرێت تــا دڵنیــا بێــت لە فەراهەمبــوونی مەرجەکانی پرسـاندن، هەروەهـا بۆ ئەوەیە مـاوەیەکیش بـدرێت بە وەزیر تاوەکو خۆی بۆ گفتوگۆو بەرگریکردن ئامادە بکات.

بۆیە "گفتوگۆکردن لەسەر پرساندن ئەنجام نادرێت تـا (٧) حەوت ڕۆژ، لە ڕێککەوتـــــی گەیشــــتنی داواکــــارییەکە، بە سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران"[١].

گفتوگۆکردنی پرساندن:

دوای دانــانی پرســاندن لە بەرنــامەی کــاری نزیکتــرین دانیشـتنی پەرلەمانـدا، پێویسـتە ئەو کەسـەی پرسـاندنی لێکـراوە، لە ڕۆژی گەیشـتنی پرسـاندنەکە لە مـاوەیەک کە لە (١٤) چـواردە ڕۆژ تێپەڕنەبێت وەڵام بداتەوە[٢]. گفتوگۆکردن لەسـەر پرسـاندن ئەنجام نادرێـت تـا (٧) حەوت ڕۆژ، لە ڕێککەوتـی گەیشـتنی داواکـارییەکە، بەســــەرۆکایەتی ئەنجــومەنی وەزیــران[٣]، کەواتە دوای دانــــانی پرساندن لە بەرنامەی کار، پەرلەمان گفتوگۆ لە بـارەی دیـاریکردنی وادەیەک دەکـات بـۆ گفتوگـۆ، ئەوەش بەڕێککەوتـن دەبێـت لە نێـوان پەرلەمان و وەزیردا.

دەســـتەی ســـەرۆکایەتیش پرســـاندن‌و وەڵامەکەی لە بەرنـــامەی کـــاری نزیکتـــرین دانیشـــتندا دادەنێـــت، ئەگەر وەڵامـــی

---

(١) بڕگەی سێیەمی مادده (٦٩) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی (٢)ی مادده (٧٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) بڕگەی سێیەمی مادده (٦٩) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

پرسـاندنەکە لە کـاتی دیـاریکراودا، نەگەیشـتە پەرلەمـان ئەوا تەنیـا پرساندنەکە، دەکرێتە بابەتی گفتوگۆی دانیشتنی تەرخانکراو[1].

دوای خوێندنەوەی پرساندن و وەڵامەکەی، پرۆسەی پرساندنەکە بەم شێوەیە دەبێت[2]:

١ – ئاخاوتن، دەدرێتە ئەو ئەندامەی داوای پرساندنی کردووە، بـۆ مـاوەیەک لە (١٥) پـازدە خـولەک زیـاتر نەبێـت، دواتـر بەهەمـان کـاتی دیـاریکراو، دەرفەت بەکەسـی پرسـێندراو دەدرێت.

٢ – هەریەکەیان، بۆ یەکجار لە ماوەی (٣) سێ خولەکدا مافی وەڵامدانەوەیان هەیە.

٣ – دواتـر دەرفەتـی ئاخـاوتن، بـۆ مـاوەی (٢) دوو خـولەک، دەدرێتە هەریەکە لەو ئەندامانەی، کە پێشتر ناوی خۆیان تۆمارکردووە.

ئامادەبوون و ئامادەبوونی پرسێندراو[3]

١ – ئەگەر پرسـێندراو، بەبـێ هـۆ ئامـادەنەبوو، پرۆسـەی پرساندنەکە، بەبێ ئامادەبوونی پرسێندراو بەردەوام دەبێت.

٢ – ئەگەر ئامـادەنەبوونەکە، بە پاسـاوێکی ڕەوا بـوو، دەسـتەی سەرۆکایەتی کاتێکی تر، بۆ پرساندنەکە دیاری دەکات کە لە (٣٠) سـی ڕۆژ تێپەڕنەکـات، ئەگەر لەو ماوەیەشـدا

---

(١) بڕگەی چوارەمی مادده (٧٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی یەکەمی مادده (٧١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) بڕگەی دووەمی مادده (٧١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

ئامـادەنەبوو، حـوکمی خـاڵی (١)ی ئەم بـڕگەیەی بەسـەردا جێبەجێ دەبێت.

دواخستنی گفتوگۆی پرساندن:

دەکرێـــت گفتوگـــۆی پرســـاندن دوابخرێـــت، ئەوەش لەحاڵەتی ئەوەی پرساندنەکە پێویستی بەلێکۆڵینەوەو کۆکردنەوەی زانیـاری هەبـوو، پرسـێندراویش نەیتـوانی لەمـاوەی دیـاریکراودا وەڵامـــی بـــداتەوە، ئەوا داوا لە ســـەرۆک دەکـــات بە دواخســـتنی پرساندنەکە بۆ ماوەیەک کە لە (٧) حەوت ڕۆژ زیاتر نەبێت. بەڵام ئەگەر دواخستنی پرساندن لەو ماوەیەدا زیاتر بوو ئەوا پێویستی بە ڕەزامەندی پەرلەمان دەبێت[١].

کەواتە پرســـێندراو دەتـــوانێ داوای دواخســـتن بکـــات، بەمەرجێـک نەتوانێـت لەمـاوەی دیـاریکراودا وەڵام بـداتەوە، بەڵام ناتوانێت بۆ ماوەیەکی نادیار دوای بخات، بەڵکو ماوەکە بە حەوت ڕۆژ دیـاریکراوە، ئەگەر لەوەش زیـاتر بـوو ئەوا دەبێـت پەرلەمـان ڕەزامەندی لەسەر بدات.

ئەوەش لە حاڵەتێکـدا ئەگەر پرســـاندنەکە پێویســـتی بە "لێکـــۆڵینەوەو کـــۆکردنەوەی زانیـــاری هەبـــوو" دوا دەخرێـــت بـــۆ وادەیەکـــــی دیـــــاریکراو، ئەوەش بـــــۆ ئەوە دەگەڕێـــــتەوە کە دەوڵەمەندکردنی گفتوگۆکان بەشێوەیەکی گشتی لەسەر بەڵگەنامەو داتا دەوەستێت.

---

(١) بڕگەی سێیەمی مادده (٧٠) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

کۆتاییهاتنی پرساندن[1]:

لەو حاڵەتانەی خوارەوەدا پرساندن کۆتایی پێدێت:

١ - ئەو ئەندامەی داوای پرساندنی کردووە، دەتوانێت لەهەر قۆناغێک لە قۆناغەکانی پرساندن بە ڕەزامەندی ئەو ئەندامانەی واژۆیان کردووە، داوای پرساندنەکە بکێشێتەوە.

٢ - دەست لەکارکێشانەوەی ئەو ئەندامەی، کە پرساندنی کردووە.

٣ - دەست لەکارکێشانەوەی ئەو وەزیرەی، پرساندنی بۆ کراوە.

٤ - ئەگەر وەڵامی پرساندنەکە، باوەڕپێهێنەر نەبوو، یان دەنگی پێویستی نەهێنا، بۆ لێسەندنەوەی متمانە.

سەبارەت بەو پرساندنانەی کە لە وەرزێکی یاساداناندا پێشکەش دەکرێن و گفتوگۆیان لەبارەوە ناکرێت، نابێتە هۆی کۆتاییهاتنی پرساندنەکە، بەڵکو دەخرێتە بەرنامەی کاری وەرزی یاسادانانی نوێوە[2].

(١) مادده (٧٣) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) مادده (٧٢) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

باسی دووەم:
لێسەندنەوەی متمانە:

بەگوێرەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان، لێسەندنەوەی متمانە تەنها لە حاڵەتی پرساندن دەبێت، واتە لە حاڵەتەکانی تردا ئەگەر وەڵامەکان بڕواپێهێنەریش نەبوون ئەوا ناتوانرێت متمانەی لێ وەربگیرێتەوە.

مەرجەکانی لێسەندنەوەی متمانە:

١ - دەبێت پرۆسەی پرساندن ئەنجامدرابێت، جا بە ئامادەبوونی پرسێندراو بێت یان بەئامادەنەبوونی[١].

٢ - دەبێت وەڵامی پرساندنەکە بڕوا پێهێنەر نەبێت بۆ پرسێنەر[٢].

٣ - دەبێت پرسێنەر پێشنیازی لێسەندنەوەی متمانە بکات بە ڕەزامەندی زۆرینەی ئەندامان[٣].

٤ - پێش دەنگدان لەسەر لێسەندنەوەی متمانە، دەبێت سەرۆک ڕێگە بدات بە ئاخاوتن لەسەر ئەم بابەتە، بە (٢) دوو ئەندام لەوانەی داوای لێوەرگرتنەوەی متمانە دەکەن و (٢) دوو ئەندامیش لەوانەی دژی لێسەندنەوەی متمانەن[٤].

---

(١) بڕگەی یەکەم مادده (٧٤)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی دووەم مادده (٧٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) بڕگەی دووەم مادده (٧٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٤) بڕگەی سێیەم مادده (٧٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

٥ – بۆ وەرگرتنەوەی متمانە لە سەرۆک وەزیران دەبێت دوو لەسەر سێی ئەندامان دەنگ بۆ لێسەندنەوەی متمانە بدەن[١].

٦ – بۆ لێسەندنەوەی متمانە لە ئەندامی ئەنجومەنی وەزیران پێویستە زۆرینەی رەهای ئەندامان دەنگی بۆ بدەن[٢].

٧ – بابەتی لێسەندنەوەی متمانە دەبێت لە ماوەیەکدا کە لە (٥) پێنج ڕۆژ زیاتر نەبێت لەو ڕۆژەی پرساندن ئەنجام دەدرێت.

ئەنجامی پرساندن:

ئەگەر پرساندن بە وەرگرتنەوەی متمانە، لەسەرۆک وەزیران کۆتایی پێهات، ئەوا کابینەی حکومەت بەدەست لەکارکێشاوە هەژمار دەکرێتو وەک حکومەتی کاربەڕێکەر بەردەوام دەبێت، تا ئەو کاتەی بە پێی یاسا کارپێکراوەکان، کابینەی نوێ پێکدەهێنرێت[٣].

---

(١) بڕگەی چوارەم مادده (٧٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی پێنجەم مادده (٧٤) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) ماددەی (٧٥) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

باسی سێیەم:
یەکلاییکردنەوەی ئەندامێتی پەرلەمان:

مەبەســـــت لە یەکلاییکــــــردنەوەی دروســـــتی ئەنــدامێتی"وردبــوونەوەیە لە پــێگەی یاســایی نــوێنەرەکە، هەر لە پێشکەشــکردنی داواکــاری خۆپــاڵاوتن، تــا دەگــاتە راگەیانــدنی ئەنجامەکانی هەڵبژاردن، ئەوەش پێویست بەوە دەکات دڵنیا ببینەوە لە مەرجی خۆپاڵاوتن لە ئەندامێتیو هەڵبژاردنەکەش بەشێوەیەکی تەندروست ئەنجامدراوە، دەستەی دەنگدەران بەبێ بوونی هیچ پاڵەپەستۆیەک گوزارشتیان لە بیروبۆچوونی خۆیان کردووە، لە دوا جاریشــدا ئەنجامەکــانی هەڵبــژاردن کە ڕاگەیەنــدراون گوزارشتێکی ڕاستەقینە بن، لەگەڵ یاسا هاوتا بن، ئەگەر ئەو سێ تــوخمە بەیەکەوە لە ئەنــدامێتی نــوێنەرەکەدا هەبــوو، ئەوا نوێنەرایەتییەکەی ڕاستو دروست دەبێت"(١).

لە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١)ی ســاڵی ١٩٩٢ لە بــڕگە (١)ی مــاددە (٥٦)ی هــاتووە، پەرلەمــان دەســەڵاتی "یەکلاییکــردنەوەی ئەو تانــانەی کە پێشکەشــکراون لە بارەی دروستی هەڵبژاردنی ئەندامەکانی، ئەندامێتیش بە زۆرینەی دەنگی دوو لەسەر سێی ئامادەبووان نەبێ هەڵناوەشێتەوە".

لەوەشەوە بۆمان دەردەکەوێت یاسادانەری کوردستانی مەســەلەی یەکلاییکــردنەوەی دروســتی ئەنــدامێتی بە پەرلەمــان سـپاردووە، لە کاتێکـدا دەسـتووری عێـراق بە رێـگەی تـێکەڵاوی وەرگرتــووە، واتە ئەو دەســەڵاتەی بە ئەنجــومەنی نــوێنەران

---

(١) د.صبري محمد السنوسي، الاختصاص بالفصل في صحة العضوية البرلمانية وحدود اختصاص مجلس الشعب، دار النهضة العربية، ٢٠٠٠، ل١٦-١٧.

(پەرلەمــان) داوە، لە هەمــان کاتیشــدا ڕێــگەی بەو ئەنــدامە داوە لەبەردەم دادگــای بــاڵای فیــدراڵی تــانە لە بڕیــارەکەی ئەنجــومەنی نوێنەران بگرێت.

مەرجە ڕواڵەتییەکانی تانەگرتن:

١ - سیفەتی تانەگرەکە:

أ - ئەندام بێت (ئەندام پەرلەمان بێت): ئەندام پەرلەمان دەتوانێت تـانە بگرێت لە ئەنـدامێتی هەر ئەنـدامێکی تر[1].

ب - پاڵێوراو: پاڵێوراو بۆی هەیە تەنها تانە لە ئەندامێتی ئەنـدامی بـراوە لە لیسـتەکەی خـۆی بـدات[2]، واتە پــاڵێوراو ناتوانێــت تــانە لە ئەنــدامێتی بــراوە لە لیستێکی تری جیاواز لەخۆی بدات.

سوودی دیاریکردنی سیفەتی تانەگرەکە لەوەدایە کە ئەندامو پاڵێوراوی سەرنەکەوتوو لەڕیزبەندی پێشەوەی ئەو کەسانەدا دێن کە زانیاریان لە بارەی بەڕێوەچوونی پڕۆسەی هەڵبژاردن هەیە.

٢ - پێویسـتە تـانەکە داواکـارییەکی دیـاریکراو لەخۆبگرێـت کە پـــووچەڵکردنەوەی ئەنــــدامێتی ئەنــــدامێکی تــــرە کە وا ڕاگەیەنـــــدراوە ســــــەرکەوتووە، ئەمەش لەپێنـــــاو دەســـتکاریکردنی ئەنجـــامی ڕاگەیەنـــدراو، بـــۆ ئەوەی

---

(١) بڕگە سێیەم مادده (٢١)ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان. "سێیەم: هەموو ئەندامێك، مافی هەیە، تانە لە ئەندامێتی هەر ئەندامێکی دی بدات، هەر پاڵێوراوێك، لە لیستی براوەدا، دەتوانێت تانە لە ئەندامێتی ئەندامی براوە لە لیستەکەی خۆی، لە پەرلەمان بدات و داوای پوچەڵکردنەوەی هەڵبژاردنی و دروستی ئەندامێتیەکەی بکات".

(٢) هەمان سەرچاوە.

پاڵێوراوێکی تر جێگەی ئەو پاڵێوراوە بگرێتەوە کە بەهەڵە سەرکەوتنی راگەیەندراوە[1].

٣ - تانەکان بە نووسین دەبن[2]، واتە نابێت بەشێوەی زارەکی بن، نووسراوی تانەکەش پێشکەش بە سەرۆک دەکرێت، ئەویش ئاڕاستەی لیژنەی پێداچوونەوە بە دروستی ئەندامێتی دەکات.

٤ - تانەکە لە ماوەی وەرزی یاسادانانی یەکەمی، دوای هەڵبژاردن، پێشکەشی سەرۆک دەکرێن[3].

مەرجە بابەتییەکانی تانەگرتن:

١ - ئەهلیەتی پاڵێوراوی سەرکەوتوو بۆ ئەندامێتی پەرلەمان:

دەبێت ئەو پاڵێوراوەی سەرکەوتنی ڕاگەیەندراوە، مەرجە یاساییەکانی تیادابێت تا کورسی پەرلەمان بەدەست بهێنێت.

بەپێی ماددەی (بیستو یەکەم) لە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١)ی ساڵی (١٩٩٢)ی هەموارکراو مەرجەکان بریتین لە:

أ - لە هاوولاتیانی کوردستان- عێراق بێتو لێی نیشتەجێ بێت.

ب - تەواو شیاو بێتو گەیشتبێتە تەمەنی بیستو پێنج ساڵ.

---

(١) هەمان سەرچاوە.

(٢) بڕگەی چوارەمی مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان." چوارەم: تانەکان بەنووسین لەماوەی وەرزی یاسادانانی یەکەمی پەرلەماندا، دوای هەڵبژاردن، پێشکەشی سەرۆك دەکرێن و ئەویش ئاڕاستەی لیژنەی پێداچوونەوە، بە دروستیی ئەندامێتی دەکات".

(٣) هەمان سەرچاوە.

ت – بەچاکی خوێندنو نووسین بزانێت.
ث – بەجۆرە تاوانێک حوکمی بەندکردن نەدرابێت کە لە ڕەوشتو ئادابی گشتیو دەستپاکی لایدابێت.
ج – بە تاوانی کوشتنی دەستەنقەست یان دزی حوکمی بەندکردن نەدرابێت.
ح – لەو تاوانانەدا بەشداری نەکردبێت کە دەسەڵاتی سەرکوتکار لە کوردستاندا پلانی بۆ دانبێت یان ئەنجامی دابێت.

٢ – **دروستی پرۆسەی هەڵبژاردن:** ئەمەش کۆمەڵێکی بەرفراوانی ڕێوشوێنەکانی هەڵبژاردن دەگرێتەوە لەوانە "بانگهێشتکردنی دەنگدەران بۆ دەنگدان، ماوەی پڕوپاگەندەی هەڵبژاردن، کاتی دەستپێکردنو کۆتاییهاتنی دەنگدان، ڕەوایی شێوازی پڕوپاگەندەی هەڵبژاردنی پاڵێوراوان، پێویستە ئەو شێوازانە نایاسایی نەبن وەک فێڵکردن، توندوتیژی، بەرتیلو جۆرەکانی تری فشار خستنەسەر دەنگدەر.

٣ – **پێکهێنانی لیژنە:** بەگوێرەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان لیژنەیەکی تایبەت بۆ چاودێری دروستی ئەندامێتی پەرلەمان لە سەرەتای هەموو خولێکی هەڵبژاردن پێکدەهێنرێت بۆ پێداچوونەوە بەو تانانەی پێشکەشکراون لەسەر دروستی ئەندامێتی. ئەو لیژنەیە پێکدێت لە ژمارەیەک ئەندام کە لە (٥) پێنج ئەندام کەمتر نەبێتو لە (٧)حەوت ئەندام زیاتر نەبێت، لە ڕێگەی هەڵبژاردنەوە پێکدەهێنرێت، بەڵام پەیڕەو چۆنیەتی هەڵبژاردنی

ئەندامەکانی ئەو لیژنەیەو ڕێژەی ئەندامی فراکسیۆنەکانی لەو لیژنەیەدا دیاری نەکردووە، تەنها مەرجی ئەوەی دیاری کردووە کە لەنێوان ئەندامانی لیژنە، ئەندامانی تانەلێدەر یان تانەلێدراو لەسەر دروستی ئەندامێتی تێدا نەبێت[١]. لە یەکەم دانیشتنیشدا دوای پێکهێنانی ئەندامانی لیژنەکە لەنێوان خۆیاندا سەرۆکو بڕیاردەرێک بۆ خۆی هەڵبژێرن[٢]. واتە لە بڕیاری پێکهێنانی لیژنە ئاماژە بە ناوی سەرۆکو بڕیاردەر ناکرێت، بەڵکو ئەو دەسەڵاتە بۆ خودی لیژنەکە جێدەهێڵرێت.

٤ - شێوازی کارکردنی لیژنەکە: لیژنەکە، وێنەیەکی تانەکە، بۆ ئەندامی تانەلێدراو دەنێرێت، بۆ ئەوەی لەو ماوەیەی بۆی دیاری دەکەن، بەرگریکردن لەخۆی پێشکەش بکات[٣]. لیژنەکە دەتوانێت هەموو ئەو بەڵگانە ببینێت کە لەسەر ئەندامی تانەلێدراو پێشکەش کراون[٤]. لیژنەکە پێداچوونەوە بە داوای تانەلێدان دەکاتو دەتوانێت هەموو کۆنووسو بەڵگەکانی پەیوەست بە هەڵبژاردنی ئەندامی تانەلێدراو ببینێت[٥]. لیژنەکە دەتوانێت بانگهێشتی گەواهیدەر (شاهد)و کەسی شارەزا بۆ گەیشتن بە ڕاستی بکات[٦].

٥ - یەکلاییکردنەوەی تانەکە: کاری لیژنە ڕاسپێردراوەکە بۆ لێکۆڵینەوە لە دروستی ئەندامێتی بە ئامادەکردنی ڕاپۆرتێک

---

(١) بڕگەی دووەمی مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٢) بڕگەی دووەم مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٣) بڕگەی پێنجەم مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٤) بڕگەی پێنجەم مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٥) بڕگەی شەشەم مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.
(٦) بڕگەی شەشەم مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

له ماوەی (٣٠) ڕۆژ له ڕۆژی ناردنی داواکه کۆتایی پێدێت، ڕاپــۆرتەکە ئەنجــامی لێکۆڵینەوەکــان لەخۆدەگرێــت لەگەڵ ڕاســــپاردە لە بــــارەی چــــۆنیەتی یەکلاییکــــردنەوەی ململانــێکە.[١]ئەگەر تــانەکە جــددی نەبــوو، یــان زانیــاری نادروســــتی لەخۆگرتبــــوو بە ئامــــانجی لەکەدارکردنــــی تانەلێدراوەکە، ئەوا لیـژنەکە ڕاپۆرتێـک بە سـەرۆک دەدات. سەرۆک دەتوانێت بە دادگای لێکۆڵینەوەی تایبەتی بدات. بۆ گــرتنەبەری ڕێوشــوێنی یاســایی بەرامــبەر تانەلێــدەر. تانەلێدراویش بۆی هەیە ڕاستەوخۆ بە دادگای لێکۆڵینەوەی تـایبەتی بـدات. پەرلەمـان بە زۆریـنەی (٣/٢)ی دوو لەسـەر سـێی دەنگـی ئامـادەبووان، دروسـتی ئەنـدامێتی یەکلایـی دەکاتەوە.

(١) برگەی شەشەم لە مادده (٢١) ی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان.

سەرچاوە:

کتێب:

کوردی:

١ - د.بەختیار غەفور باڵەکی، پەرلەمان و کاری پەرلەمانی، یەکێتی پەرلەمانتارانی کوردستان هەولێر، ٢٠١٣.

عربي:

١ - د.افين خالد عبدالرحمن، المركز القانونى لعضو البرلمان، دراسة مقارنة،المركز العربى للنشر و التوزيع،القاهرة،٢٠١٧.

٢ - د.دانا عبدالكريم سعيد، دور البرلمان فى الانظمة البرلمانية المعاصرة، منشورات الحلبى الحقوقية بيروت، الطبعة الاولى ٢٠١٣.

٣ - د.رافد البهادلي و د.عثمان العبودي، التشريع بين الصناعة و الصياغة، ط١،منشورات الحلبي الحقوقية،بيروت،٢٠١٢.

٤ - بختيار غفور البالكي، الوظائف غير التشريعية للبرلمان،ط١،مطبعة شهاب، اربيل، ٢٠١٠.

٥ - د.عبدالقادر الشيخلي، فن الصياغة القانونية،دار الثقافة والنشر والتوزيع، عمان،١٩٩٥.

٦ - د.محمد كامل ليلة، النظم السياسية- الدولة والحكومة، دار النهضة العربية للطباعة والنشر- بيروت، ١٩٦٩.

٧ - د.رأفت الدسوقى، هيمنة السلطة التنفيذية على اعمال البرلمان، منشأة المعارف بالاسكندرية، ٢٠٠٦.

٨ - د.أبوالحجاج عبدالغنى السيد، المسئولية الوزارية فى النظم الوضعية المعاصرة وفى النظم الاسلامية، دار النهضة العربية، ٢٠١٠.

٩ - د.رمزى طه الشاعر، النظرية العامة للقانون الدستورى، مطابع دار السياسة- الكويت، ١٩٧٢.
١٠ -د.زين بدر فراج، السؤال كوسيلة من وسائل الرقابة البرلمانية، دار النهضة العربية، القاهرة، ١٩٩١.
١١ -د.يحيى الجمل، النظام الدستورى فى الكويت- مع مقدمة فى دراسه المبادئ و الدستورية العامة، مطبوعات جامعة الكويت، ١٩٧٠-١٩٧١.
١٢ -د.فارس محمد عمران، التحقيق البرلمانى فى الدول العربية والامريكية والاوروبية (دراسه مقارنة)، المركز القومى للاصدارات القانونية- مصر، ٢٠٠٨.
١٣ -د.وسيم حسام الدين الاحمد، الرقابة البرلمانية على اعمال الادارة فى النظام البرلمانى والرئاسى (دراسه مقارنة)، منشورات الحلبى الحقوقية- بيروت، الطبعة الاولى، ٢٠٠٨.
١٤ -صادق أحمد على يحيى، الاستجواب كوسيلة للرقابة البرلمانية على أعمال الحكومة- دراسه مقارنة، المكتب الجامعى الحديث، ٢٠٠٨.
١٥ -د.حسين عثمان محمد عثمان، الرقابة على صحة عضوية البرلمان- دراسه مقارنة، الدار الجامعيه للطباعة والنشر- الاسكندرية، ١٩٩٠.
١٦ -د.سامى جمال الدين، الطعون الانتخابية البرلمانية لعضوية مجلسى الشعب والشورى وفقا لتعديلات الدستور عام ٢٠٠٧ واحكام القانون والقضاء حتى عام ٢٠١٠، دار الجامعة الجديدة- مصر، ٢٠١١.

١٧ - د.فتحي فكري، القانون الدستوري- الكتاب الاول، دار النهضة العربية، ١٩٩٧.
١٨ - د.رمضان محمد بطيخ، تزايد دور السلطة التنفيذية و أثره على الديمقراطية، القاهرة، دار الفكر العربي، ١٩٨٨.
١٩ - عبدالحميد محجوب السقعان محمد، اللجان البرلمانية- دراسه مقارنة، دار النهضة العربية- ٢٠١٠.
٢٠ - د.صبري محمد السنوسي، الاختصاص بالفصل في صحة العضوية البرلمانية وحدود اختصاص مجلس الشعب، دار النهضة العربية، ٢٠٠٠.
٢١ - د.هادي علي و د. مازن ليلو، دليل الصياغة التشريعة في اقليم كوردستان، من منشورات مجلس شوري الاقليم، ٢٠١٨.
٢٢ - الدور الرقابي للمجالس العربية، تقريري برنامج الامم المتحدة الانمائي، المتاح على الموقع الالكتروني:
http:www.undp-pogar.org
٢٣ - غازي ابراهيم الجنابي، دليل الصياغة التشريعية ، الموجود على الرابط:
https://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=6
[5939 [Accessed 16 Apr. 2019

ڕێبەرەكان:

عربي:

١ - المعهد الديمقراطي الوطني (NDI). كيف يعمل النائب، المعهد الديمقراطي الوطني (NDI).بيروت، ٢٠٠٦.

٢ – مجلس النواب العراقي، دليل الصياغة التشريعية، من منشورات مجلس النواب العراقي، بغداد،٢٠١٤.
٣ – مكتب النائب الاول لرئيس مجلس النواب العراقي، دليل سير العمل فى جلسات مجلس النواب العراقى، الدائرة الاعلامية في مجلس النواب، بغداد،٢٠٠٨.
٤ – آن سيدمان و روبرت سيدمان و نالين ابيسيكرى، دليل ارشادي للمشرعين، المعهد الديمقراطي الوطني (NDI).
٥ – د. مصطفى ياغي وأخرون، دليل العمل البرلماني في الاردن، مؤسسة فريدريش ايربت، عمان،٢٠١٧.
٦ – دليل مجلس النواب العراقى لسنة ٢٠١٠-٢٠١٤، منشورات مركز الهوية للتطوير الانساني،٢٠١١.
٧ – دليل الممارسات البرلمانية،كتيب ارشادى، منشورات منظمه الامم المتحدة والاتحاد البرلمانى الدولى، بدون سنة نشر.

كوردی:

١ – ڕێبەری پەرلەمانتاران بۆ مافەکانی مرۆڤ، بڵاوکراوەی ڕێکخراوی یونامی ٢٠٠٥.
٢ – ڕێبەری ڕاگەیاندن بۆ ئەندامانی پەرلەمان بڵاوکراوەی ڕێکخراوی IRI، 2006.
٣ – USAID، دليل التشريع للمحافظات العراقيه، USAID،ط١، ٢٠١١.

یاساکان:

١ – النظام الداخلى لمجلس النواب العراقى.
٢ – دەستووری کۆماری عێراق ٢٠٠٥.

٣ - یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژ/١ی ساڵی ١٩٩٢ی هەموارکراو.
٤ - پەیڕەوی نێوخۆی پەرلەمانی کوردستان ٢٠١٨.
٥ - ڕەشنووسی دەستووری هەرێمی کوردستان ٢٠٠٩.